

Nederlands

(t)vwo 4

W o l f e r t   v a n   B o r s e l e n

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	4
1.1 de toetsen	5
1.2 het inhalen van toetsen	5
1.3 het inleveren van gemaakt werk	6
1.4 de handelingsdelen	6
1.5 bepalingen m.b.t. de handelingsdelen Nederlands	7
1.6 het examenprogramma	10
1.7 het pta	11
1.8 de studiewijzer	11
2. MODULE LEZEN	12
2.1 referentieniveaus en het eindexamenprogramma	12
2.2 inleiding bij de module lezen	13
2.3 leesstrategieën	14
2.4 moeilijke woorden	15
2.5 beeld en opmaak	16
2.6 onderwerp en hoofdgedachte	21
2.7 schrijfdoel en tekstsoort	33
2.8 indeling	41
2.9 tekstrelaties/alineaverbanden	43
2.10 deelonderwerpen van de kern van de tekst	51
2.12 functies van alinea's	55
2.13 argumentatie	61
2.14 soorten argumenten	61
2.15 soorten redeneringen	68
2.16 aanwijzingen voor de aanpak van teksten	73
2.17 aandachtspunten bij het maken van een tekstverklaring	74
2.18 samenvatten (nieuwe stijl)	76
3. MODULE SCHRIJVEN	78
3.1 syntaxis	78
3.2 tips voor goed taalgebruik	85
3.3 de taalfouten top 10	87
3.4 tekstgedeelten	89
3.5 hele teksten	91
3.6 de inleiding	92
3.7 de kern	94
3.8 verwijswoorden	95
3.9 signaalwoorden	96
3.10 inhoudswoorden	97

3.11	het slot	99
3.12	het betoog	102
3.13	het schrijven van een betoog aan de hand van documentatie	104
3.14	aanwijzingen voor het schrijven van een betoog	107
4.	MODULE PRESENTEREN	112
4.1	inleiding	112
4.2	aanwijzingen	112
4.3	voorbereiding	114
4.4	aandachtspunten	115
4.5	bepaling van het cijfer	117
4.6.	voorbeelden van stellingen	118
5.	MODULE LITERATUUR	120
5.1	het leesdossier	121
5.2	de literatuurlijst	122
5.3	de leesautobiografie	123
5.4	de leesverslagen	127
5.5	het leesverslag moderne literatuur	128
5.6	indeling van de literatuur op basis van inhoud en vorm	130
5.7	literatuurgeschiedenis	134
5.8	indeling in literaire perioden	134
5.9	beknopt overzicht van de middeleeuwen	136
5.10	opdracht bij de middeleeuwen	137
5.11	beknopt overzicht van de renaissance	141
5.12	opdracht bij de renaissance	142
5.13	het leesverslag 'oude' literatuur	145
5.14	het balansverslag	146
5.15	keuzelijst Nederlandse literatuur	148
5.16	verhaalanalyse	170
5.17	oefenverhaal 1	176
5.18	oefenverhaal 2	180
5.19	verhaalanalyse - deel 2	187
5.20	oefenverhaal 3	190

1. INLEIDING

Anders dan je gewend was in de afgelopen drie jaar, werken we in de Tweede Fase niet meer met een boek. Deze syllabus komt daarvoor in de plaats. Hierin worden bijna alle onderdelen van zowel taalkunde als letterkunde aangeboden. De stof in de syllabus is onderverdeeld in vier modules: Lezen, Schrijven, Presenteren en Literatuur. Het andere onderdeel dat dit jaar aan de orde komt, is Stijl, spelling & woordenschat. De stof daarvan staat niet in de syllabus. Je krijgt voor dit onderdeel een boekje in bruikleen. Naast deze syllabus en het boekje voor stijl, spelling en woordenschat ontvang je een speciale tekstbijlage, waarmee je kunt oefenen met het verklaren van teksten. Schematisch ziet het programma voor Nederlands in (t)vwo 4 er als volgt uit:

Taalkunde

- Lezen
- Schrijven
- Presenteren
- Stijl
- Spelling
- Woordenschat

Letterkunde

- Het leesdossier
- Verhaalanalyse
- Literatuurgeschiedenis

Voordat we je met deze 'methode Nederlands' aan het werk zetten, willen we je op de hoogte brengen van de gang van zaken bij het vak Nederlands in het vierde leerjaar. Het gaat daarbij achtereenvolgens over:

- De toetsen
- Het inleveren van gemaakt werk
- De handelingsdelen
- Bepalingen m.b.t. de handelingsdelen
- Het examenprogramma
- Het PTA
- De studiewijzer

1.1 DE TOETSEN

In dit jaar krijg je in elke rapportperiode 3 of 4 schriftelijke toetsen. De weging van een toetscijfer is zoveel mogelijk aangepast aan de weging die een onderdeel heeft in het examenprogramma. Die weging kun je in onderstaand overzicht terugvinden achter de toetsen.

Behalve de schriftelijke toetsen heb je ook nog een mondelinge toets, de betogende presentatie. De presentaties worden verspreid over de drie trimesters afgewerkt. Alle presentatiecijfers worden pas in het derde trimester in Magister ingevoerd.

Rapportperiode 1

- Een leesautobiografie (2)
- Leesvaardigheid: een CITO-tekstverklaring (2)
- Stijl, spelling, woordenschat (1)
- Een betoog (2)
- Een betogende presentatie (2)

Rapportperiode 2

- Een betoog (2)
- Stijl, spelling, woordenschat (1)
- Leesvaardigheid: een CITO-tekstverklaring (2)
- Verhaalanalyse (1)
- Een betogende presentatie (2)

Rapportperiode 3

- Leesvaardigheid: een CITO-tekstverklaring (1)
- Stijl, spelling, woordenschat (1)
- Het balansverslag (2)
- Een betogende presentatie (2)

1.2 HET INHALEN VAN TOETSEN

Als je een toets mist, moet je die later inhalen. Indien je voor het missen van die toets aantoonbaar een goede reden had, heeft dat geen negatieve gevolgen voor je cijfer. Je moet er daarom voor zorgen dat je altijd een brief van je ouders of verzorgers kunt laten zien, die je absentie verklaart.

Het is de bedoeling dat je een gemiste toets zo snel mogelijk inhaalt, in ieder geval in de week waarin je weer op school komt. De verantwoordelijkheid voor het regelen van een inhaalmoment ligt overigens bij jou. Tot het moment dat je die toets hebt ingehaald, staat er een 1.0 als resultaat voor die toets in Magister. Het inhalen van toetsen vindt overigens in principe plaats tijdens het achtste of het negende uur, of je nu een tussenuur hebt of niet.

Voor een gemiste presentatie geldt dat je die de eerstvolgende les houdt, als je alleen op de oorspronkelijke datum van je presentatie afwezig was. Voor langere afwezigheid in verband met ziekte geldt deze regel natuurlijk niet.

1.3 HET INLEVEREN VAN GEMAAKT WERK

De leesverslagen lever je altijd in tweevoud in. Je levert een versie van dat werk in **op papier** en je levert er ook een in **via itslearning.com**. Beide versies moeten op dezelfde dag ingeleverd worden. We hebben voor de leesverslagen overigens gekozen voor een vaste vormgeving. Al je werk moet voldoen aan de volgende kenmerken:

- Lettertype: Century Gothic
- Lettergrootte titels: 14
- Lettergrootte tussenkoppen: 11
- Lettergrootte tekst: 11
- Regelaafstand: 1,5

De schrijfp opdrachten die je in de loop van het jaar maakt – 1 leesautobiografie, 1 balansverslag en 2 betogen – maak je in principe in de klas. Je krijgt niet meer de gelegenheid om thuis een netversie te maken. Indien hij dat wenst, kan een docent van deze regel afwijken. In dat geval moet je het werk weer in tweevoud inleveren: op papier (samen met de kladversie) en via It's Learning.

1.4 DE HANDELINGSDELEN

Twee onderdelen van het vak Nederlands zijn zogenaamde handelingsdelen, wat inhoudt dat je ze aan het eind van het schooljaar 'naar behoren' moet hebben afgerond. Als je niet aan deze voorwaarde voldoet, kun je officieel niet bevorderd worden naar de vijfde klas. Dat staat heel duidelijk in de overgangsnormen die door de school worden gehanteerd (zie de website van onze school: www.wolfert.nl). Die twee onderdelen zijn het leesdossier en het schrijfdossier.

Het leesdossier bestaat uit de volgende onderdelen:

- Een literatuurlijst (in tweevoud)
- De leesautobiografie
- 3 leesverslagen van moderne literaire werken
- 1 bespreking van een werk uit een literaire periode voor 1916
- Opdrachten literatuurgeschiedenis (middeleeuwen en renaissance)
- Een balansverslag

Deze onderdelen moeten naar behoren zijn. Indien een onderdeel dat niet is, moet er net zo lang aan gewerkt worden tot het wel voldoende is.

Het schrijfdossier, bestaande uit de leesautobiografie, de betogen en het balansverslag, is geen map met documenten die je aan het eind van het schooljaar moet inleveren, zoals het leesdossier. Je moet ze alleen een keer hebben ingeleverd, zodat ze beoordeeld kunnen worden. Als ze voldoende zijn en je hebt ze teruggekregen van je docent, is daarmee de zaak afgedaan. Bij de onvoldoende waardering van een schrijfproduct zul je dus een nieuwe versie moeten schrijven (of nieuwe versies, net zo lang tot je werk voldoende is). Je kunt op deze manier je oorspronkelijke cijfer met maximaal 0,5 punt verhogen. Het is dus niet zo dat je met een tweede versie een veel hoger cijfer kunt scoren.

NB De leesautobiografie en het balansverslag moeten natuurlijk wel in het leesdossier worden opgenomen.

1.5 BEPALINGEN M.B.T. DE HANDELINGSDelen NEDERLANDS

ALGEMEEN

De handelingsdelen Nederlands moeten aan het eind van het jaar als 'naar behoren' worden beoordeeld. Dat betekent dat elk onderdeel van het schrijfdossier en het leesdossier uiteindelijk voldoende moet zijn. Indien dat voor een van die onderdelen niet het geval is, is overgang naar het volgende leerjaar niet mogelijk (zie onder).

HET SCHRIJFDOSSIER

1. De twee zakelijke schrijfoopdrachten - de opstellen – schrijf je op school. Voor het schrijven van een opstel worden twee lesuren beschikbaar gesteld. Je maakt dus alleen een papieren versie.
2. Een schrijfoopdracht die niet als voldoende beoordeeld is, moet net zo lang worden herschreven tot hij voldoende is. De tweede versie mag op de computer gemaakt worden.
3. Een herschreven versie kan een cijfer opleveren dat maximaal 0,5 hoger ligt dan het cijfer van de eerste versie.
4. Samen met de tweede versie moet ook de originele versie worden ingeleverd. De kans om het cijfer met 0,5 te verhogen, vervalt indien alleen de tweede versie wordt ingeleverd.
5. De tweede versie moet uiterlijk 7 dagen nadat je het opstel hebt terugontvangen van je docent, ingeleverd worden. Indien een herschreven opstel te laat wordt ingeleverd, vervalt de mogelijkheid om een hoger cijfer te halen.

6. Als je de deadline (zie 3) met meer dan 7 dagen overschrijdt, moet je op een door je docent te bepalen tijdstip een extra opstel schrijven. Dat strafopstel levert geen cijfer op, maar moet wel naar behoren zijn.

HET LEESDOSSIER

1. Het is de bedoeling dat het leesdossier een 23-rings multomap is. Als je een andere soort map hebt, moet je die vervangen. Deze map wordt tot en met de inlevering van het laatste onderdeel in beheer gehouden door je docent. Als je dossier compleet is, ontvang je het terug.
2. De afzonderlijke leesverslagen moeten ingeleverd worden in een plastic zichtmapje dat geschikt is voor je 23-rings multomap. Je docent voegt elk verslag na het gecontroleerd te hebben, toe aan je map.
3. Aan het begin van het schooljaar krijg je een overzicht van de deadlines voor het inleveren van je 4 boekverslagen. De literatuurlijst moet tegelijk met het vierde boekverslag worden ingeleverd (in tweevoud). Daarmee is het dossier voor dit jaar compleet. De data worden opgenomen in het PTA en zijn dus bindend.
4. Op It's Learning worden 6 opdrachten geformuleerd, die betrekking hebben op de vier boekverslagen. Aan die opdrachten zijn de aan het begin van het schooljaar vastgestelde deadlines gekoppeld. Uiterlijk op die data moet je een digitale versie van je boekverslagen en de opdrachten over middeleeuwen en renaissance op It's Learning inleveren. Uiteraard moet op die dagen ook de papieren versie ingeleverd worden (zie 3).
5. De vastgestelde deadlines hebben dus betrekking op de in te leveren papieren versie **en** op de versie die op It's Learning moet worden ingeleverd. De deadline is niet gehaald als een van beide ontbreekt.
6. **LET OP!** Vanaf dit jaar zal het inleveren van de boekverslagen centraal plaatsvinden. Voor elke leerlaag worden dezelfde deadlines vastgesteld. Op zo'n dag levert – in jullie geval – iedere V4-leerling zijn boekverslag in op een van tevoren bekendgemaakt tijdstip en in een eveneens van tevoren bekendgemaakt lokaal.
Aan het eind van die dag gaan de lijsten waarop is bijgehouden wie zijn verslag ingeleverd heeft, naar mevrouw Damen. De sanctiemaatregelen treden daarna met onmiddellijke ingang in werking.

7. Als je een deadline niet haalt, neem je op de dag van de deadline je boek en het onvolledige verslag mee naar school en ga je daar vanaf dan elke dag na je laatste lesuur aan werken tot je het verslag af hebt.
8. Onvoldoende onderdelen moeten worden verbeterd; de verbeteringen moeten worden toegevoegd aan de hard copy. De verbeteringen hoeven niet te worden doorgevoerd op It's Learning. Voor het inleveren van herschreven werk gelden de bepalingen die gelden voor herschreven schrijfoopdrachten (zie eerder: bepaling 2 en 3). In plaats van een extra opstel moet je werken aan een extra literaire opdracht, die je van je docent krijgt.
9. De verslagen die via It's Learning worden ingeleverd, worden door een programma op plagiaat gecontroleerd.
  - a. Een verslag wordt niet geaccepteerd, indien het programma aangeeft dat het percentage van het verslag voor meer dan 25% al eens eerder is ingeleverd of ergens op het internet te vinden is.
  - b. Bij een eerste geval van plagiaat, zal de betreffende leerling in het bijzijn van zijn docent een nieuw essay moeten schrijven. Bij elk volgend geval is de leerling verplicht een ander – door de docent te kiezen – boek te lezen en te verwerken.
  - c. Om het programma zijn werk te laten doen, mag alleen zelfgemaakt werk worden ingeleverd. Dat betekent in het geval van de boekverslagen dat via It's Learning alleen het essay en de bespreking van de recensies ingeleverd mogen worden. De samenvatting en de recensies zelf moeten alleen aan de papieren versie worden toegevoegd.
  - d. Indien een verslag twee maal wordt ingeleverd, zal het programma uiteraard aangeven dat het percentage plagiaat 100 is. Dan is de mate waarin werk van iemand anders of van het internet is overgenomen uiteraard niet meer te controleren. Er zal dan van worden uitgegaan dat er plagiaat is gepleegd, waarna de hierboven genoemde sancties in werking treden.
10. Een docent heeft de mogelijkheid om sancties op te leggen aan leerlingen die meerdere malen over een deadline heen gaan.
  - a. de zwaarte hangt af van het aantal tekortkomingen
  - b. mogelijke sancties zijn extra opdrachten en een door de docent gekozen extra boek
  - c. Elke docent heeft de mogelijkheid zelf een ander moment te kiezen waarop de sancties moeten worden afgewerkt.

Overschrijding van de deadline die in het PTA staat voor het inleveren van het leesdossier (alle onderdelen moeten dan in het bezit zijn van je docent) kan leiden tot het verspelen van een herkansing.

1.6 HET EXAMENPROGRAMMA

In (t)vwo 6 rond je het vak Nederlands af met een landelijk centraal schriftelijk examen (CSE) dat tot 2014 bestond uit een tekstverklaring en een samenvatting. Met ingang van het examenjaar 2015 kent het centrale examen Nederlands vwo een andere vorm dan in de jaren ervoor. De lange samenvattingsopdracht verdwijnt in het examenjaar 2015. In plaats hiervan worden teksten opgenomen met meer vragen. Zie hiervoor de module Lezen. Behalve een inhoudelijke verandering zal er ook een verandering wat betreft het niveau plaatsvinden. Kort door de bocht betekent dat dat de meeste vragen referentieniveau 4F zullen hebben. Ook hiervoor geldt: zie de module Lezen.

Deze verschuiving zou kunnen betekenen dat er ook andere vormen van vragen in de examens vwo van 2015 worden opgenomen dan tot nu toe in de centrale examens vwo gebruikelijk waren. Als jullie je examen gaan maken, is dat natuurlijk helemaal duidelijk.

Het resultaat van dit CSE bepaalt voor 50% het cijfer dat voor Nederlands op je diploma kwam te staan en dat is ook vanaf 2015 zo. De overige 50% wordt bepaald door de cijfers die je haalt voor de – niet-landelijke – schoolexamens (SE's). Voor Nederlands heb je 5 SE's: één in (t)vwo 5, vier in (t)vwo 6.

Een overzicht:

(t)vwo 5

- Verhaalanalyse (1)

(t)vwo 6

- Poëzieanalyse (1)
- Een betogende schrijfoopdracht (3)
- Een betogende presentatie (2)
- Een mondeling over leesdossier en literatuurgeschiedenis (2)

Het cijfer dat je tussen haakjes achter elk onderdeel ziet staan, geeft de weging van de schoolexamens aan. Als het om het gewicht van SE-toetsen gaat, is dus het gedocumenteerd schrijven het belangrijkste onderdeel.

Van deze schoolexamens is alleen het mondeling **niet** herkansbaar.

1.7 HET PTA

Uiterlijk begin oktober ontvang je het PTA-boekje. Het PTA is het programma van toetsing en afsluiting. In het PTA-boekje staat voor elk vak alles vermeld, wat te maken heeft met je examendossier. Dat betekent o.a. dat je er informatie in kunt vinden over je examendossiertoetsen en je handelingsdelen. Verder staan er de gang van zaken in en het examenreglement. Van ieder vak worden er de bijzonderheden in opgenomen. Alhoewel het om iets gaat, wat nog ver van je af lijkt te liggen, heb je bij veel vakken wel degelijk al met dat examen te maken. Voor Nederlands zijn bijvoorbeeld je lees- en je schrijfdossier als onderdeel van het examendossier van belang. Die moeten aan het eind van de 4^e naar behoren zijn. Indien je wat dat betreft in gebreke blijft, kan de uiterste consequentie zijn dat je niet over gaat.

In dat PTA-boekje kan voor ieder vak opgenomen worden wat de regels zijn, bijvoorbeeld wat de gevolgen zijn voor het overschrijden van een deadline. Dat zou voor Nederlands een nogal omvangrijk stuk zijn. Vandaar dat we de bepalingen die alleen op Nederlands van toepassing zijn, zo veel mogelijk in deze syllabus opnemen. Indien een bepaalde afspraak niet in deze syllabus staat, wil dat niet zeggen dat die daarmee ook niet van kracht is. Het is het recht van een docent om met een klas specifieke afspraken te maken en die hoeven niet per se in de syllabus te staan. We streven er overigens wel naar een reglement voor het vak Nederlands te maken waarin echt alle afspraken staan.

1.8 DE STUDIEWIJZER

Voor het schooljaar 2014/2015 hebben we een studiewijzer voor jullie gemaakt. Van die studiewijzer is geen versie in deze syllabus opgenomen. Aangezien de ervaring ons geleerd heeft dat zo'n studiewijzer in de loop van een schooljaar nogal eens gewijzigd moet worden, leek het ons niet verstandig om op deze plaats een gedetailleerde versie neer te zetten. Die eerste versie van die studiewijzer wordt op It's Learning gezet en je ontvangt ook een papieren exemplaar. Wijzigingen zullen via It's Learning worden doorgegeven. In de studiewijzer kun je zien wanneer welk vakonderdeel op het programma staat. Daarnaast zie je wanneer je een toets kunt verwachten. Ook hebben we alle informatie in het overzicht opgenomen, die ons bekend is over vakanties, vrije dagen en activiteitenweken. Die activiteitenweken willen we trouwens gebruiken om eventuele achterstanden in te lopen als dat echt nodig is.

2. MODULE LEZEN

2.1 REFERENTIELEVELS EN HET EINDEXAMENPROGRAMMA

Sinds enige tijd wordt er in het onderwijs gewerkt met referentieniveaus. Referentieniveaus zijn richtlijnen om de taal- en rekenprestaties van leerlingen te verbeteren. Ze beschrijven wat leerlingen moeten kunnen en kennen. Voor elke fase van basisschool tot aan het eind van het voortgezet onderwijs wordt in kaart gebracht aan welke taaleisen een leerling moet voldoen. Men spreekt in dit kader van fundamentele niveaus. Op het havo moet aan het eind niveau 3F bereikt zijn, op het vwo niveau 4F. Het eindexamen is afgestemd op dit referentieniveau.

Met betrekking tot het vaststellen van de verschillende referentieniveaus van de Nederlandse taal is men uitgegaan van 4 hoofdonderwerpen:

- mondelinge taalvaardigheid (gespreksvaardigheid, luistervaardigheid en spreekvaardigheid);
- leesvaardigheid (zakelijke, fictionele, narratieve en literaire teksten lezen);
- schrijfvaardigheid (creatieve en zakelijke teksten produceren);
- begrippenlijst (bijvoorbeeld klinker, zelfstandig naamwoord of spreekwoord) en taalverzorging (taal correct toepassen).

Voor het centrale schriftelijke eindexamen zijn vooral de uitgangspunten die men hanteert bij leesvaardigheid van belang. De overige onderwerpen komen met name in de schoolexamens aan bod. Voor het gedeelte tekstverklaren verandert er weinig. De tekstsoorten blijven hetzelfde en het gaat nog steeds om:

- begrijpen
  - onderscheid maken tussen tekstsoorten
  - benoemen van objectieve en subjectieve argumenten en drogredeneringen
  - argumentatieschema's ontdekken
  - ironisch taalgebruik herkennen
- interpreteren
  - tekstgedeeltes vergelijken
  - teksten vergelijken met andere teksten
  - het aanwijzen van – al dan niet impliciete – verbanden tussen tekstdelen
  - het herkennen van persoonlijke waardeoordelen

- evalueren
  - een argumentatie analyseren en beoordelen
  - een tekst beoordelen op samenhang van de tekst
  - taalgebruik beoordelen

Aangezien men heeft geconcludeerd dat de examens tot dit jaar zich te veel richtten op referentieniveau 3F (het eindniveau van het havo), lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat de teksten enigszins complexer zullen zijn (wat betreft inhoud en structuur) en dat ook de vragen van een wat pittiger niveau zullen zijn.

Het grote verschil ten opzichte van de afgelopen jaren zit hem in de vierde vaardigheid, **samenvatten**. Tot dit schooljaar moest een leerling een geleide samenvatting van een lange tekst op een dusdanige manier kunnen maken dat iemand die de brontekst niet kende, op basis van die samenvatting precies wist waar die brontekst over ging. Die samenvatting van de lange tekst is vervangen door de samenvatting van een aantal korte teksten of tekstgedeeltes. Zie voor meer informatie 2.18 Samenvatten (nieuwe stijl).

De veranderde opzet van het onderdeel Samenvatten in het CSE Nederlands heeft ook consequenties voor de beoordeling van het taalgebruik: de aftrekregeling voor incorrecte formuleringen en onjuist taalgebruik in de samenvatting vervalt. Wat blijft, is de bepaling met betrekking tot de beoordeling van antwoorden op open vragen. Er worden geen punten afgetrokken voor spelfouten en idiomatische en grammaticale fouten, tenzij een antwoord er minder juist of fout door wordt.

In de loop van dit schooljaar zullen we ook al aandacht besteden aan deze nieuwe examenopzet van het onderdeel samenvatten. We zullen ons dan bezighouden met korte teksten waarin we op zoek gaan naar de essentie ervan.

2.2 INLEIDING BIJ DE MODULE LEZEN

In deze module besteden we aandacht aan lezen. Dat is een heel belangrijke vaardigheid, zo belangrijk, dat je bij het Centraal Schriftelijk Examen (CSE) voor Nederlands moet bewijzen, dat je deze vaardigheid beheerst.

In onze maatschappij worden we bijna constant geconfronteerd met teksten. Iemand heeft de moeite genomen om iets op papier te zetten. Hij wil de lezer wat vertellen. Helaas is het niet altijd gemakkelijk om zijn boodschap te begrijpen. Dat kan liggen aan het feit, dat we er niet altijd met ons hoofd bij zijn als we iets lezen. Het kan ook zijn, dat de schrijver zijn boodschap niet zo duidelijk heeft verwoord.

In deze module proberen we jullie te helpen om teksten sneller te begrijpen. Daarbij komen de volgende onderdelen aan bod:

- leesstrategieën
- moeilijke woorden
- beeld en opmaak
- onderwerp en hoofdgedachte
- schrijfdoel en tekstsoort
- indeling van de tekst
- tekstrelaties/alineaverbanden
- deelonderwerpen van de kern van de tekst
- functies van alinea's
- argumentatie
- aanwijzingen voor de aanpak van teksten
- samenvatten (nieuwe stijl)

2.3 LEESSTRATEGIEËN

Je kunt een tekst op verschillende manieren lezen. Als je de hoofdzaken van een tekst te weten wilt komen, lees je een tekst globaal. Zaken in de tekst die je belangrijk lijken, lees je intensief of kritisch. Door een tekst op verschillende manieren te lezen, kom je er bijvoorbeeld achter of de tekst relevante feiten bevat. Ook kun je hoofd- en bijzaken beter van elkaar onderscheiden, wanneer je een tekst eerst globaal leest en daarna intensief en kritisch. Je leest studerend als je een samenvatting van de tekst moet maken.

In onderstaand schema kun je zien wat deze manieren zijn en waar je op moet letten bij deze verschillende strategieën.

Leesstrategie	Waar moet je op letten? Wat moet je doen?
globaal lezen	1. wie is de auteur/wat is de bron? 2. ter gelegenheid waarvan is de tekst tot stand gekomen? 3. bekijk de (onder)titel en tussenkopjes 4. lees de eerste alinea (t.b.v. het achterhalen van tekstthema/-doel/-soort) 5. lees het slot 6. bepaal op basis van 1 t/m 5 het onderwerp
intensief lezen	7. lees het middendeel (uit welke delen bestaat de tekst?)

(vervolg op globaal lezen)	8. wat zijn de verbanden tussen (en binnen) de delen? 9. wat zijn de belangrijkste mededelingen per alinea (kernzinnen)? 10. wat is de hoofdgedachte? 11. bepaal de deelonderwerpen 12. zijn de uitkomsten van het globaal lezen bevestigd? Of moet je die bijstellen?
kritisch lezen (vervolg op intensief lezen)	13. zijn de gegevens betrouwbaar? 14. is de redenering zuiver? (geldigheid en kracht van de argumenten)
studerend lezen	15. maak een overzicht van de hoofdzaken van de tekst (belangrijk bij het voorbereiden van een leertoets); laat de bijzaken weg

2.4 MOEILIJKE WOORDEN

Het kan zijn, dat je in een tekst woorden tegenkomt, die je niet kent. Raak niet in paniek, wanneer je een woord niet direct begrijpt. Probeer het woord in de context te plaatsen en zo achter de betekenis te komen. Dat houdt in dat je de betekenis van een woord probeert te achterhalen door te kijken naar de zin (of de alinea of zelfs de gehele tekst) waarin dat woord staat. Je kunt ook je kennis van andere talen gebruiken of de betekenis van het woord proberen te achterhalen door aan andere woorden te denken.

Een recent voorbeeld is het volgende: een leerling had een mondeling over een door hem gemaakt werkstuk. In dit werkstuk stonden de voor hem blijkbaar moeilijke woorden 'demilitariseren' en 'denazificeren'. Helaas wist hij de betekenis van deze woorden niet uit de context te halen. Toen de docent hem vroeg naar de betekenis van het woord 'demotiveren', kon hij de betekenis van de andere twee woorden echter wel geven.

Overigens: bij het Centraal Schriftelijk Examen (CSE) voor Nederlands mag je een (eendelig) woordenboek gebruiken om woorden die je niet kent, op te zoeken.

Oefening 1

1. 'Het uitgaansgeweld neemt in de grote steden door toezicht met camera's drastisch af. Auto-inbraken en vernielingen komen in sommige steden bijna niet meer voor.'
Door welk woord kan het woord 'drastisch' vervangen worden?

- A flink
- B misschien
- C nauwelijks
- D waarschijnlijk

2. 'In Breda is het aantal auto-inbraken rond het station, sinds daar deze zomer 33 camera's zijn opgehangen, bijna tot nul gereduceerd.'
- Door welk woord kan het woord 'gereduceerd' vervangen worden?
- A vergroot
  - B verkleind
  - C vermenigvuldigd
3. 'Hij heeft de deskundigen gevraagd eens te kijken of het helpt als mensen anoniem aangifte kunnen doen van iets wat niet door de beugel kan. Hij denkt dat meer mensen iets bij de politie durven aan te geven, als zij hun naam niet hoeven te noemen.'
- Welke omschrijving past het beste bij het woordje 'anoniem'?
- A zonder de naam van de dader te noemen
  - B zonder de telefoon te gebruiken
  - C zonder een formulier in te vullen
  - D zonder je eigen naam te noemen

2.5 BEELD EN OPMAAK

De presentatievorm van een tekst is erg belangrijk. Een tekst leest prettig wanneer het beeld (de layout) overzichtelijk en rustig is. Je kunt de tekst dan makkelijk lezen, doordat er bijvoorbeeld een duidelijk lettertype is gebruikt en doordat je snel ziet, waar de volgende alinea begint (inspringen, alinea nummers). Ook het gebruik van regelnummers maakt de tekst overzichtelijk. Indien de schrijver illustraties heeft gebruikt, dan zijn deze treffend en functioneel. De titel en eventuele tussenkopjes zijn vetgedrukt of cursief.

Dit alles noemen we de opmaak van een tekst. Je zou kunnen zeggen dat dit de 'uiterlijke verzorging' van een tekst is. De opmaak van een tekst is niet altijd overzichtelijk. Laat je hier echter niet door afleiden en concentreer je op de inhoud van de tekst.

Merk wel op wanneer de schrijver bijvoorbeeld woorden onderstreept, of wanneer er plaatjes opgenomen zijn in de tekst. De schrijver doet dat niet voor niets; vraag je dus af wat het doel ervan is.

Oefening 2 (zie tekst 1)

1. Wat is het voornaamste doel van deze folder van de Dierenbescherming?
  - A. Duidelijk maken wat deze vereniging allemaal voor dieren doet
  - B. Geld inzamelen
  - C. Leden werven
  - D. Tips geven voor een goede behandeling van dieren
2. Welke functie hebben de dierenfoto's in deze folder?
  - A. Duidelijk maken dat jonge dieren meer gevaar lopen dan oudere
  - B. Illustreren over welke dieren de folder voornamelijk gaat
  - C. Lezers ertoe verleiden om een huisdier te nemen
  - D. Sympathie bij de lezers wekken voor dieren
3. Wat is de belangrijkste functie van de foto met de handtekening van meneer Reilingh?
  - A. Aangeven naar wie lezers moeten vragen wanneer zij opbellen naar de dierenbescherming
  - B. De lezers het gevoel geven dat zij persoonlijk aangesproken worden
  - C. Duidelijk maken wie op dit moment voorzitter van de Dierenbescherming is

Oefening 3 (zie tekst 2)

Tekst en opmaak van een advertentie proberen de consument een indruk te geven van de sfeer of de stijl die bij een adverteerder past.

Met welke twee begrippen kun je de tekst en opmaak van de advertentie Groepspraktijk Van Zwol het beste typeren?

- A Geruststellend en veilig
- B Helder en humoristisch
- C Vriendelijk en huiselijk
- D Zakelijk en doortastend

Nederlands Lezen

WOLFERT VAN BORSELEN

Tekst 1

STEUN DE DIERENBESCHERMING. DAN KUNNEN WE MEER VOOR DE DIEREN DOEN!

waarop u kunt helpen om het dierenleed te verzachten:

- **Als u overweegt een huisdier te nemen,** haal dan een hond of kat uit het asiel. Er zijn 115 dierenasielen bij de Dierenbescherming aangesloten. Keus genoeg dus.
- **Koop vaker scharreleieren en scharrelvlees.** Of eieren en vlees van natuurvoedingswinkels. Want als consument heeft u veel macht. Als u minder eieren en vlees koopt van dieren die uit de bio-industrie komen en er daardoor meer vraag komt naar scharrelproducten, dan zullen er meer boeren overschakelen op het houden van scharreldieren. En daarnaast helpt een dagje zonder vlees natuurlijk ook heel goed.
- **Koop dierproefvrije cosmetica en verzorgingsproducten.** Via de Dierenbescherming kunt u een uitgebreide lijst van goedgekeurde merken verkrijgen.

De Dierenbescherming kan alleen dankzij de steun van veel leden, veel voor dieren in nood doen. U helpt de dieren fantastisch als u lid van de Dierenbescherming wordt. Maar daarnaast zijn er meer manieren

En u helpt de dieren natuurlijk door lid te worden. Want hoe groter de Dierenbescherming, des te meer invloed we kunnen uitoefenen op de politiek en het bedrijfsleven. En hoe eerder zij betere wetten maken en maatregelen nemen, des te eerder hebben de dieren er baat bij. En dat is nog heel hard nodig!

Help daarom de Dierenbescherming. Dan helpen wij de dieren!

Voor f 3,30 per maand bent u al lid (als u 65-plusser bent, nog geen f 2,10 per maand). U kunt met bijgaande machtiging in deze folder betalen of een acceptgiro aanvragen. U hoeft geen postzegel te plakken, maar dat mag natuurlijk wel. Voor meer informatie kunt u altijd even naar onze ledenadministratie bellen: 070-3142786.

Met vriendelijke groeten,

Hinne Reilingh,
voorzitter Dierenbescherming

DIERENBESCHERMING

OP DE BRES VOOR EEN DIERWAARDIG BESTAAN

POSTBUS 85980, 2508 CR DEN HAAG TELEFOON 070 - 3142700

Tekst 2

Ben je bang voor een norse tandarts die je pijn doet? Wij verzorgen je tanden op een pijnloze, vriendelijke, schone en betaalbare manier.

Groepspraktijk Van Zwol

Czaar Nicolaasstraat 17A,
1013 L J Amsterdam,
Tel. 020 – 82 422 55

Het bezoek aan de tandarts zal wel nooit een uitje worden. Toch weet iedereen dat voor het behoud van een gezond gebit controles en onderhoud van het gebit noodzakelijk zijn. Bij Van Zwol proberen wij het bezoek zo aangenaam mogelijk te maken en in ieder geval pijnvrij.

Onze tandartsen T. de Boer, H. Thuis en D. Standaard zijn opgeleid tot angsttandartsen, d.w.z. dat ze gespecialiseerd zijn in het behandelen van angstpatiënten, moeilijk te behandelen kinderen en gehandicapten.

Onze mondhygiëniste A. Oudolf is niet iemand die alleen maar zeurt dat u niet goed poetst, maar eentje die u goed informeert en samen met u uw gebit en tandvlees in perfecte conditie houdt.

Kinderen zijn van harte welkom in onze praktijk. Laat kinderen vanaf 2,5 jaar met u meekomen, zodat wij ze spelenderwijs vertrouwd kunnen maken met de tandheelkunde.

U kunt altijd langskomen voor vrijblijvende informatie of bij acute pijnklachten. Als u een tijd niet naar de tandarts bent geweest, kunnen wij de toestand van uw gebit eens bekijken. U kunt zelf beslissen wat u gedaan wilt hebben en op welke termijn.

Oefening 4

Lees **tekstfragment 3** 'Uitwassen verminderd door camera's' en beantwoord de vraag: waarom is de eerste alinea van de tekst 3 'Uitwassen verminderd door camera's' gedrukt in vette letters? In de eerste alinea

- A. staan de hoofdzaken
- B. staan enkele voorbeelden
- C. staat de mening van de schrijver

Tekst 3

UITWASSEN VERMINDERD DOOR CAMERA'S

(1) DEN HAAG (GPD) – Het uitgaansgeweld neemt in de grote steden door toezicht met camera's drastisch af. Auto-inbraken en vernielingen komen in sommige steden bijna niet meer voor. Het aantal vechtpartijen daalt en de drugshandel neemt af. De camera's hebben ertoe geleid, dat verdachten van schietpartijen, vernielingen en drugshandel sneller achter slot en grendel zijn verdwenen.

(2) Dat blijkt uit onderzoek naar steden en dorpen die als eerste zijn begonnen met cameratoezicht in gebieden met veel cafés en dansgelegenheden.

(3) "We hebben nu de eerste onderzoeken naar het effect van de camera's afgerond en zien dat het toezicht een groot succes is," aldus onderzoeker W. Brunekreef. "De stijging van het aantal geweldsdelicten is in de onderzochte steden licht gedaald, maar diefstal en vernieling daalden zelfs met 60 procent. Burgers voelen zich een stuk veiliger in een stad met cameratoezicht."

(4) In Bergen op Zoom komen zware geweldsdelicten in het uitgaanscentrum niet meer voor, terwijl elders in het land het aantal geweldsdelicten nog steeds toeneemt. In Breda is het aantal auto-

inbraken rond het station, sinds daar deze zomer 33 camera's zijn opgehangen, bijna tot 0 gereduceerd. Inmiddels zijn steden als Groningen en Apeldoorn ook begonnen met cameratoezicht en andere steden, zoals Den Haag, Rotterdam, Middelburg en Enschede volgen binnenkort.

(5) Toch zijn er ook deskundigen die het een slecht idee vinden het land vol te hangen met camera's. "Camera's kunnen een prima hulpmiddel zijn bij het bestrijden van de criminaliteit," aldus een van hen, "maar zonder andere maatregelen en de inzet van extra politieagenten schieten we nog maar weinig op. Ik ben bang dat met zomaar wat camera's ophangen zinloos geweld niet echt wordt uitgebannen."

(Naar een artikel verschenen in de Leeuwarder Courant, 30 oktober 1999)

2.6 ONDERWERP EN HOOFDGEDACHTE

Het onderwerp van een tekst is datgene waar de tekst over gaat. Je kunt dit onderwerp in enkele woorden weergeven. Let op: maak hier geen hele zin van. Zorg er wel voor dat je alle belangrijke zaken in je onderwerp noemt, wees dus volledig.

Het onderwerp van een tekst is bijvoorbeeld: *nachtdetentie voor jongeren in Rotterdam* en niet alleen *detentie*.

De hoofdgedachte is de (belangrijkste) uitspraak die over het onderwerp wordt gedaan. Zo'n hoofdgedachte heeft de vorm van een mededelende zin (en dus geen vragende); ze bestaat nooit uit meerdere zinnen. Let bij het bepalen van de hoofdgedachte op de titel, de inleiding en het slot van een tekst. In de kernzinnen van iedere alinea vind je bovendien de belangrijkste informatie van een alinea. Ook die kan je op weg helpen bij het vinden van de hoofdgedachte.

Soms wordt er van je gevraagd om deze hoofdgedachte zelf te formuleren in een maximum aantal woorden. Tel dan het aantal woorden en wees zorgvuldig en kernachtig in het formuleren van de hoofdgedachte. Laat voorbeelden en details dus weg. Het kan ook zijn dat je de hoofdgedachte uit de tekst moet citeren. Schrijf deze zin dan letterlijk over.

Het kan voorkomen dat een vraag naar de hoofdgedachte van een tekst de vorm van een meerkeuzevraag heeft. Let er dan op dat je:

- de kernzinnen per alinea onderstreept (je kunt er ook voor kiezen om op te schrijven wat volgens jou de belangrijkste informatie uit een alinea is: je onderstreept dan dus geen kernzin uit de alinea, maar je formuleert in dat geval je eigen kernzin per alinea).
- als antwoord het alternatief kiest dat het meest volledig is. Er dient zoveel mogelijk - relevante - informatie in de hoofdgedachte te staan.

Oefening 5

Lees **tekstfragment 4** 'Menselijke kacheltjes' en beantwoord de volgende vraag: wat is de hoofdgedachte van de tekst.

- A. Jongeren leren spelenderwijs hoe ze het beste echte vrienden kunnen kiezen.
- B. Mensen blijken zorgvuldig geselecteerde vrienden nodig te hebben, zodat ze elkaar vanuit eenzelfde gevoel tot steun kunnen zijn.
- C. Mensen maken naarmate ze ouder worden minder vaak vrienden, maar ze zijn wel beter in staat hun vrienden te kiezen.
- D. Volwassenen blijken vrienden nodig te hebben om de warmte van het ouderlijk huis te vervangen, ook al is dat niet helemaal mogelijk.

MENSELIJKE KACHELTJES

(1) 'Heb jij een nieuwe Lego-doos? Dan ben ik jouw vriendje!' Met de eerste vriendjes in ons leven gaan we niet zo mooi om. Dat beweert althans de Tilburgse onderzoeker Jan Boelhouwer: 'Voor een kind is het beste vriendje bijna altijd de jongen of het meisje met speelgoed dat je zelf niet hebt. Als weer een ander een nog mooier speeltje blijkt te hebben, is de vriendschap snel voorbij. Die snel wisselende vriendschappen wijzen erop dat een kind zich niet zo snel aan een persoon hecht. En dat vriendschap een kwestie is van geven en nemen, weet het ook nog niet.'

(2) Dit 'speelgoedprincipe', waarmee kinderen vrienden selecteren, bestaat bij velen op latere leeftijd nog. Waarom anders hebben mensen met veel geld zoveel 'vrienden'? Is de ware vriendschap, zoals de popgroep *Het Goede Doel* ooit zong, niet meer dan 'een illusie, een pakketje schroot met een dun laagje chroom'?

(3) Boelhouwer meent: 'Vriendschap bij volwassenen ziet er - gelukkig- meestal anders uit. Er zijn drie sleutelwoorden: *vertrouwen*, *humor* en *stabiliteit*. *Vertrouwen*, want we zoeken in een vriend iemand die naast ons staat in het leven. Je kunt alles aan je vrienden kwijt, je ups en je downs. Je schenkt ze bijna onbeperkt vertrouwen en krijgt dat, als het goed is, ook terug.

(4) *Humor*, want een goede vriend is vaak iemand met wie je na een woord al in lachen uitbarst. Een gedeeld gevoel voor humor bindt vrienden; het is het gemeenschappelijke wapen tegen de boze buitenwereld.

(5) *Stabiliteit*, want in een goede vriendschap, blijft het gevoel van saamhorigheid lang bestaan. Je kunt hem of haar bij wijze van spreken twee jaar niet zien en toch val je dan meteen, en met de grootste vanzelfsprekendheid, terug in diezelfde vertrouwdheid van vroeger. Bij een vriend voel je je voor lange tijd thuis. Vrienden zijn voor elkaar een soort menselijke kacheltjes. Zonder elkaars warmte zouden ze verkleumen.'

(6) Waarom sluiten we eigenlijk vriendschap en waarom hebben we vrienden zo nodig? Voor een passend antwoord op deze vragen moeten we misschien terug naar de prehistorie. 'Het hebben van vrienden verhoogde toen waarschijnlijk op de een of andere manier je overlevingskans. Met roofdieren en vijandige stammen in de buurt was het veiliger voor mensen om er in groepen op uit te trekken. Mensen hebben elkaar klaarblijkelijk nodig om te overleven. Misschien dat we daarom biologisch zijn 'geprogrammeerd' om het gezelschap van anderen zo op prijs te stellen.'

(7) Psychologen, onder wie Jan Boelhouwer, stellen dat vrienden voor volwassenen het veilige, warme nest van het ouderlijk huis vervangen. Maar die typische warmte en geborgenheid van het

ouderlijk huis krijg je bij een echt goede vriend nooit helemaal terug. Er is een belangrijk verschil tussen vrienden en familie, meent Jan Boelhouwer. 'Familie legt je vaak normen op en stelt eisen. Je moet eens wat vaker langskomen, zeggen pa en ma. Tussen vrienden heb je dat niet, want die houden een gezonde afstand. Vrienden hoeven elkaar niet de hele dag te zien. Het opvallende is, dat je juist vanwege een grotere afstand intiemer kunt praten met een goede vriend dan met een familielid. Een vriend fungeert als een soort klankbord. Hij luistert, geeft advies, en dat alles zonder de druk van wederzijdse eisen en verwachtingen.'

(8) 'Elk mens heeft iemand nodig aan wie hij of zij zich kan spiegelen. Bovendien is het handig belangrijke levensstappen met een vriend te bespreken: bij het verkering krijgen en houden, het kiezen van een studie, het zoeken naar werk. Kortom, bij elke belangrijke stap die je in het leven zet, is het nuttig en prettig een *second opinion* te krijgen. Vrienden zijn in wezen elkaars gids in het leven.'

(9) Dit maakt duidelijk waar het mechanisme van het verschijnsel sympathie toe dient. 'Je bent over het algemeen niet geneigd veel mensen in vertrouwen te nemen,' zegt Boelhouwer. 'Maar een beperkt aantal mensen kan vriend van je worden. Een eerste vereiste bij vriendschap is, dat je vanuit eenzelfde basisgevoel tegen de dingen aankijkt. Maar dan op een abstract niveau. Het hoeft niet per se zo te zijn dat vrienden hetzelfde werk doen of er exact dezelfde levensstijl op na houden.'

(10) Om erachter te komen met wie we al dan niet vrienden kunnen worden, heeft moeder natuur ons een handje geholpen. Op basis van een gevoel van sympathie - of antipathie - selecteren we mensen. Boelhouwer: 'Vanaf de puberteit beginnen we minder op elkaar speelgoed te letten en meer op zaken als gemeenschappelijke interesses en bezigheden. Het nieuwe toelatingscriterium voor vriendschap is: passen we als mens wel bij elkaar?'

(11) 'Als je met mensen in contact komt, heb je vrij snel in de gaten of iemand je bevalt. Dat eerste ontmoetingsmoment is bepalend. Beschouw het als een soort sollicitatiegesprek. Je maakt je keuze bliksemsnel aan de hand van eerste indrukken. Als iemand fout reageert, weet je direct: dat wordt nooit wat. Als de een een opmerking maakt waar de ander absoluut niet tegen kan, gaat het mis. Uit zulke kortstondige wrijvingen blijkt dat de wereldbeelden te veel van elkaar verschillen. Met andere woorden, je zult niet zoveel hebben aan elkaar als 'gids' voor het leven.'

(12) Bij elke kennismaking worden we overspoeld door een zee van indrukken. Welke signalen op mogelijke vriendschap wijzen en welke niet, daar moet je door schade en schande achter komen. Jongeren zijn volgens Boelhouwer aanvankelijk weinig kieskeurig in de keus van hun vrienden, maar later wordt dat anders. 'Hoe ouder je wordt, des te meer ervaringen je met mensen hebt en des te minder je eventjes vlug nieuwe vrienden maakt.' Naar: David de Leeuw. Hoe menselijke kacheltjes elkaar vinden

Uit: Hervormd Nederland, 10 september 1994

Oefening 6

Lees **tekstfragment 5** 'Bijverdienen brengt jeugd in ban van materialisme' en beantwoord de vraag: wat is de hoofdgedachte.

- A. Het aantal medische en opvoedkundige problemen als gevolg van het verrichten van arbeid neemt zowel onder de Deense als de Nederlandse jongeren de laatste jaren behoorlijk toe.
- B. Om de negatieve gevolgen van de jeugdarbeid te bestrijden, moet de overheid de bestaande regels strikter toepassen en zijn aanvullende maatregelen noodzakelijk.
- C. Steeds meer scholieren nemen een baantje om geld te verdienen, maar de Nederlandse maatschappij wil zoveel zakelijkheid en materialisme niet.
- D. Uit onderzoek door de overheid blijkt dat voor scholieren bijverdienen steeds belangrijker wordt en daarom wil men de regels voor kinderarbeid verruimen.

Tekst 5

BIJVERDIENEN BRENGT JEUGD IN BAN VAN MATERIALISME

(1) Een onlangs door het ministerie van Sociale Zaken uitgevoerd onderzoek levert een duidelijk beeld op van de jeugdarbeid in Nederland. Naar aanleiding van dit onderzoek verscheen het rapport 'van echt werk ga je zweten'. Een opvallende bevinding is de volgende: zo'n 63 procent van de scholieren van dertien tot en met zeventien jaar heeft het laatste jaar formele arbeid verricht. Dat wil zeggen: georganiseerde arbeid. Dus niet: auto's wassen of oppassen, maar: kranten en folders bezorgen, en werken in de detailhandel, horeca of land- en tuinbouw.

(2) De jongeren vatten hun werk erg serieus op. Ze ervaren hun baantje als meedoen aan het 'echte' leven. Wel blijkt dat velen de vermoeidheid als negatief bijverschijnsel zien. Een kwart van de ondervraagden geeft aan wel eens lichamelijke klachten te hebben. Andere medische aspecten van jeugdarbeid zijn niet onderzocht, ook opvoedkundige niet.

(3) Uit een vergelijkbaar onderzoek dat in Denemarken is gehouden, blijkt dat de medische gevolgen niet onderschat mogen worden: 48 procent van de werkende jongeren klaagt over rugpijn, 13 procent heeft last van hoofdpijn en duizeligheid; elf procent geeft aan eczeem te hebben. Veelal leggen de jongeren zelf de oorzaak van deze klachten bij het werk. Het zijn cijfers die niet te verwaarlozen zijn. Omdat de Deense vormen van jeugdarbeid niet veel afwijken van de Nederlandse, mogen de cijfers gerust als een indicatie voor de situatie in ons eigen land worden gezien.

(4) Er bestaat dan ook alle reden om voorzichtig om te gaan met jeugdarbeid. Toch neemt het verschijnsel toe. De consumptiedrang van jongeren en de status van het werk doen eigenlijk nauwelijks

meer onder voor de tendensen op dit gebied bij de volwassenen. Het materialisme staat voorop en wordt voortdurend gestimuleerd door de reclame. Zonder merkkleding telt een kind nauwelijks mee. Bij volwassenen zie je iets dergelijks op het gebied van auto's.

(5) Een levensvervulling waarin het werk de belangrijkste plaats inneemt, zien we in de hele maatschappij terug. De verzakelijking neemt toe. De vraag is echter of we met z'n allen in Nederland wel een maatschappij willen, die gekenmerkt wordt door zakelijkheid en materialisme.

(6) Al enkele jaren wordt er gewerkt aan nieuwe wetgeving betreffende kinderarbeid. Daarbij denkt het ministerie van Sociale Zaken, na een advies van de Raad voor het Jeugdbeleid, aan een verruiming van de regels. De minister heeft een voorstel op tafel gelegd voor een nieuwe arbeidstijdenwet, waarin lichte en incidentele arbeid voor dertien- tot vijftienjarigen mogelijk wordt gemaakt. Het voorstel is in de vakantie maximaal 4 weken arbeid toe te staan, in de schoolperiode maximaal twaalf uur per week en op schooldagen maximaal twee uur per dag. Avond- en nachtdiensten blijven verboden.

(7) Aan het begrip 'lichte arbeid' wordt echter geen enkele invulling gegeven. De gedachte is waarschijnlijk dat de jongeren zelf hun grenzen wel kunnen trekken. Maar dit op zich sympathieke uitgangspunt wordt hier helaas op de verkeerde manier gebruikt. Het is en blijft een taak van de overheid jongeren te beschermen tegen misbruik. Vanuit die gedachte werd kinderarbeid tenslotte in Nederland al een eeuw geleden wettelijk verboden. Het is niet goed dat we die in een moderne vorm, waarbij kinderen onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen zelf de eerste stap zetten, door een achterdeur weer binnenhalen.

(8) De huidige wetgeving inzake de arbeidstijden voor jongeren is toereikend. Maar er is wat mis met de controle op die tijden. Ook al is het moeilijk, controle blijft noodzakelijk. Als maar weinigen zich houden aan de maximumsnelheid, dan pas je niet de maximumsnelheid aan, maar maak je meer middelen vrij om de controle te intensiveren. Daarnaast is het nodig een betere voorlichting te geven aan jongeren en hun ouders. Men is te weinig bekend met de bestaande wettelijke regels.

(9) Om de misstanden in de jeugdarbeid daadwerkelijk te bestrijden moet de politiek zich meer verdiepen in de feitelijke arbeidsomstandigheden van de jongeren. Het alleen wijzigen van een definitie is geen oplossing voor het probleem en getuigt niet van veel visie.

Naar: Marian van Teeffelen. Uit: de Volkskrant, 28 november 1991

Oefening 7

Lees **tekstfragment 6** 'Naar links schaatsen onnatuurlijk?' en beantwoord de vraag: wat is de hoofdgedachte van de tekst.

- A. Door veel vergelijkend onderzoek is vast komen te staan dat linkshandigen ten opzichte van rechtshandigen in het voordeel kunnen zijn.
- B. Ondanks het feit dat over linkshandigheid nog lang niet alles bekend is, kunnen al wel veel verkeerde opvattingen over dit verschijnsel uit de wereld worden geholpen.
- C. Ondanks veel wetenschappelijk onderzoek is nog steeds niet aangetoond dat linkshandigheid erfelijk is of ontstaat op het moment van geboorte.
- D. Uit onderzoek blijkt dat linkshandigheid een typisch menselijke eigenschap is, die al vanaf de prehistorie verbonden is met negatieve opvattingen.

Tekst 6

NAAR LINKS SCHAATSEN ONNATUURLIJK?

(1) 'Poeh keek naar zijn beide pootjes. Hij wist dat een ervan de rechter was, en hij wist ook dat als je had uitgemaakt welke de rechter was, de andere de linker moest zijn. Hij kon zich alleen nooit herinneren waar je moest beginnen.'

(2) Arme Poeh....Ouders van jonge kinderen kennen het probleem. De linkerhand lijkt verwarrend veel op de rechter en hoe aandachtig je ook in je handen tuurt, een aanwijzing voor wat links en wat rechts is, zul je er niet vinden. Als kinderen aan het verkeer gaan deelnemen, moeten ze leren dat ze, fietsend aan de binnenkant, bij het commando 'rechtsaf!' niet het stuur naar links moeten draaien. Jonge kinderen lossen het probleem vaak op door even te doen alsof ze schrijven. Helaas, beer Winnie the Poeh was de schrijfkunst niet machtig.

(3) 'Links' en 'rechts' spelen een merkwaardige rol in de menselijke geest. Wij nemen beweging van rechts naar links als iets vanzelfsprekend waar, maar op de schaatsbaan bijvoorbeeld voelt het van rechts naar links schaatsen meestal aan als iets tegennatuurlijks. Daarom wordt er bij wedstrijden altijd tegen de klok in geschaatst. Zelfs op niet-officiële banen, zoals op een bevroren vijver, ontstaat in de schaatsende massa spontaan een linksom draaiende beweging.

(4) Het simpele feit dat we een linkerhand en een rechterhand hebben en dat die twee symmetrisch zijn, is het middelpunt van een heel web van raadsels. Waarom doen deze twee identieke lichaamsdelen niet hetzelfde, zoals onze twee nieren en twee longen? Waarom heeft nagenoeg iedereen een voorkeurshand? Waarom is die voorkeurshand negen van de tien keer de rechter? En vooral: waarom vinden door alle tijden en culturen heen mensen de rechterhand de 'goede' hand?

(5) Analyses van prehistorische tekeningen tonen aan dat al in de oertijd de mens werd afgebeeld als rechtshandig wezen. Die rechtshandigheid is een typisch menselijke eigenschap. Chimpansees en

gorilla's hebben ook wel een soort handvoorkeur, maar die heeft even vaak betrekking op de linkerpoot als op de rechter. De afwezigheid van een overheersende rechtshandigheid bij deze dieren doet vermoeden dat rechtshandigheid en spraak, die andere typisch menselijke eigenschap, met elkaar te maken zouden kunnen hebben. Onderzoek heeft aangetoond dat dat inderdaad zo is. Om te kunnen spreken moet de mens een aantal zeer verfijnde spierbewegingen uitvoeren. Het spreken en het gebruik van de rechterhand blijken allebei in de linker hersenhelft 'gestuurd' te worden.

(6) In zijn studie over links- en rechtshandigheid wijst onderzoeker Rik Smits op de negatieve en discriminerende opvattingen over linkshandigheid in de loop der eeuwen. Hij geeft als voorbeeld de wiskundige en filosoof Pythagoras, die het begrip 'links' plaatste in het rijtje *krom – duister – slecht*. Links werd vroeger vaak verbonden met ongeluk en duistere, verboden zaken.

(7) Smits onderzocht verder de praktische en maatschappelijke problemen van linkshandigen. Hij bestudeerde onder andere de problemen van linkshandige schutters in het leger, die de rechts uitgespuwde patroonhulzen voor hun lichaam langs zien vliegen. Hij onderzocht het weergeven van beweging in stripverhalen, het verloop van de diagonale lijn op schilderijen, de schrijfrichting en nog een hele reeks andere feiten, weetjes en observaties die met links- en rechtshandigheid te maken hebben.

(8) Er is, ook door anderen, zo langzamerhand heel wat onderzoek gedaan naar de achtergronden van linkshandigheid. Een probleem is wel, dat de uitkomsten zich nog niet laten samenvoegen tot een duidelijk patroon. Er is sprake van een verzameling feiten, maar een samenhangende theorie ontbreekt helaas.

(9) Zo is nog helemaal niet duidelijk welke rol de erfelijkheid bij linkshandigheid speelt. Aan de ene kant kan worden aangetoond dat ouders die zelf linkshandig zijn, een grotere kans hebben op het krijgen van linkshandige kinderen. Aan de andere kant toont onderzoek bij eenenige tweelingen aan dat de erfelijke invloed op links- of rechtshandigheid te verwaarlozen is.

(10) Kan linkshandigheid misschien ontstaan doordat er iets misgaat op het moment van de geboorte? In een onlangs verschenen studie van de psycholoog Stanley Coren, getiteld *The Left-handed Syndrome*, is nogal wat materiaal verzameld, dat erop wijst dat de oorsprong van linkshandigheid daarmee te maken heeft. Beschadigingen voor, tijdens of kort na de geboorte, een laag geboortegewicht, vroeggeboorte en een moeizame bevalling zouden de handvoorkeur kunnen wijzigen. Een kind dat was voorbestemd rechtshandig te worden, zou dan linkshandig worden en andersom.

(11) Smits heeft weinig op met deze theorie. Het argument waarmee hij de theorie van Coren bestrijdt, is dat die risicofactoren veel te zeldzaam zijn om tien procent linkshandigen te kunnen verklaren.

Bovendien valt aan de meerderheid van linkshandigen geen spoor van (vroegere) beschadiging te ontdekken.

(12) Linkshandigheid heeft zo haar eigen voordelen. Bekend is dat onder architecten en wiskundigen gemiddeld meer linkshandigen worden aangetroffen dan bij andere beroepen. Studenten in de bouwkunde met een voorkeur voor de linkerhand blijken het tijdens hun opleiding beter te doen dan hun rechtshandige collega's. Hier is linkshandigheid vermoedelijk een teken van een redelijk goed functionerende rechter hersenhelft, die vooral 'getraind' is in de waarneming en ruimtelijke verhoudingen. Zo bezien is het niet vreemd dat vakken als architectuur en wiskunde aantrekkingskracht uitoefenen op linkshandige personen.

(13) Uit de studie van Smits valt af te leiden dat de vele vooroordelen over het verschijnsel linkshandigheid weinig grond hebben. Daarmee is de balans over de vorderingen van het wetenschappelijk onderzoek naar linkshandigheid voorlopig wel opgemaakt.

Naar: Douwe Draaisma (de Volkskrant, juli 1992). Naar links schaatsen is onnatuurlijk, en Harald Merkelbach samen met Peter Muris (Psychologie, juli 1992), Linkshandigen zijn alleen maar links handig.

Oefening 8

Lees **tekstfragment 7**, van Maarten Evenblij en formuleer in eigen woorden wat de hoofdgedachte is van de alinea's 1 t/m 3. Gebruik maximaal 20 woorden.

Tekst 7

(1) Tom was een beroemde patiënt. In de jaren veertig genoot hij bij internisten enige faam, omdat hij een bijzondere maagopening, een fistel, had. Daardoor was een stukje van zijn maagslijmvlies vanaf de buitenkant zichtbaar. Dat maakte hem een dankbaar object voor onderzoek naar de werking van medicijnen op de maag. Maagstimulerende middelen bleken het maagslijmvlies rood te kleuren en zo te prikkelen dat het maagzuur er als het ware uitspoot. Andere stoffen hadden juist een tegengesteld effect. Maar het meest intrigerende aan de proefjes met Tom was dat zijn maag niet altijd deed wat ervan verwacht werd. Soms kreeg Tom een pilletje dat zijn maag tot rust moest brengen en dan bleek het maagslijmvlies juist geweldig op te spelen. Ook het tegenovergestelde gebeurde.

(2) Opvallend was de grote invloed van wat Tom *dacht* dat er zou gebeuren. Veronderstelde hij dat het medicijn dat hij kreeg, z'n maagzuur zou verminderen, dan bleek dat inderdaad te kunnen gebeuren, ook al kreeg hij een niet-werkzame pil toegediend, of zelfs een middel dat juist de

zuurproductie van het maagslijmvlies bevordert. Objectieve waarneming van Toms maagslijmvlies bevestigde dat Tom niet louter *dacht* dat het brandend maagzuur verminderde, maar dat dat ook werkelijk het geval was.

(3) Deze proeven zijn wellicht de eerste medische experimenten rond de zogenoemde placebo-behandeling. Dat is een behandeling met een middel dat geen werkzaam element bevat, maar wel een waarneembare uitwerking heeft. Er bleek immers dat er niet louter een psychisch effect is, maar dat er ook een duidelijke fysiologische werking uitgaat van zo'n behandeling.

Naar: Maarten Evenblij, havo-examen 1995-II

Oefening 9

Lees **tekstfragment 8**, van Gerrit Breeuwsma, en formuleer in eigen woorden wat de hoofdgedachte is van de alinea's 1 en 2. Gebruik maximaal 20 woorden.

Tekst 8

(1) Enige tijd geleden werden in Nederland twee ontsnapte kangoeroes doodgereden. In beide gevallen reed de automobilist door. Ik kan me dat wel indenken. Stel, iemand komt van kantoor en is op weg naar huis. Zijn gedachten zijn half bij zijn werk en half bij het avondeten. Plotseling, net voor een scherpe bocht, springt een kangoeroe uit het struikgewas. De man probeert het dier te ontwijken, maar is er niet zeker van of hij daarin is geslaagd. Gelukkig weet hij zijn auto goed de bocht door te manoeuvreren. Dan pas dringt het tot hem door: een kangoeroe!! Hij stelt zich de reactie van zijn vrouw voor ('Sorry schat, dat ik wat laat ben. Ik had een frontale botsing met een kangoeroe.' 'Ja, ja, zeker weer met je collega's wezen drinken.'). Hij besluit dat hij het zich verbeeld moet hebben en rijdt door. Het realiteitsbesef van volwassenen kent immers vrij strikte grenzen voor wat als mogelijk of waarschijnlijk beschouwd kan worden. Als een gedachte, waarneming of gebeurtenis te veel afwijkt van het gangbare, wordt die ontkend of gezien als fantasie, hallucinatie of grap.

(2) Bij kinderen ligt dat anders. We hoeven maar te denken aan de verhalen in kinderboeken en we zien meteen dat daarin geen scherpe grens tussen werkelijkheid en fantasie wordt getrokken. Kinderboeken worden bevolkt door de meest vreemde wezens en voorwerpen: van vliegende olifantjes tot sprekende koektrommeltjes. Dus waarom geen kangoeroe op de straatweg? De kinderpsychologe Selma Fraiberg meent dat kinderen de eerste vijf à zes jaar in een 'magische wereld' leven. Zij geloven dat gedachten, uitspraken en handelingen veranderingen in de werkelijkheid kunnen bewerkstelligen. Ook kennen zij menselijke eigenschappen toe aan dieren en dingen en maken ze geen duidelijke scheiding tussen natuurlijke en bovennatuurlijke verschijnselen.

Naar: Gerrit Breeuwsma, havo-examen 1992-II

Oefening 10

Lees **tekstfragment** 9, van Jos van der Lans, en beantwoord de vraag en maak de opdrachten.

1. In het tekstgedeelte wordt gesproken over het werk bij de krant, de politie en de Riagg. Moet je deze instellingen noemen als gevraagd wordt naar de hoofdgedachte van het fragment?
2. Motiveer je antwoord.
3. Citeer uit de alinea's 1 t/m 3 de zin die de hoofdgedachte van dat tekstgedeelte het beste weergeeft.

Tekst 9

(1) De hoofdredacteur van de Volkskrant beklagde zich onlangs over het feit dat er op zijn redactie nagenoeg geen redacteur meer te vinden was, die het oude ambacht van het schrijven van een nieuwsbericht onder de knie had. De animo onder journalisten om zich op straat te begeven voor een simpel nieuwsbericht is de laatste jaren sterk geslonken. Wat vroeger werd gezien als het toppunt van vakmanschap - een nieuwsbericht van pakweg vijf alinea's waar alles in stond - is tegenwoordig voor een doorsneejournalist al gauw een minderwaardige vorm van routinearbeid. Een beetje journalist wil tegenwoordig Het Grote Verhaal schrijven en onderduiken in een Specialisme. Dat levert hem aanzien op van het publiek en een afgeschermd en gerespecteerde plek op de redactie.

(2) Menig hoofdcommissaris van politie, menig directeur van een Riagg en menig ander leidinggevende in onze verzorgingsstaat zou eenzelfde klaagzang kunnen aanheffen. Hoe de baas ook aan de organisatie trekt, de diender wil nog maar met moeite de straat op en ook de hulpverlener komt de deur niet meer uit en verschanst zich bij voorkeur in zijn spreekkamer. Het werk dat ooit aan de basis van dienstverlenende publieksorganisaties heeft gestaan, wordt steeds meer als vuil werk beschouwd.

(3) Jarenlang is dit probleem ternauwernood en slechts 'in eigen kring' erkend. In het beste geval werd het gezien als een financieel probleem, als een tekort aan middelen om nieuwe 'jongste bedienden' aan te stellen die dit werk ter hand konden nemen. Er was immers genoeg te doen; voor elk nieuw specialisme was in de almaar uitdijende dienstverleningssector wel een gat in de subsidiemarkt te vinden. De politie bleef groeien en moest zich ook met preventie, randgroepjongerenwerk en andere zaken bezighouden; de hulpverleners bekwaamden zich in incestproblematiek of suicideproblemen. Als een spons zogen zorg- en dienstverlenende professionele organisaties nieuwe taken en problemen op, waarbij als wet gold dat elk nieuw specialisme meer status verleende dan het oorspronkelijke handwerk.

Naar: Jos van der Lans, havo-examen 1996-I

Oefening 11

Lees **tekstfragment 10** 'Onzin op stellen: mensenrechten als wereldreligie' en maak de volgende opdrachten.

1. Zeg met eigen woorden wat de hoofdgedachte is van alinea 1. Gebruik maximaal 20 woorden.
2. Zeg met eigen woorden wat de hoofdgedachte is van alinea 2. Gebruik maximaal 20 woorden.

Tekst 10

ONZIN OP STELTEN: MENSENRECHTEN ALS WERELDRELIGIE

(1) Een rationele discussie met propagandisten van de mensenrechten is onmogelijk. De taal van de mensenrechten is een taal van protest en verontwaardiging. Het is een retoriek van vervloeking. Het is 'n taal van getuigenissen. Getuigenissen vragen niet om tegenspraak maar om medeleven. Maar die getuigenissen vertonen gebreken. De verklaringen van Europese politici als de VN-rapporteur voor Irak, Max van der Stoep, en de VN-rapporteur voor het voormalige Joegoslavië, Tadeusz Mazowiecki, bestaan uit een vrij willekeurig samenraapsel van de meest toegankelijke informatie en de meest voor de hand liggende standpunten over gruwelijkheden in de wereld die op het moment het meest in de publiciteit zijn. Het is hen er dan ook niet om te doen aan de gruwelijkheden bekendheid te geven, maar om regeringen aan te klagen.

(2) In dit artikel staat niet de oprechtheid ter discussie waarmee mensenrechtenactivisten hun verontwaardiging over speciale gevallen van mensenrechtenschendingen tot uiting brengen. Daarover hoeft in het merendeel van de gevallen immers geen twijfel te bestaan. Het gaat hier uitsluitend om de kwaliteit van die verontwaardiging. En daarmee is het vaak even bedroevend gesteld als met de kwaliteit van de acties voor hongerende volken. Het beste wat daarover te zeggen valt, is dat slechte hulp en vrijblijvende verontwaardiging beter is dan helemaal geen hulp en berustend cynisme. Kritiek op de mensenrechtenbeweging is tot nu toe achterwege gebleven omdat het begrip mensenrechten in de eerste plaats - en terecht - associaties oproept met buitengewoon nobele gevoelens en nastrevenswaardige zaken, zoals het uitbannen van martelpraktijken en de strijd tegen politieke onderdrukking. Maar juist nobele zaken zijn niet geholpen met mistige retoriek en een slonzige filosofie.

Naar: Michel Korzec, vwo-examen 1995-I

Oefening 12

Lees **tekstfragment 11** 'Journalistiek in een Hollands landschap – het taboe op de waarheid' naar: Geert Mak, vwo-examen 1996-I en formuleer in eigen woorden de hoofdgedachte van dit tekstgedeelte. Gebruik maximaal 25 woorden.

Tekst 11

JOURNALISTIEK IN EEN HOLLANDS LANDSCHAP - HET TABOE OP DE WAARHEID

(1) Het is 1933. In de Straat Sunda stoomt de kruiser *HM Zeven Provinciën*. Aan boord is een opstand aan de gang. Onder de inlandse bemanning heerst grote onvrede over een net afgekondigde soldijverlaging, de derde in nog geen twee jaar tijd. Het lijkt een beperkte protestactie. De officieren zijn in hun hutten opgesloten en er wordt wat met pistolen gezwaaid, maar verder gaat alles gewoon zijn gang, zo heeft de bemanning getelegrafeerd. Bij het aanbreken van de tiende februari krijgt zij een eskader in zicht, bestaande uit de kruiser Java, twee jagers en een mijnenveger. Ook zijn er vliegtuigen te zien, hoog in de lucht. In de seinkamer komt een telegram binnen: als binnen tien minuten geen witte vlag gehesen wordt, zal geweld worden gebruikt. De opstandelingen seinen terug: "Wensen niet gehinderd te worden." Korte tijd later valt de bom. Een ontzettende ravage wordt aangericht. Er vallen tweeëntwintig doden en eenentwintig gewonden en het schip geeft zich onmiddellijk over.

(2) De regering Colijn zag in het gebeuren aanleiding tot een reeks van maatregelen op het terrein van 'orde en gezag'. Voor de communisten en de sociaaldemocraten waren, aan de andere kant, de muiters van de *Zeven Provinciën* weinig anders dan politiek bevlogen helden. Pas vele jaren later konden historici ongeveer reconstrueren wat er werkelijk gebeurd was. Toen doken zij een getuigenis op waaruit bleek dat de *Zeven Provinciën* absoluut niet was voorbereid op welk gevecht dan ook. Toen ook werd duidelijk dat de zogenaamd 'heldhaftige' bom bedoeld was als waarschuwing, en per ongeluk op het schip terecht was gekomen. Het was allemaal even naïef, klein en klungelig, die werkelijkheid, maar heel Nederland, van rechts tot links wilde daar niets van horen. En het enige boek van een echte ooggetuige, die de muiterij tot in alle ontluisterende details beschreef, bleef tot 1978 ongepubliceerd. Tot jaren na de Tweede Wereldoorlog durfde geen normale Nederlandse uitgever er zijn vingers aan te branden.

(3) Zo is het ook gegaan met de wonden uit de periode 1940-1950, met onze passieve schuld aan de Holocaust, en met de nutteloze koloniale oorlog die we daarna voerden tegen het jonge Indonesië. Nederland stopt onwelkome zaken in de doofpot.

Naar: lezing Geert Mak, 1995

Oefening 13

Lees **tekstfragment 12** 'De cultuur van de voortgang' en maak de volgende opdrachten.

1. Citeer de zin waarin de schrijver zijn onderwerp aankondigt.
2. Formuleer in één zin welke gedachte over het onderwerp alinea 1 bevat. Gebruik maximaal 30 woorden.
3. Zeg in eigen woorden wat de hoofdgedachte is van alinea 2. Gebruik maximaal 25 woorden.
4. Zeg in eigen woorden wat de hoofdgedachte is van alinea 3. Gebruik maximaal 35 woorden.

Tekst 12

DE CULTUUR VAN DE VOORTGANG

(1) Voortgang van de cultuur, niet vooruitgang is het onderwerp waarover ik uitgenodigd ben te schrijven. Het ontbreken van slechts twee letters maakt niettemin een wereld van verschil uit en het is over dit verschil dat ik wil nadenken. We weten dat de negentiende eeuw de tijd is geweest van de Verlichting, het vertrouwen in de vooruitgang: vooruitgang in maatschappij en geschiedenis, in techniek en economie, in wetenschap en rationaliteit. In dit vooruitgangsgeloof manifesteerde zich bij uitstek de geest van de moderne tijd en beschaving: een tijd en cultuur te zijn die streeft naar de vrije zelfverwerkelijking van de mens op aarde door de beheersing van de natuur en de maakbaarheid van de maatschappij. In een cultuur die haar geloof in een christelijk heil had verloren, fungeerde de hoop op aardse vooruitgang als een nieuwe mythe, de mythe van de moderniteit.

(2) Maar de twintigste eeuw blijkt de eeuw te zijn geworden van een steeds grondiger twijfel aan deze mythe. Ondanks de verworvenheden hebben in deze eeuw immers diverse schokkende gebeurtenissen plaatsgevonden: barbaarsheden als nazisme en stalinisme, de twee wereldoorlogen, de dekolonisatie die Europa van zijn hegemonie in de wereld beroofde. Ten gevolge van dit alles en van alle ontwikkelingen in wetenschappen en filosofie hebben zich geleidelijk vormen van nihilisme, relativisme en scepticisme in ons bewustzijn genesteld.

(3) Toch heeft de gerezen twijfel niet verhinderd dat de Europese cultuur is voortgegaan op de weg die ze met de moderne tijd is ingeslagen. De ontwikkeling van met name techniek, economie en rationaliteit is niet gestagneerd, maar heeft zich - versneld - doorgezet. Zo is er inmiddels een maatschappij ontstaan met een hoge materiële welvaart, waarin productie en consumptie, economisch rendement en technologische vernieuwing centraal staan. Het is een cultuur waarin het beginsel van beweging de drijvende kracht is. Begrippen als beweging, verandering, vernieuwing, ontwikkeling en groei bezitten voor ons een sterk positieve lading en zijn in staat veel mensen te mobiliseren.

Naar: Ton Lemaire, vwo-examen 1995-II

2.7 SCHRIJFDOEL EN TEKSTSOORT

SCHRIJFDOELEN

Een schrijver heeft altijd een bedoeling met zijn (zakelijke) tekst. Deze schrijfdoelen van de schrijver kunnen zijn:

Informeren	Informeren: een opsomming van feiten Uiteenzetten: informatie en uitleg
beschouwen	De lezer aan het denken zetten

overtuigen	Betogen: de lezer overtuigen van zijn mening; een beroep doen op het verstand van de ontvanger; een pleidooi houden
activeren	De lezer aansporen tot handelen; een beroep doen op het gevoel van de ontvanger (bijvoorbeeld in reclameteksten)
amuseren	Vermaken (in zakelijke teksten is het amuserende aspect vaak meer middel dan doel: de schrijver probeert zijn doel - informeren, beschouwen, overtuigen of activeren - op een voor de lezer amusante wijze te bereiken (bijvoorbeeld door het gebruik van ironie)

Combinaties van twee of meer schrijfdoelen kunnen ook voorkomen. Bij het beantwoorden van de vraag naar het schrijfdoel noem je dan het hoofddoel. Hoewel de tekst van een reclame bijvoorbeeld natuurlijk overtuigend moet overkomen, is het toch echt in de eerste plaats de bedoeling dat je het product koopt (activeren).

Oefening 14

Lees nogmaals **tekstfragment 3** 'Uitwassen verminderd door camera's' en beantwoord de vraag: wat is het belangrijkste doel van de schrijver met de tekst.

- A. de burgers laten nadenken over de nadelen van bepaalde maatregelen.
- B. gemeenten oproepen in het stadscentrum camera's te plaatsen.
- C. informatie geven over de effecten van het cameratoezicht.
- D. waarschuwen tegen zinloos geweld in grotere steden.

Oefening 15

Lees nogmaals **tekstfragment 5** 'Bijverdienen brengt jeugd in ban van materialisme' en beantwoord de vraag.

De schrijfster kan met deze tekst verschillende doelen voor ogen hebben, onder andere:

1. informatie verstrekken.
2. aansporen iets te ondernemen.
3. overtuigen van een eigen mening.

Welke doelen heeft de schrijfster van deze tekst?

- A. 1 en 2
- B. 1 en 3
- C. 2 en 3
- D. 1, 2 en 3

Oefening 16

Lees **tekstfragment 13**, van Theo Ruyter, en beantwoord de volgende vragen.

1. Wat is het belangrijkste schrijfdoel van dit tekstgedeelte?
2. Motiveer je antwoord met behulp van gegevens uit de tekst.

Tekst 13

(1) Als er in onze samenleving een kracht bestaat die een perspectief zou kunnen bieden, dan is het de milieubeweging. Die varieert van de aloude beschermers van natuurmonumenten en pleitbezorgers van uitstervende diersoorten in den vreemde tot de hedendaagse schoorstenenklimmers en aanklagers van genetische manipulatie in de bio-industrie. Dit is een politieke pressiegroep waarvan het potentieel nog nooit volledig benut is. Lange tijd is ze intern verdeeld geweest, maar de laatste tijd zijn verscheidene organisaties naar elkaar toegegroeid en is een overeenstemming op hoofdpunten ontstaan. Deze zou het uitgangspunt kunnen zijn voor een gezamenlijke campagne ten gunste van een waarachtig milieubeleid.

(2) Dan zou de milieubeweging zich wel in de politieke arena moeten storten in plaats van op veilige afstand haar eigen gelijk te blijven opeisen en de afweging van allerlei tegenstrijdige belangen aan anderen over te laten. In ieder geval hoeft de milieubeweging niet al te bang te zijn dat ze het met lobbyactiviteiten in de politiek verbruist bij haar achterban. Niet alleen komt het milieu al geruime tijd bij allerlei opiniepeilingen uit de bus als een van de weinige dingen waar mensen zich nog zorgen over maken, ook wordt langzamerhand duidelijk dat men van de regering een veel doortastender optreden verwacht dan de op de individuele burgerconsument gerichte aanpak die het ministerie van VROM nu hanteert.

(3) Uit de milieubeweging zouden aanzetten moeten komen voor een nieuw, samenhangend regeringsbeleid. Zo zou werkgelegenheidsbeleid bijvoorbeeld gekoppeld moeten worden aan herstel en behoud van het milieu. Samenhangend beleid betekent ook een koppeling van milieu aan inkomensbeleid, waardoor de kwaliteit van het bestaan voorrang krijgt boven een verhoging van de koopkracht. Op internationaal vlak zou een dergelijk beleid gericht moeten zijn op een herverdeling van de aanspraken die de naties redelijkerwijs op het milieu kunnen maken, opdat er uiteindelijk een toekomstperspectief ontstaat voor de bevolking in ontwikkelingslanden.

Naar: Theo Ruyter, havo-examen 1995-I

Oefening 17

Lees **tekstfragment 14** 'De cultuur van afzijdigheid' (het slot) en beantwoord de vraag: wat is het schrijfdoel van dit tekstgedeelte.

Tekst 14

(20) Wat deze initiatieven gemeen hebben, is dat ze resultaatgericht zijn en de verstarring in concrete situaties doorbreken. Dat vraagt om professionals die niet alleen vanachter een bureau hun werk verzetten, maar vooral ook buiten, die zich thuis voelen in de rauwe werkelijkheid van het leven van alledag, die kunnen organiseren en enthousiasmeren. Dat vraagt om professionals die in staat zijn vastgelopen individuen vlot te trekken en perspectieven te bieden.

(21) Wat, met andere woorden, nodig is, is een nieuwe architectuur van het sociale. Architecten moeten op een creatieve manier materiaal en opvattingen combineren in een ontwerp van een gebouw dat past binnen de eisen van de tijd en dat toch elke keer anders is. Zo moeten ook de hedendaagse sociale professionals (en dat moet zeer ruim worden opgevat: dienstverleners van allerlei instanties, welzijnswerkers, politieagenten, maar ook politici) behoeften van mensen op elkaar afstemmen om de sociale structuur van onze maatschappij te kunnen bouwen en te onderhouden.

(22) Juist van politici mag een offensief tegen de cultuur van afzijdigheid worden verwacht. Dat vraagt om een vernieuwende vorm van besturen. Zo'n offensief vraagt om politici die in een open debat treden op de werkvloer van de samenleving. En daarmee bedoel ik iets wezenlijk anders dan het obligate 'de wijken in', dat na verkiezingsnederlagen stevast uit de monden van politici opklinkt.

Naar: Jos van der Lans, vwo-examen 1998-I

TEKSTSOORTEN

Er zijn drie belangrijke tekstsoorten: de uiteenzetting, de beschouwing en het betoog.

De **uiteenzetting** behoort tot teksten met een informatief doel: de schrijver geeft gegevens/feiten en daarbij uitleg, bijvoorbeeld over hoe iets in elkaar zit. Een eigen mening komt in een uiteenzetting niet voor. Er worden dus bijvoorbeeld geen verschillende meningen gepresenteerd waarover nagedacht moet worden en er is ook geen sprake van een mening waarvan de schrijver zijn lezers wil overtuigen.

Kenmerken:

- de tekst is objectief
- de lezer wordt geïnformeerd of
- de schrijver zorgt ervoor dat de lezer het geschrevene begrijpt

De **beschouwing** behoort tot de teksten met een persuasief doel: de schrijver wil de ontvanger aan het denken zetten. De schrijver legt de lezer bijvoorbeeld verschillende verklaringen van een verschijnsel voor. Naast zijn eigen opvatting (!) kan hij de visie van anderen inzetten om de lezer te helpen zijn

mening te vormen. Op deze manier wordt een verschijnsel van verschillende kanten belicht. Het is aan de lezer om zijn eigen conclusies te trekken, zijn eigen mening te vormen.

Kenmerken:

- de tekst is gedeeltelijk subjectief en gedeeltelijk objectief
- iets (bijvoorbeeld een verschijnsel) wordt van verschillende kanten belicht,
- de tekst is minder dwingend dan een betoog, de schrijver dringt zijn mening niet op, maar zet de lezer slechts aan het denken

Het **betoog** behoort ook tot de teksten met een persuasief doel: de schrijver wil de lezer overtuigen van zijn gelijk. Om dit te bereiken neemt de schrijver een duidelijk standpunt (de stelling) in en onderbouwt hij dit standpunt met argumenten. De argumenten van de tegenstander(s) worden alleen genoemd om deze te weerleggen.

Kenmerken:

- de tekst is subjectief
- het doel is de lezer te overtuigen
- de schrijver maakt gebruik van argumenten

Net zoals er combinaties van twee of meer schrijfdoelen kunnen voorkomen, bestaan er ook combinaties van tekstsoorten. Dit is bijvoorbeeld het geval bij lange examenteksten. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat in zo'n lange tekst een combinatie voorkomt van een betoog en een uiteenzetting. Bij het beantwoorden van de vraag naar het tekstdoel noteer je dan het hoofddoel (in het geval van de genoemde combinatie zal dat altijd *betogen* zijn en niet *uiteenzetten*).

Oefening 18

Lees **tekstfragment 15** 'Verslaafd aan een illusie' (I) en beantwoord de vragen.

1. Tot welke tekstsoort reken je 'Verslaafd aan een illusie'?
2. Motiveer je antwoord met behulp van gegevens uit de tekst.

Tekst 15

VERSLAAFD AAN EEN ILLUSIE

(1) Volgens het gros van de soapdeskundigen wordt verslaving in de hand gewerkt door het dagelijks aanbod, waardoor zelfs de sterkste kijker in de verleiding komt om ook eens 'een lijntje te snuiven' – waarna hij of zij bezwijkt. Dat klinkt logisch, maar dat is het niet, want ze vergeten dat er wel meer programma's bestaan die dagelijks worden uitgezonden: sportverslagen, quizen en tv-spelletjes. Wie daar niet in geïnteresseerd is, loopt heus geen kans eraan verslaafd te raken, terwijl de soaps juist hun eigen vraag hebben geschapen, een wereldwijde hardnekkige behoefte die er voorheen niet was.

(2) Ik denk dat ik weet wat de verklaring is. Die heeft wel degelijk met de dagelijkse herhaling van doen, maar op een andere manier dan de deskundigen denken. Niet de verheerlijking van Huwelijk en Gezin is dwingend en onweerstaanbaar, want zo diep gaat die idealisering niet in de soaps. Nee, juist het feit dat zo'n tv-familie een hermetisch gesloten ruimte vormt, bezorgt de fans rillingen van opperst genot. Elke serie is een wereld, een afzonderlijk universum. Wát de mensen elkaar ook aandoen, er is altijd één consequentie die ze niet aan het gedrag van een ander kunnen verbinden: zolang de tekstschrijver het wenst en het contract het voorschrijft, kunnen ze zich niet van de rest verwijderen. Niemand wordt duurzaam uitgestoten, en dat is dus ook de garantie die de kijker heeft. Elke ochtend kloppen de personages het stof van hun kleren, krabbelen op en maken zich gereed voor de volgende krachtmeting, of de volgende liefde natuurlijk, wat doorgaans op hetzelfde neerkomt. De tijd is stilgezet in deze betoverde levens en dus krijgen de personages steeds weer een kans om hetzelfde opnieuw te doen, maar dan beter. En wie weet, lukt het deze keer wèl. Dat is geruststellend.

(3) Daarom kijk ik, elke ochtend en soms ook nog 's avonds laat, omdat ik verslaafd ben aan de illusie dat spijt nergens voor nodig is.

Naar: Emma Brunt, havo-examen 1997-I

Oefening 19

Lees **tekstfragment 16** 'De cultuur van afzijdigheid' (het begin) en beantwoord de volgende vragen.

1. Tot welke tekstsoort reken je deze tekst, afgaande op dit tekstgedeelte, de inleiding?
2. Motiveer je antwoord met behulp van gegevens uit de tekst.

tekst 16

DE CULTUUR VAN AFZIJDIGHEID

(1) Mijn moeder is onlangs 78 jaar geworden. Ze woont in een bejaardenwoning aan de rand van het dorp Neede in de Achterhoek. Behalve haar huisje in Neede heeft ze een caravan op een camping in Laren, zo'n twintig kilometer verderop. Vooral 's zomers is zij daar bijna permanent.

(2) Vorige zomer besloot ze op een mooie dag heen en weer te gaan van die camping naar haar huis, waar ze de planten water wilde geven en even wilde controleren of alles in orde was. Dat ging goed, tot ze weer met de bus in Laren arriveerde en naar haar fiets liep, die ze die ochtend in het fietsenrek van een café-restaurant had geparkeerd. Tot haar verbazing zag ze dat iemand had geprobeerd de fiets uit het rek te trekken. Toen dat niet was gelukt doordat het voorwiel vast zat, was de fiets overdwers op het fietsenrek gezet, waarbij de trappers klem waren komen te zitten. Mijn moeder probeerde de fiets uit de houdgreep van het fietsenrek te bevrijden, maar hoe ze ook rukte of trok, het lukte niet. De fiets zat muurvast.

(3) Het merkwaardige is dat ze haar hulpeloze getrek, geduw en gesjor tentoonspreidde in het volle blikveld van een goed gevuld terras, waar die middag zo'n dertig kerngezonde mensen waren neergestreken. Onder het genot van een drankje zagen zij een 78-jarige vrouw een vol kwartier met een fietsenrek worstelen, zonder dat iemand de moeite nam om even te informeren of er wellicht een handje geholpen kon worden.

(4) Is dit zomaar een anekdote, een incident zonder verdere betekenis? Nee. De onverschilligheid van het terraspubliek is geen uitzondering. Ze is in tal van opzichten de norm geworden in Nederland als het gaat om de manier waarop mensen met elkaar samenleven. Voor die cultuur van afzijdigheid moet een verklaring te vinden zijn. Ook is het van belang de mogelijkheden te onderzoeken die er wellicht zijn om deze onverschilligheid aan te pakken.

Naar: Jos van der Lans, vwo-examen 1998-I

Oefening 20

Lees **tekstfragment 17** 'Een overwegend geciviliseerde samenleving', en beantwoord de volgende vragen.

1. Tot welke tekstsoort reken je deze tekst, afgaande op dit tekstgedeelte, de inleiding?
2. Motiveer je antwoord met behulp van gegevens uit de tekst.

Tekst 17

EEN OVERWEGEND GECIVILISEERDE SAMENLEVING

(1) Hoe zou Boeddha oordelen over de ethiek van de twintigste-eeuwer? Wat zou Jezus denken van onze moderne lijst van ethische waarden? Wat zouden vroegere generaties hebben gedacht van onze morele handel en wandel? Dat zijn vragen die ethici zich regelmatig stellen. De gedachte dat we het huidige morele klimaat kunnen toetsen aan normen die in het verleden zijn ontwikkeld, is ons kennelijk vertrouwd. Daarin komt de al dan niet expliciet uitgesproken veronderstelling tot uiting dat het juiste morele gezichtspunt reeds gevonden is. Zo is de gulden regel 'wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet' al eeuwenoud. Maar ook normen als 'je mag niet doden, niet stelen, niet liegen' zijn al lang geleden geformuleerd en eindeloos herhaald. De verleiding is groot te denken dat we weten hoe we zouden moeten leven. Het probleem is alleen dat het ons vaak niet lukt strikt volgens die normen te leven. 'De geest is wel gewillig, maar het vlees is zwak', zo heet het dan.

(2) Zeker zo interessant als de vraag hoe het verleden over het heden zou oordelen, vind ik de vraag hoe toekomstige generaties zullen denken over onze morele ontwikkeling. Hoe zullen zij aankijken tegen de wijze waarop wij onze samenleving hebben ingericht? Ik weet natuurlijk niet welke moreel exemplarische figuren de toekomst in petto heeft, welke moderne equivalenten voor Boeddha en Jezus zich zullen manifesteren. Maar dat zij er zullen zijn, ligt voor de hand. Hoe zullen die toekomstige morele leraren tegen ons aankijken? Tegen de wijze waarop mannen en vrouwen met elkaar omgaan? De manier waarop we ons verhouden tot medemens, milieu en dier?

(3) Om die vraag beter te kunnen beantwoorden, is het verstandig na te gaan hoe wij het verleden bezien. Daarbij moeten we onze aandacht richten op de vraag hoe bepaalde zaken die we nu als morele vanzelfsprekendheden zien, toen werden gewaardeerd.

Naar: Paul Cliteur, vwo-examen 1998-II

Oefening 21

Lees **tekstfragment 18** 'Ouders moeten hun kinderen zelf les kunnen geven' (het begin) en beantwoord de volgende vragen.

1. Tot welke tekstsoort reken je 'deze tekst, afgaande op dit tekstgedeelte'?
2. Motiveer je antwoord met behulp van gegevens uit de tekst.

Tekst 18

ouders moeten hun kinderen zelf les kunnen geven, *fragment I*

(1) Onlangs pleitte een groep jonge PvdA-leden, in het pamflet *Niet Nix*, voor een verlaging van de leerplichtige leeftijd naar twee jaar. Door kinderen vroeger naar school te sturen, zou Nederland zich beter voorbereiden op een gespecialiseerde, kennisintensieve rol in de volgende eeuw. Geen handel in goederen meer, maar handel in kennis: zo zou Nederlands toekomstige rol in de vaart der volkeren moeten zijn.

(2) Dit pleidooi past in de huidige trend om kinderen steeds vroeger naar school te sturen. Sinds 1985 begint de leerplicht in het vijfde levensjaar. Maar het overgrote deel van de kinderen wordt al als vierjarige op school ingeleverd. Er zijn experimenten aan de gang met voorschoolse educatie voor twee- en driejarigen. Doel van deze experimenten is te verhinderen dat bepaalde groepen kinderen hun schoolloopbaan met een achterstand starten. Als deze experimenten succesvol blijken, zal de druk de leerplicht te verlagen zeker nog meer toenemen.

3) Het wordt de hoogste tijd bij deze ontwikkeling vraagtekens te zetten. Allereerst een onderwijskundig bezwaar: het rendement van groepsgewijs onderwijs ligt beduidend lager dan menigeen zich realiseert. Onderwijskundig onderzoek van de laatste twintig jaar heeft een oud vermoeden bevestigd. Naarmate de groepsgrootte stijgt, neemt het rendement of de leeropbrengst af. Maar de onderzoekers zijn nog meer te weten gekomen. Ze hebben hun vermoeden ook gekwantificeerd. De meest effectieve vorm van informatieoverdracht is één-op-één. Stel bijvoorbeeld de effectiviteit van één-op-één onderwijs op 100 procent.

Naar: H. Blok, NRC, 8 januari 1977

2.8 INDELING

Teksten bestaan uit drie delen: inleiding, kern en slot. Elk deel kan op zijn beurt weer bestaan uit één of meerdere alinea's. Een schrijver begint met een nieuwe alinea als hij met een nieuw onderdeel of onderwerp begint.

In een alinea is er vaak sprake van een kernzin, de belangrijkste zin in een alinea. Het is de hoofdmededeling van een alinea. Meestal begint een alinea met de kernzin en is de rest van de alinea een uitwerking (toelichting of verduidelijking). Soms is de kernzin de 2^e of de laatste zin in een alinea. Wanneer een kernzin de 2^e zin is in een alinea, wordt deze voorafgegaan door een inleidende zin. Dit is vaak het geval bij wat langere alinea's.

Als de kernzin de laatste zin in een alinea is, dan heeft deze de functie van een samenvatting van de voorgaande zinnen of van een conclusie uit de voorgaande zinnen.

In deze paragraaf gaan we in op de indeling van de tekst in inleiding, kern en slot:

Inleiding

- is gericht op de lezer
- kan uit meer dan 1 alinea bestaan.

Functies:

- de belangstelling van de lezer wekken (hem prikkelen om verder te lezen, de lezer wordt nieuwsgierig gemaakt en als het ware 'verleid' om verder te lezen);
- het onderwerp of de hoofdgedachte van de tekst aangeven;
- aankondigen hoe de tekst is opgebouwd (vaak bij langere teksten, aangeven welke deelonderwerpen er volgen);
- de aanleiding van het schrijven van de tekst noemen (waarom is de tekst geschreven? Naar aanleiding van een actuele gebeurtenis bijvoorbeeld);
- de lezer welwillend stemmen. De schrijver probeert ervoor te zorgen dat de lezer 'aan zijn kant staat', zodat deze niet al te kritisch is. De schrijver stelt zich vaak bewust bescheiden op.

Kern:

- het onderwerp wordt behandeld.
- bevat een aantal deelonderwerpen.
- bestaat uit een aantal alinea's die onderling met elkaar in verband staan. (Zie 2.8)

Slot:

- gericht op de lezer: het effect van de boodschap moet optimaal zijn.
- het doel is de tekst af te ronden. Dit kan op 3 manieren:
  - door de tekst samen te vatten (vaak bij informatieve teksten)
  - door een conclusie te trekken (voor- en nadelen of verschillende visies tegen elkaar afwegen, bij overtuigende/beschouwende teksten)

- door een aanbeveling te doen (de schrijver geeft een goede raad, een advies)

Oefening 22

Lees nogmaals **tekstfragment 5** 'Bijverdienen brengt jeugd in ban van materialisme' en beantwoord de vraag: welke bedoeling heeft de schrijfster met de eerste alinea van de tekst.

- A. Ze geeft vooraf een samenvatting van de tekst
- B. Ze trekt de belangrijkste conclusie
- C. Ze vermeldt de aanleiding voor het schrijven van het artikel

Oefening 23

Lees nogmaals **tekstfragment 4** 'Menselijke kacheltjes' en beantwoord de volgende vragen.

De eerste alinea van een tekst kan onder meer de volgende functies hebben:

1. het stellen van de centrale vraag
2. het introduceren van een deskundige
3. het vooraf geven van een samenvatting
4. het schetsen van een onderzoeksonderwerp

1. Welke twee functies heeft de eerste alinea van de tekst 4 'Menselijke kacheltjes'?

- A. 1 en 2.
- B. 1 en 3.
- C. 1 en 4.
- D. 2 en 3.
- E. 2 en 4.
- F. 3 en 4.

2. Wat is de belangrijkste functie van de laatste alinea (alinea 12)?

- A. In de laatste alinea geeft de schrijver zijn persoonlijke opvatting over het verschijnsel vriendschap.
- B. In de laatste alinea wordt een nieuw aspect van het verkrijgen van vriendschap aan de orde gesteld.
- C. In de laatste alinea wordt een samenvatting gegeven van de voorafgaande tekst.

Oefening 24

Lees nogmaals **tekstfragment 6** 'Naar links schaatsen onnatuurlijk' en beantwoord de volgende vragen. De tekst kan verdeeld worden in zes opeenvolgende stukken, die als volgt kunnen worden omschreven:

- deel 1: inleiding;
- deel 2: beschrijving van het onderzoeksvraagstuk;
- deel 3: uiteenzetting over resultaten van onderzoek;
- deel 4: voorlopige conclusie naar aanleiding van onderzoek;
- deel 5: vervolg uiteenzetting over resultaten van onderzoek;
- deel 6: slot.

1. Uit welke alinea's bestaat deel 1, de inleiding?

- A. Alinea 1
- B. Alinea's 1 en 2
- C. Alinea's 1 t/m 3

2. Wat is de functie van de laatste alinea van deze tekst?

- A. Een advies geven aan de lezer
- B. Een afrondende conclusie geven
- C. Een nieuwe opvatting presenteren
- D. Een samenvatting geven

2.9 TEKSTRELATIES/ALINEAVERBANDEN

Als een schrijver wil dat zijn boodschap duidelijk overkomt, moet hij ervoor zorgen dat hij zijn verhaal goed opbouwt. Dat betekent onder andere dat hij in zijn tekst met een nieuwe alinea begint, als hij een nieuw (deel)onderwerp aansnijdt.

Alinea's staan natuurlijk ook niet in een willekeurige volgorde in de tekst; die moeten in een logische volgorde staan. In een betoog bijvoorbeeld zal in de inleiding een stelling staan, daarna kan er aantal alinea's volgen met argumenten voor, daarna een aantal alinea's met argumenten tegen en in de laatste alinea kan er dan een conclusie volgen.

Als lezer moet je proberen de structuur van een tekst te achterhalen; als je ziet hoe de tekst is opgebouwd, kun je de tekst namelijk beter begrijpen, je kunt er vragen over beantwoorden en je kunt hem samenvatten. Het is daarom ook handig als je weet op welke manier alinea's met elkaar verbonden zijn.

Verbanden tussen alinea's kunnen op vier verschillende manieren worden aangegeven:

A. Herhaling van woorden of woordgroepen.

Aan het begin van een alinea worden woorden of woordgroepen uit de vorige alinea herhaald.

Voorbeeld:

Alinea 1: Door het snoer van de genootschappen vormde zij een 'nationale gemeenschap', die erin slaagde de lokale en regionale niveaus te overstijgen. Op die manier ontstond een nationalisme dat de toekomst had.

Alinea 2: De ontdekking van dit nationalisme heeft de historici ertoe gebracht de geboorte van het moderne Nederland niet langer in de 19^e, maar in de 18^e eeuw te dateren.

Uit: Spiegel Historiael

B. Overgangszinnen

Een overgangszin is een samenvattende zin aan het begin van een alinea die uit de vorige alinea afkomstig is. Meestal staat er een verwijzwoord (deze, die, dit, etc.) in.

Voorbeeld:

Ook het stoppen met roken en minder drinken wordt aanbevolen om snurken te voorkomen. Roken is slecht voor de zuurstofopname en te veel alcohol ontspant de spieren achter in de keel. Slappe spieren houden de luchtwegen niet open. Het is duidelijk dat ook een slaapmiddel de zaak alleen maar verergert.

Tegen de achtergrond van bovengenoemde strenge adviezen biedt de Britse arts Elizabeth Scott een leukere methode aan.

Uit: Psychologie

C. Aankondigende zinnen

Aankondigende zinnen zul je vooral in langere teksten tegenkomen. Deze zinnen kondigen aan wat de lezer nog allemaal kan verwachten in de tekst.

Voorbeeld:

- We gaan nu in op de nadelen van het product. Daarna zal ik een conclusie geven.
- Daarvoor zijn drie oorzaken te noemen.
- In wat volgt zal ik laten zien waarop Balkenende ongelijk heeft.

D. Signaalwoorden

Het is ook prettig als de schrijver signaalwoorden gebruikt. Dan zie je die verbanden sneller: als hij *Ten* eerste schrijft, weet je dat er een opsomming volgt en als hij *dus* schrijft, weet je dat er een conclusie volgt.

Nederlands Lezen

W O L F E R T V A N B O R S E L E N

De meest voorkomende verbanden met de bijbehorende signaalwoorden vind je in het schema.

Naam verband	Signaalwoord	Voorbeeldzin
opsomming	ten eerste, ook, bovendien, ten slotte, tevens, daarnaast, niet alleen.. maar ook, vervolgens, verder, om te beginnen	Hij is oneerlijk. <i>Bovendien</i> is hij erg onvriendelijk.
chronologisch (soort opsomming)	vroeger, later, nu, eerst, daarna, toen, vervolgens, voordat, nadat, ten slotte	Eerst maak je je huiswerk, <i>daarna</i> ga je je ontspannen.
oorzaak-gevolg	doordat, daardoor, waardoor, zodat, te wijten aan, te danken aan, als gevolg van, het komt door, het gevolg is	<i>doordat</i> (oorzaak) het heeft geregend, zijn de daken nat
reden/verklaring	omdat, daarom, de verklaring daarvoor, want, reden, de reden hiervoor is, immers, namelijk	ik denk niet dat ik naar de bioscoop ga, <i>want</i> (verklaring) mijn salaris is nog niet gestort.
samenvatting (geen nieuwe informatie)	dus, samengevat, kortom, resumerend	de zon schijnt, het waait niet en het is warm, het is <i>dus</i> lekker weer. (geen nieuwe informatie)
conclusie (nieuwe informatie)	dus, kortom, hieruit volgt, daarom, al met al, concluderend	de zon schijnt, het waait niet en het is warm, ik ga daarom lekker naar buiten. (nieuwe informatie gebaseerd op het voorafgaande)
doel-middel	door middel van, met de bedoeling, ten einde, om...te, daartoe, met het oog op, waarvoor, zodat, opdat, voor, daarvoor, door...te	Ik gebruik een pen (middel) om mee te schrijven (doel).

tegenstellend	daarentegen, maar, hoewel, echter, toch, ondanks, aan de ene kant...aan de andere kant, enerzijds...anderzijds, hoewel, in plaats van	<i>hoewel zijn cijfers erg slecht zijn, doet hij nog steeds zijn best niet.</i>
vergelijking	zoals, net (zo) als, evenals, in vergelijking met, (meer/beter) ...dan	<i>net als zijn broer is hij een echte studiebol.</i>
voorbeeld	zoals, zo, bijvoorbeeld, dit blijkt uit	<i>haar eerlijkheid blijkt uit haar gedrag ten opzichte van haar vrienden.</i>
voorwaarde/geval	op voorwaarde dat, in dat geval, tenzij, behalve als, mits, indien, als, wanneer, veronderstelling, als...dan	<i>je mag met je vriendinnen op vakantie, indien je voor wiskunde een voldoende staat op je eindlijst.</i>

Oefening 25

Lees nogmaals **tekstfragment 5** 'Bijverdienen brengt jeugd in ban van materialisme' en beantwoord de vraag: hoe laat de schrijfster alinea 7 aansluiten op alinea 6.

- A. In alinea 6 beschrijft ze een nieuw wetsvoorstel.
- B. In alinea 7 geeft ze een aanvulling op die beschrijving.
- C. In alinea 7 noemt ze mogelijke gevolgen van dat wetsvoorstel.
- D. In alinea 7 oppert ze een bezwaar tegen dat wetsvoorstel.

Oefening 26

Lees **tekstfragment 19** 'Cultuurtempels moeten zich op de jeugd richten' en beantwoord de vraag: wat is het verband tussen alinea 3, 4 en 5 enerzijds en alinea 6 anderzijds.

- A. Alinea 6 bevat een conclusie van alinea 3, 4 en 5.
- B. Alinea 6 geeft een voorbeeld bij alinea 3, 4 en 5.
- C. Alinea 6 is een samenvatting van alinea 3, 4 en 5.
- D. Alinea 6 vormt een tegenstelling met alinea 3, 4 en 5.

Tekst 19

CULTUURTEMPELS MOETEN ZICH OP DE JEUGD RICHTEN

(3) Eme van der Schaaf, directeur van de Stichting Cultureel Jongeren Paspoort (CJP), kan zich wel voorstellen dat veel jongeren zo over kunst denken. Ze voelen zich niet aangesproken door de manier waarop kunst wordt gepresenteerd, is zijn ervaring. Kunst en cultuur zijn voor veel jongeren abstracte begrippen, waar ze niets mee kunnen. Daar komt bij dat ouders en opvoeders volgens Van der Schaaf de fout maken voortdurend te benadrukken dat kunst 'moet' vanwege het nut en de waarde ervan. Jongeren zijn liever kritisch en hebben een uitgesproken hekel aan 'moeten'. Ze bepalen liever zelf wat goed voor hen is. 'Er bestaat echter veel verwarring over wat nu wel en niet moet worden verstaan onder kunst. Mensen hebben het vaak over kunst in enge zin, ze bedoelen dan de gesubsidieerde kunst. Over de niet-gesubsidieerde kunst, zoals mode en popmuziek, laten ze zich dan laatdunkend uit. Maar kunst blijft kunst, ook als ze populair wordt, al zal niet iedereen daar even blij mee zijn.'

(4) Van der Schaaf wil wel de indruk wegnemen dat jongeren in het geheel niet geïnteresseerd zouden zijn in kunst en cultuur, al gaat hun aandacht in de eerste plaats uit naar heel andere activiteiten zoals uitgaan, sport, computerspelletjes en televisie. Belangstelling voor cultuur is er volgens hem wel degelijk, maar de manier waarop jongeren culturele uitingen tot zich nemen, is veranderd. Veel cultuur wordt thuis genoten, op de bank, in de luie stoel, voor de televisie. De beleving is individueler geworden, maar tegelijkertijd ook passiever, aldus Van der Schaaf.

(5) Ook jongeren zijn enthousiast te krijgen voor een bezoek aan concertzaal of theater. 'Voorwaarde is wel dat ze daar in hun eigen taal worden toegesproken. Dat betekent dat cultuur - zoals alles wat ze willen - snel, spannend en vooral leuk moet zijn. Mooi is niet genoeg, ontroerend evenmin. Ze willen iets beleven in plaats van de hele avond netjes rechtop zitten in hun stoel,' vindt Van der Schaaf. De 'serieuze kunst' kan hun dat helaas zelden bieden.

(6) Nigel Kennedy, de Engelse violist die twee miljoen exemplaren verkocht van zijn interpretatie van Vivaldi's De Vier Jaargetijden, had als een van de eersten door wat jongeren aanspreekt. Met zijn frisse kijk op klassieke muziek, in combinatie met zijn onconventionele uiterlijk en ongedwongen gedrag, heeft hij de klassieke muziek ontdaan van het stoffige en belegen imago dat zij bij de meeste jongeren had. Hij heeft zo een groeiende belangstelling voor klassieke muziek bij jongeren in gang gezet. Zo kan het gebeuren dat composities van Guns n' Roses en Madonna broederlijk naast Ravels Bolero en Beethovens Vijfde Symfonie liggen. 'Het taboe op klassieke muziek bestaat niet meer,' constateert Van der Schaaf.

Oefening 27

Lees **tekstfragment 20** 'Verslaafd aan een illusie' (II) en beantwoord de vragen.

1. Noteer uit dit tekstgedeelte 15 signaalwoorden (met regelaanduiding) en zet erachter welk verband ze aanduiden.
2. Welke tegenstelling kun je in alinea 2 aanwijzen?
3. Welk zinsgedeelte in alinea 3 kondigt een opsomming aan?

Tekst 20

(1) Als de moeder van mijn vriendin haar dochter opbelt om iets te vertellen over de laatste bemiddelingspoging in een familievetete, begint ze tegenwoordig met de aankondiging: "Dit is soapaflevering 517 ..." En dan komt het verhaal, vaak wat minder opgewekt van toon dan dit luchtige begin. Ze weet natuurlijk wel dat het in een belezen gezelschap meer indruk maakt niet naar *The Bold and the Beautiful* te verwijzen, maar Shakespeare te citeren: "Life is but a walking shadow ..." bijvoorbeeld. Daarom kan het maar beter een geheimpje blijven tussen moeder en dochter, die liefde voor B&B, iets om samen over te glimlachen en je – bij voorkeur stiekem – samen over op te winden.

(2) Dat is het dubbele in de beleving van de soapliefhebber: enerzijds zijn enthousiasme voor en zelfs verslaving aan het genre en anderzijds zijn aarzeling en lichte gene als zijn liefhebberij ter sprake komt. Of beter: háár liefhebberij, want het zijn doorgaans vrouwen, die aan een bepaalde serie verslingerd raken en geen aflevering meer overslaan - en niet alleen slecht opgeleide vrouwen, zoals het stereotype wil.

(3) Die schaamte (meestal vermomd als kokette overdrijving trouwens) lijkt me niet terecht en berust volgens mij op een aantal misvattingen en vooroordelen. Zo zouden bijvoorbeeld in soaps de personages clichématig zijn en niet psychologisch verantwoord. In de meeste soaps zijn de personages juist wél psychologisch verantwoord en krijgen ze bovendien alle ruimte zich te ontwikkelen. Dat kan ook niet anders, gezien de eindeloze duur van elke serie, waardoor je de personages jarenlang in actie ziet. Uiteindelijk kom je aanzienlijk meer over hèn te weten dan over - pakweg - menige kennis of collega.

(4) Stephanie Forrester en Brooke Logan, twee hoofdpersonen uit B&B, haten elkaar, en niet zonder reden: ze betrappen elkaar met de regelmaat van de klok op allerlei manipulaties om hun zin door te drijven. Wat ze niet van elkaar zien, is wat de kijker wél ziet: de momenten dat de zeer tegen haar zin gescheiden Stephanie zit te treuren in haar lege, veel te grote huis, terwijl Brooke - maar liefst door twee Forrester - mannen verlaten - zich moet behelpen met fantasieën en wanen. Een excuus voor al hun leugens en geïntregeer is dat misschien niet, maar buitengewoon menselijk is het wel, zodat het nog niet meevalt om echt de pest aan ze te krijgen, of een van beiden gelijk te geven ten koste

van de ander. De wereld van de soap blijkt dus minder clichématig en ongecompliceerd dan sommige critici beweren. Waarom zouden hoger opgeleide vrouwen dan niet mogen kijken?

Naar: Emma Brunt, havo-examen 1997-I

Oefening 28

Lees nogmaals **tekstfragment 15** 'Verslaafd aan een illusie' (I) en beantwoord de vragen.

1. Welk signaalwoord uit alinea 1 geeft een tegenstelling aan?
2. Dit tekstgedeelte (alinea 1 t/m 3) bevat vijf signaalwoorden die een reden/verklaring aanduiden. Noteer deze (met regelnummers).
3. Welke overgangszin bevat alinea 2?

Oefening 29

Lees nogmaals **tekstfragment 13**, van Theo Ruyter, en maak de volgende opdracht: noteer uit alinea 1 t/m 3 vijf signaalwoorden (met regelnummers) die telkens een ander verband aangeven. De verbanden zijn: *toelichting*, *opsomming*, *doel-middel*, *oorzaak-gevolg*, *tegenstelling*.

Oefening 30

Uit hoeveel delen bestaat die opsomming in **tekstfragment 13**?

Tekst 21

BEZETEN VAN TV

(1) In Amerika noemt men mensen die de hele dag voor de tv zitten 'telly-addicts'. In Nederland spreken we over beeldbuisjunks. De terminologie geeft aan dat overmatig tv-kijken als een vorm van verslaving beschouwd kan worden. Nu klinkt dat nogal dramatisch, want strikt genomen is er pas sprake van een verslaving als bij de onthouding van het middel lichamelijke ontwenningsverschijnselen optreden. Zo niet, dan spreek je van gewenning of gewoontevorming.

Wetenschappelijk bewijs dat mensen ontwenningsverschijnselen vertonen, als ze lange tijd geen tv kunnen kijken, is er niet. Maar er is wel journalistiek bewijs.

(2) Zowel in Nederland als in Amerika, Duitsland en België zijn door kranten of tv-stations onderzoekjes gedaan waarbij veelkijkers een bedrag geboden werd als ze hun tv voor een maand of langer wilden opgeven. In het gezin lijkt het leven zonder tv mee te vallen: men schaaft zich rond het monopolybord, besteedt tijd aan hobby's, heeft wat meer sociale contacten en vermaakt zich wel. Na verloop van een maand blijkt vrijwel iedereen heftig terug te verlangen naar zijn televisie. De afkickers rapporteren verveling, nervositeit en een versterking van neerslachtige gevoelens. In sommige gevallen gaan mensen meer roken of kalmeringstabletten slikken.

(3) Of je hiervoor nu de term 'verslaafd' gebruikt of niet, het blijft een feit dat er miljoenen mensen zijn die een groot deel van hun dag besteden aan tv-kijken. In Nederland kijken we gemiddeld zo'n krappe drie uur per dag. Een op de honderd Nederlanders kijkt ruim acht uur per dag. Zo iemand besteedt evenveel tijd aan tv-kijken als aan werken of slapen.

(4) Er is al veel onderzoek gedaan naar het kijkgedrag van mensen. Dergelijk onderzoek is niet eenvoudig uitvoerbaar, omdat je kijkers in de normale situatie thuis moet bestuderen om erachter te komen waarom en wanneer ze kijken, hoe ze zich daarbij voelen, en hoe hen dat beïnvloedt. Twee Amerikaanse onderzoekers hebben het kijkgedrag van mensen thuis en alles wat daarmee samenhangt vrij uitvoerig onderzocht.

(5) Hun gegevens bevestigden wat uit andere Amerikaanse en Engelse onderzoeken op kleinere schaal al was gebleken. Allereerst dat mensen kijken, omdat ze zich alleen voelen. Televisie vult de kamer met de aanwezigheid van anderen, vaak met dezelfde bekende hoofden, biedt dus soelaas tegen de stilte en roept de illusie op dat je in vertrouwd gezelschap bent. Tv-kijken is ook een sociaal smeermiddel, want programma's bieden gespreksstof. Mensen zetten de tv aan omdat ze zich willen ontspannen, want tv-kijken vraagt weinig denkwerk. Bovendien is het goedkoop, in tegenstelling tot bijvoorbeeld sporten, naar de bioscoop of het theater gaan. Daar komt ook nog eens bij dat mensen over veel vrije tijd beschikken, en die moet je zinnig weten op te vullen. Niet iedereen kan dat. Tv structureert die vrije tijd, zoals een schoolbel de lestijd begrenst.

Naar: Martin Meulenberg, havo-examen 1995-I

Oefening 31

Lees nogmaals **tekstfragment 8**, van Gerrit Breeuwsma, en beantwoord de vragen.

1. Welk signaalwoord geeft het verband tussen alinea 1 en 2 aan?
2. Hoe noem je dat verband?

Oefening 32

Lees nogmaals **tekstfragment 16** 'De cultuur van afzijdigheid', het begin, en maak de opdracht: alinea 4 van dit tekstgedeelte bevat ten minste drie signaalwoorden. Noteer deze (met regelaanduiding) en zet erachter welk verband ze aanduiden.

Oefening 33

Lees nogmaals **tekstfragment 14** 'De cultuur van afzijdigheid', het slot, en maak de opdracht: dit tekstgedeelte bevat drie signaalwoorden die een toelichtend verband aanduiden. Noteer deze (met regelaanduiding).

Oefening 34

Lees nogmaals **tekstfragment 17** 'Een overwegend geciviliseerde samenleving' en maak de opdracht: noteer uit dit tekstgedeelte vijf signaalwoorden/overgangszinnen en zet erachter welk verband ze aanduiden.

Oefening 35

Lees nogmaals **tekstfragment 10** 'Onzin op stellen: mensenrechten als wereldreligie' en beantwoord de vragen.

1. Welk signaalwoord zou je in de tweede zin kunnen gebruiken?
2. Welk verband bestaat er dus tussen de eerste zin en de rest van het tekstgedeelte?

Oefening 36

Lees nogmaals **tekstfragment 11** 'Journalistiek in een Hollands landschap. Het taboe op de waarheid' en beantwoord de vragen.

1. Hoeveel voorbeelden bevat dit tekstgedeelte?
2. Noteer de signaalwoorden die dit duidelijk maken.

Oefening 37

Lees nogmaals **tekstfragment 12** 'De cultuur van de voortgang' en maak de volgende opdrachten.

1. Citeer het signaalwoord dat het verband tussen alinea 1 en 2 aanduidt en zet erachter welk verband het betreft.
2. Citeer het signaalwoord dat het verband tussen alinea 2 en 3 aanduidt en zet erachter welk verband het betreft.

2.10 DEELONDERWERPEN VAN DE KERN VAN DE TEKST

Elke (goede) tekst heeft een inleiding, een kern en een slot. Vaak is het zo, dat je ook in de kern van een tekst een aantal delen kunt aanwijzen. Zo kun je bij een betoog, na het poneren van de stelling in de inleiding, verwachten dat er in de kern van de tekst een gedeelte is met argumenten vóór de stelling en een gedeelte met argumenten tegen met een weerlegging van deze argumenten. (Bij een weerlegging van argumenten probeer je de argumenten van de tegenpartij onderuit te halen, je probeert aan te geven waarom die argumenten niet kloppen of gelden.)

Het is prettig als je snel doorziet hoe een tekst is opgebouwd. Je krijgt dan sneller grip op de tekst en je kunt er dus beter vragen over beantwoorden.

Veel teksten worden op dezelfde manier opgebouwd; welbeschouwd zijn er maar een paar tekstpatronen (ook wel: compositiepatronen of tekststructuren). Hieronder worden de belangrijkste patronen besproken.

A. bewering en bewijzen of bewering en argumenten

Dit is een patroon, dat vaak wordt gebruikt, ook bij eindexamenteksten. In een tekst met dit patroon doet de schrijver een bewering en hij probeert de lezer te overtuigen van zijn gelijk door het geven van argumenten. Omdat de schrijver vaak ook de tegenargumenten geeft, kun je in dit soort teksten ook het patroon *voor en tegen* herkennen.

B. vroeger en nu; verleden, heden en toekomst

In teksten met dit patroon wordt de ontwikkeling in tijd gegeven. De schrijver kan hierbij alleen vertellen wat er in het verleden is gebeurd en wat er in het heden gebeurt, maar hij kan ook al een verwachting uitspreken over wat er in de toekomst zou kunnen gebeuren.

C. probleem en oplossing

De schrijver signaleert een probleem (of er is sprake van een meningsverschil) en er wordt geprobeerd een oplossing voor dit probleem te vinden.

D. verschijnsel en bespreking

In dit soort teksten noemt de schrijver een verschijnsel en in de kern beschrijft hij allerlei aspecten van dit verschijnsel. Hierbij noemt de schrijver dus alleen verschillende kanten of onderdelen.

E. verschijnsel en verklaring

Ook in deze teksten wordt een (soms problematisch) verschijnsel genoemd. De schrijver probeert daarvoor allerlei verklaringen te geven.

De volgende twee patronen komen wat minder vaak voor:

F. verdeel en heers

De schrijver bespreekt een ingewikkeld onderwerp. Voor een beter begrip - voor zichzelf en voor de lezer - deelt hij het onderwerp op in stukjes of deelonderwerpen. Als je de afzonderlijke delen begrijpt, begrijp je het geheel ook (dan heers je erover).

G. these, antiithese en synthese

Hier kiest de schrijver een middenpositie (de synthese) in een discussie waarbij er sprake is van extreme opvattingen (de these en de antiithese, de stelling en de tegenstelling).

Bij eindexamenteksten worden er bijna altijd vragen gesteld over de indeling van de tekst. Dat kan op twee manieren. Soms wordt al aangegeven hoe je de kern kunt verdelen en vervolgens krijg je de opdracht om van de verschillende tekstgedeelten de functie te benoemen.

Maar het kan ook omgekeerd. In dat geval wordt aangegeven, dat de kern is op te delen in een aantal delen en de tussenkopjes worden gegeven. Het is dan de bedoeling om aan te geven waar, bij welke alinea, een gedeelte met een bepaald tussenkopje begint. Het is overigens wel goed je te realiseren, dat men daarbij (bijna) altijd de volgorde aanhoudt, die in de tekst is te vinden.

Oefening 38

Lees nogmaals **tekstfragment 4** 'Menselijke kacheltjes' en beantwoord de volgende vragen.

De tekst 'Menselijke kacheltjes' kan worden ingedeeld in vier elkaar opvolgende tekstdelen:

Deel 1: de inleiding, alinea 1 en 2;

Deel 2: alinea 3 tot en met 5;

Deel 3: alinea 6 tot en met 8;

Deel 4: alinea 9 tot en met 12.

1. Welk kopje past het beste bij deel 2 (alinea 3 tot en met 5)?

- A. Bouwstenen voor vriendschap.
- B. Soorten van vriendschap.
- C. Verschillen in vriendschap.
- D. Voorwaarden voor vriendschap.

2. Welk kopje past het beste bij deel 3 (alinea 6 tot en met 8)?

- A. Eigenschappen van vriendschap.
- B. Geschiedenis van vriendschap.
- C. Motieven voor vriendschap.
- D. Onderzoek naar vriendschap.

3. Welk kopje past het beste bij deel 4 (alinea 9 tot en met 12)?

- A. Hulpmiddel bij het in stand houden van vriendschap.
- B. Hulpmiddel bij het kennismaken.
- C. Hulpmiddel bij het verwerven van vriendschap.
- D. Hulpmiddel bij het volwassen worden.

Oefening 39

Lees nogmaals **tekstfragment 6** 'Naar links schaatsen onnatuurlijk?' en beantwoord de volgende vragen.

De tekst kan verdeeld worden in zes opeenvolgende stukken, die als volgt kunnen worden omschreven:

Deel 1: inleiding;

Deel 2: beschrijving van het onderzoeksvraagstuk;

Deel 3: uiteenzetting over resultaten van onderzoek;

Deel 4: voorlopige conclusie naar aanleiding van onderzoek;

Deel 5: vervolg uiteenzetting over resultaten van onderzoek;

Deel 6: slot.

1. Bij welke alinea begint deel 2, 'beschrijving van het onderzoeksvraagstuk'?
  - A. Alinea 2
  - B. Alinea 3
  - C. Alinea 4
  - D. Alinea 5
2. Bij welke alinea begint deel 3, 'uiteenzetting over resultaten van onderzoek'?
  - A. Alinea 3
  - B. Alinea 4
  - C. Alinea 5
  - D. Alinea 6
3. Bij welke alinea begint deel 4, 'voorlopige conclusie naar aanleiding van onderzoek'?
  - A. Alinea 6
  - B. Alinea 7
  - C. Alinea 8
  - D. Alinea 9
4. Bij welke alinea begint deel 5, 'vervolg uiteenzetting over resultaten van onderzoek'?
  - A. Alinea 8
  - B. Alinea 9
  - C. Alinea 10
  - D. Alinea 11

Oefening 40

Lees nogmaals **tekstfragment 5** 'Bijverdienen brengt jeugd in ban van materialisme' en beantwoord de volgende vragen.

Deze tekst bestaat uit vier opeenvolgende delen:

Deel 1 bevat een beschrijving van de huidige situatie van de jeugdarbeid in Nederland.

Deel 2 bevat een verklaring voor de groei van de jeugdarbeid.

Deel 3 bevat een schets van het voorgenomen overheidsbeleid.

Deel 4 bevat enkele aanbevelingen aan de overheid.

1. Met welke alinea begint deel 2?

- A. Alinea 2
- B. Alinea 3
- C. Alinea 4
- D. Alinea 5

2. Met welke alinea begint deel 3?

- A. Alinea 5
- B. Alinea 6
- C. Alinea 7
- D. Alinea 8

3. Met welke alinea begint deel 4?

- A. Alinea 6
- B. Alinea 7
- C. Alinea 8
- D. Alinea 9

2.12 FUNCTIES VAN ALINEA'S

Als het goed is, heeft een tekst een logische opbouw. De schrijver zet de alinea's niet in een willekeurige volgorde achter elkaar. Een alinea heeft ten opzichte van de volgende (of vorige) alinea een bepaalde taak of functie. In de eerste alinea kan bijvoorbeeld een verschijnsel worden genoemd en in de tweede alinea kan er een voorbeeld van gegeven worden.

Bij eindexamenteksten moet je vaak aangeven wat de functie van één alinea (of meerdere alinea's) is ten opzichte van een andere alinea (of een aantal andere alinea's). Over het algemeen is het zo, dat je moet kiezen uit een rijtje mogelijkheden.

Let bij de vragen over de functie van alinea's op de gebruikte signaalwoorden en op de belangrijkste informatie uit die alinea (de kernzin, die vaak helemaal aan het begin of helemaal aan het eind van zo'n alinea staat). Vaak heeft zo'n alinea een relatie met de vorige alinea (ook daar kun je dus naar

zoeken); een toelichting, een voorbeeld, een tegenwerping, een conclusie, enzovoort. Uiteraard moet je je in jouw antwoord beperken tot de mogelijkheden die in de vraag worden gegeven. Het geven van een synoniem levert geen punten op, ook al is het inhoudelijk een goed antwoord.

Er is een enorme rij met functies te geven, maar we beperken ons hier tot een aantal veel voorkomende functieaanduidingen:

aanbeveling	nuancering	uitgangspunt
aanleiding	ontkenning	uitweiding
advies	ontkrachting	uitwerking
afweging	ontwikkeling	vaststelling
argument	oorzaak	vergelijking
begripsomschrijving	oplossing	verklaring
bewering	opsomming	verschil
bezwaar	overeenkomst	visie
conclusie	probleemstelling	voorbeeld
constatering	reden/verklaring	voorbehoud
definitie	samenvatting	vooronderstelling
effect	stelling	voorwaarde
gevolg	tegenargument	vraagstelling
hypothese	tegenstelling	weerlegging
inleiding	toelichting	

Oefening 41

Lees **tekstfragment 22**, van H. Pleij, en beantwoord de vragen door telkens één van de volgende functiewoorden te kiezen: *aanbeveling*, *aanleiding*, *argument(en)*, *beoordeling*, *conclusie*, *definitie*, *ontkenning*, *stelling*, *tegenwerping*, *vraagstelling*, *voorbeeld(en)*, *voorwaarde(n)*.

1. Wat is de functie van alinea 1?
2. Wat is de functie van alinea 2?
3. Wat is de functie van alinea 3?

Tekst 22

(1) We zitten met een nationale identiteit die grotendeels bestaat uit de afwijzing daarvan. Zo is het mogelijk je af te vragen of wij eigenlijk trots zijn op Rembrandt, Vondel, Multatuli en Van Gogh. Alleen al het stellen van zo'n vraag moet voor Amerikanen onvoorstelbaar zijn. Maar wij kunnen daar heel genuanceerd op antwoorden, nog daargelaten of we die vraag wel interessant genoeg vinden. Geen van deze artistieke helden is ooit in het hart van het Nederlandse volk gesloten, daarvoor zijn ze in onze ogen te bizar en te bijzonder. We willen alleen antihelden, kampioenen in gewoonte.

(2) De bijna voltallige ministerraad was eens uitgenodigd door de VARA om voor Sonja Barend een examen af te leggen in gewoonheid. Juist van hen zou de natie willen vernemen hoe ze erin slaagden om ondanks die niet-alledaagse bezigheden toch als gewoon mens overeind te blijven. De meeste ministers haptten gretig toe en buitelden al spoedig over elkaar met staaltjes van uitzonderlijke gewoonheid. Een deed er gewoon boodschappen in de supermarkt, de ander putte zich uit in niet herkend worden op straat, de derde bleek gewone menselijke ontroering te kennen, en allemaal konden ze gewone mensentaal spreken.

(3) Waar komt die kennelijk onbedwingbare neiging om elke grandeur in heden en verleden te ontkennen of belachelijk te maken vandaan? Hoort daarbij ook dat overduidelijke gebrek aan belangstelling voor het nationale verleden? Licht in zo'n houding de Hollandse identiteit opgesloten? Maar wat moeten we dan met al die buitenlanders, die uitleggen hoe bijzonder onze cultuuruitingen toch wel zijn en hoe treffend onze gewoonten? Voor hen zijn dat gedragsvormen die het stempel van waarachtig Nederlanderschap kunnen dragen. Zijn wij echt zo zuinig, ijverig, schoon, gematigd en tolerant?

Naar: H. Pleij, havo-examen 1996-I

Oefening 42

Lees **tekstfragment 23**, van Henk Tieleman, en beantwoord de vragen door telkens één van de volgende functiewoorden te kiezen : *aanbeveling, aanleiding, afweging, definitie, doelstelling, gevolg(en), ontkennen, samenvatting, stelling, tegenwerping, toelichting, voorwaarden*.

1. Wat is de functie van alinea 1?
2. Wat is de functie van de alinea's 2 en 3?
3. Wat is de functie van de alinea's 4 en 5?

Tekst 23

(1) Een van de economische kanten van de ontwikkelingen rond het huishouden is, dat door het toenemende verschijnsel van twee inkomens per huishouden de bestedingsmogelijkheden toenemen. Dat heeft onder meer tot gevolg dat de particuliere consumptie snel toeneemt, hoewel het langzamerhand onontkoombaar lijkt dat we ter wille van ons milieu aan een in materieel opzicht soberder levensstijl moeten gaan wennen. Die consumptiestijging werkt overigens verslavend. Zo worden de aan woning en inrichting gestelde eisen steeds hoger, met navenant stijgende kosten, zodat het op den duur niet meer mogelijk is om een huis met één inkomen te financieren. En tegelijk wordt de maatschappelijke norm door de stijgende consumptiemogelijkheden voortdurend in

opwaartse richting bijgesteld. Het ziet ernaar uit dat het steeds moeilijker zal worden om van één arbeidsinkomen per huishouden te leven.

(2) In Zweden is het al lang zover. Daar is het verschijnsel van de dubbele inkomens per huishouding inmiddels zo algemeen, dat het huishoudbudget in de regel niet meer uit één inkomen opgebracht kan worden. Daardoor hebben Zweedse vrouwen inmiddels in grote meerderheid een baan buitenshuis. Door deze ontwikkeling is één mogelijkheid praktisch komen te vervallen: de keuze om zelf de kinderen te verzorgen en op te voeden. De hogere inkomensklassen vormen hierop een uitzondering. Een van de voorvechtsters van de vrouwenemancipatie, Betty Friedan, heeft daarover eens gezegd: 'Ik benijd die jonge vrouwen niet, die staan voor de afschuwelijke keuze die wij voor ze hebben bevochten. Want het is geen werkelijk vrije keus, wanneer hun salaris nodig is om elke maand de rekeningen te kunnen betalen, wanneer vrouwen hun werk en beroep nodig hebben om een bepaalde status en geborgenheid te bereiken die hun moeders ooit alleen in het huwelijk zochten, en wanneer blijkt dat deze beroepen niet berekend zijn op mensen die kinderen baren en de verantwoordelijkheid voor hun opvoeding op zich nemen.'

3) Friedan zei dit tegen de achtergrond van de Amerikaanse context, een samenleving die wat betreft het buitenshuis werken van gehuwde vrouwen met kleine kinderen een jaar of vijftien op de onze vooruitloopt. In het begin van de jaren zestig kwam daar de grote doorbraak, toen het gewoon begon te worden dat jonge, getrouwde vrouwen met kinderen onder de achttien jaar de arbeidsmarkt betraden. Het waren de ouders van de geboortegolfkinderen, die leefden in een tijd van snel stijgende consumptienormen, en die ontdekten dat het steeds moeilijker werd om op basis van één inkomen voor zichzelf en hun kinderen het consumptiepeil van hun burens bij te houden. Steeds vaker leek een goede vervulling van het ouderschap in de Amerikaanse 'middle class' neer te komen op één ding: een tweede inkomen.

(4) Als een der gevolgen van de huidige ontwikkelingen zou zijn, dat een modaal huishouden in de nabije toekomst hoe dan ook twee inkomens nodig zal hebben om maatschappelijk mee te kunnen en financieel rond te komen, dan valt het met die 'economische zelfstandigheid' nogal tegen, zowel voor mannen als voor vrouwen. Met het streven naar volledige werkkringen buitenshuis voor zowel mannen als vrouwen wordt namelijk de trend versterkt om steeds meer zorgtaken naar de betaalde sector over te hevelen, die mede daardoor overbelast raakt.

(5) Zieken, bejaarden en hulpbehoevenden moeten in toenemende mate in verzorgingscentra en andere reservaten worden ondergebracht, die onbetaalbaar blijken te worden, omdat de samenleving niet het benodigde geld wil opbrengen voor de instandhouding van een toereikend personeelsbestand. Ten aanzien van de zorg voor kleine kinderen zijn soortgelijke processen aan de

gang. De kinderen worden 'opgevangen' in crèches en kinderdagverblijven, een sector die steeds commerciëler wordt.

Naar: Henk Tieleman, havo-examen 1992-I

Oefening 43

Lees **tekstfragment 20** 'Verslaafd aan een illusie' (II) en beantwoord de vragen door telkens één van de volgende functiewoorden te kiezen: *aanbeveling, argument(en), beantwoording, bewering, conclusie, definitie, doelstelling, tegenwerping, toepassing, uitwerking, voorbeeld(en), voorwaarde(n), vraagstelling*.

1. Wat is de functie van alinea 2?
2. Wat is de functie van alinea 3?
3. Wat is de functie van alinea 4?

Oefening 44

Lees nogmaals **tekstfragment 13**, van Theo Ruyter, en beantwoord de volgende vragen.

1. Wat is de functie van het tekstgedeelte dat bestaat uit de alinea's 1 t/m 3? Kies uit:
samenvatting, aanleiding, gevolgen, argumenten, aanbevelingen, toelichting, vraagstelling, uitwerking, voorwaarden.
2. Formuleer in eigen woorden de hoofdgedachte van dit tekstgedeelte (alinea 1 t/m 3).

Oefening 45

Lees **tekstfragment 24** 'De Daffodil en de Nederlandse natie'. Beantwoord de volgende vragen door telkens één van de volgende functiewoorden te kiezen: *aanbeveling, aanleiding, argument(en), beoordeling, conclusie, definitie, ontkenning, probleemstelling, samenvatting, tegenwerping, vraagstelling, voorbeeld(en), voorwaarde(n)*.

1. Wat is de functie van het tekstgedeelte dat bestaat uit de alinea's 1 t/m 3?
2. Wat is de functie van alinea 4?

Tekst 24

'DE DAFFODIL EN DE NEDERLANDSE NATIE'

(1) 28 januari 1958 was voor Huub en Wim van Doorne de grote dag. Van de band aan de Geldropseweg in Eindhoven rolde de eerste Daf-personenauto - een prachtig voertuig.

Op de Auto-RAI van dat jaar was de Daf een doorslaand succes; een jaar later berichtte de correspondent van het Algemeen Handelsblad vanuit New York zelfs over een golf van enthousiasme in Amerikaanse autokringen. Twee jaar later komt het hoogtepunt: de Daffodil.

'Automatik ohne Nachteile', stelt een Duits vakblad vast. Nederland heeft zijn eigen autogezicht

gekregen, de aandrijfriemen baren internationaal opzien en het succes is groot: in 1963 en 1964 staat de Daf na Volkswagen op de tweede plaats van de best verkochte kleine auto's in Nederland, de Opel Kadett is derde.

(2) De Daffodil is al lang uit het Nederlandse straatbeeld verdwenen. U zult er mij niet over horen klagen, al had dat mengsel van klein, knus en pienter iets heel authentieks. Ze werd zonder een vleugje weemoed uitgewuifd door een generatie -de mijne - voor wie de puberale verzetspoëzie onder meer had bestaan uit verpletterende commentaren op de saaie, slome, fantasieloze dufheid van de Daf. Elke generatie drukt immers met het voorhanden zijnde gereedschap de vorige terug. Dus dat trof: 'Elke maf rijdt een Daf'. We noemden de Daffodil ook wel 'truttenschudder met jarretelaandrijving'.

(3) Herinneringen aan de Daf werden het afgelopen jaar door een bericht uit Frankrijk bij mij opgeroepen. De Fransen rijden bijna allemaal in een Franse auto. Als het donker is, kun je je als Franse automobilist in Frankrijk echt thuis voelen, want alle koplampen zijn geel. Dat is verder nergens in de westerse wereld het geval. Die gele koplampen dateren uit 1936, toen er een wettelijk voorschrift kwam om Franse auto's 's nachts te kunnen onderscheiden van Duitse. Vorig jaar evenwel maakte de Europese Commissie hier een eind aan. Er is geen ontkomen meer aan, Frankrijk zal langzamerhand zijn gele koplampen kwijtraken. Wat opviel, was dat de Fransen er behoorlijk de pest over in hadden. Ze waren gekwetst in hun automobiele nationalisme.

(4) Wij wuifden de Daf uit als een residu van naoorlogse truttigheid, maar de Fransen klagen al over het verlies van een koplamp. Dat is gek. Zo gek in elk geval dat ik dat interessant genoeg vind als aanknopingspunt voor een verhaal. Dat verhaal gaat over nationaal gevoel en nationaal gedrag. Hoe zit dat eigenlijk met het nationalisme in Nederland? Zijn er bijzondere factoren die een rol spelen?

Naar: Ben Knapen, vwo-examen 1994-I

Oefening 46

Lees nogmaals **tekstfragment 10** 'Onzin op stellen: mensenrechten als wereldreligie'. Beantwoord de volgende vragen door telkens één van de volgende functiewoorden te kiezen: *aanbeveling*, *aanleiding*, *argument(en)*, *beoordeling*, *bewering*, *conclusie*, *definitie*, *ontkenning*, *probleemstelling*, *samenvatting*, *tegenwerping*, *vraagstelling*, *voorbeeld(en)*, *voorwaarde(n)*.

1. Wat is de functie van alinea 1?
2. Wat is de functie van alinea 2?

2.13 ARGUMENTATIE

Bij eindexamenteksten wordt veel gebruikgemaakt van betogen, dus teksten waarbij de schrijver de lezer probeert te overtuigen. Hij heeft een mening over een bepaald onderwerp en hij hoopt de lezer ervan te overtuigen, dat hij gelijk heeft. Hij doet dit door argumenten te geven.

Een betoog heeft dus een stelling of standpunt en één of meer argumenten, uitspraken waarmee de schrijver de waarheid van de stelling wil bewijzen.

Er zit natuurlijk een logisch verband tussen stelling en argumenten. Je kunt controleren of een argument past bij de stelling door te kijken of het signaalwoord want er tussen past.

Een voorbeeld:

We moeten stoppen met het gebruik van kernenergie (stelling of standpunt)

want we blijven anders eeuwenlang zitten met gevaarlijk, radioactief afval (argument)

Een argumentatie kan heel eenvoudig zijn, dan heb je de stelling en maar één argument. Men spreekt dan van een enkelvoudige argumentatie. Daarnaast zijn er natuurlijk argumentaties met meerdere argumenten; men spreekt dan van een meervoudige argumentatie.

Zo'n meervoudige argumentatie kan op twee manieren opgebouwd zijn: je spreekt van een nevenschikkende argumentatie, als er sprake is van verschillende argumenten die onafhankelijk van elkaar de stelling ondersteunen. Daarnaast kan het zo zijn, dat een argument wordt ondersteund door een subargument. Je spreekt dan van een onderschikkende argumentatie.

Een voorbeeld van die laatste categorie

Ik kan je niet helpen met verhuizen, (standpunt)

want ik heb geen tijd, (argument)

want ik moet een werkstuk maken voor school. (subargument)

Een voorbeeld van een nevenschikkende argumentatie

Ik kan je niet helpen met klussen (standpunt)

want ik heb twee linkerhanden (argument)

en ik heb geen tijd (argument)

2.14 SOORTEN ARGUMENTEN

Er zijn verschillende soorten argumenten; we noemen er een aantal:

A. argumenten gebaseerd op feiten

Dacia's worden steeds populairder; uit onderzoek is gebleken, dat er steeds meer van verkocht worden.

B. argumenten gebaseerd op (eigen) ervaring (empirische argumenten)

Bij statistiek moet je gewoon alle sommen maken; ik heb gemerkt, dat het muntje dan vanzelf een keer valt.

C. argumenten gebaseerd op gezag van een ander of autoriteit

Morgenmiddag zijn we vrij; ik heb dat in de pauze gehoord van meneer Koot.

D. argumenten gebaseerd op (gewenste) gevolgen of nut

We moeten een eigen methode maken; daarin staat dan tenminste alles wat we zelf belangrijk vinden.

E. argumenten gebaseerd op voorbeelden

Hij is een heel aardige man; hij groet me altijd als hij me tegenkomt. [ook empirisch]

F. argumenten gebaseerd op een vergelijking

Ik denk niet, dat ik de X-factor leuk vind; ik vond Idols ook al niets.

G. argumenten gebaseerd op geloof of principes (morele argumenten)

Dat moet je niet doen; in onze heilige schrift staat dat het niet mag.

H. argumenten gebaseerd op gevoel of intuïtie (emotionele argumenten)

Ik vind dat een leuke serie, want elke aflevering is spannend.

Het zal duidelijk zijn dat niet elk argument even sterk is. Als je een feit gebruikt als argument, zal men er niet omheen kunnen. Maar als je vindt dat er iets moet gebeuren, omdat jouw geloof het je voorschrijft, zal een ander, die niet hetzelfde gelooft, het niet per se met je eens zijn.

Naast argumenten die niet erg sterk zijn, omdat ze subjectief zijn, worden er ook wel argumenten gebruikt die niet kloppen. Men spreekt dan van drogredenen. De schrijver die dit soort argumenten gebruikt, weet ook wel dat deze argumenten niet kloppen, maar hij gebruikt ze toch om de lezer over te halen. Ook hiervan geven we een paar voorbeelden:

A. de cirkelredenering

Elsschot is een groot schrijver, want hij schrijft zo goed.

B. op de man spelen

Ja, dat zeg jij, maar wie ben jij nou?

C. de generalisering

Zij is een vrouw en vrouwen doen dat altijd.

D. vals dilemma

Je bent voor ons, of je bent tegen ons.

E. beroep op verkeerde autoriteit

Ik weet zeker dat het morgen mooi weer wordt, want mijn groenteman heeft het gezegd.

F. ontduiken van de bewijslast

Iedereen doet het.

G. dreigementen

Als je daarin niet met ons meegaat, weet ik niet of we je van nu af aan nog wel serieus kunnen nemen, hoor.

Bij het eindexamen zal je soms moeten vertellen wat voor soort argumenten of drogredenen er zijn gebruikt. Meestal kun je dan weer kiezen uit een aantal mogelijke antwoorden.

Ook zul je soms een betoog moeten beoordelen: is de gebruikte argumentatie aanvaardbaar of niet (helemaal). Let bij het beoordelen van een argumentatie ook op dingen die er niet staan. Bij een argumentatie gaat men soms uit van aannames, ook wel veronderstellingen of vooronderstellingen genoemd. Als die veronderstellingen niet kloppen, klopt de argumentatie ook niet.

Oefening 47

Bepaal het type argument dat in elk van de volgende zinnen wordt gebruikt.

1. Je rijdt veel te hard binnen de bebouwde kom: verkeersregels zijn er niet voor niets!
2. Je kunt je inkopen het beste tijdens de opruiming doen. Dan kun je spullen van goede kwaliteit kopen voor een betaalbare prijs.
3. De instelling van het team is bijzonder goed. Dat merk je wel aan de sfeer in de groep.
4. Ik geloof niet dat de NAVO de oorlog tegen Servië met bombardementen alleen kan winnen. Heb je dat commentaar van die Amerikaanse generaal gisteren in Netwerk niet gehoord?
5. Door veel te lezen vergroot je je tekstbegrip. Het is net zoiets als schrijven: dat leer je ook alleen goed door het vaak te doen.

Oefening 48

Lees **tekstfragment 25** van Leistra en Meijer en beantwoord de volgende vragen.

1. Welk standpunt verkondigen de auteurs in alinea 1? Gebruik maximaal 15 woorden.

2. Van welk type argument bedienen de auteurs zich in alinea 1 om hun standpunt te onderbouwen?
3. Welk standpunt verkondigen de auteurs in alinea 2?
'Ze zijn ... ons rechtssysteem.' (r.8-10)
4. Tot welk type argument behoort de geciteerde zin?
'Een Nederlandse... één-en-dezelfde zaak.' (r.10-15)
5. Welk signaalwoord geeft het verband tussen alinea 1 en 2 aan?
6. Welk verband bestaat er dus tussen deze alinea's?

Tekst 25

(1) Wie in Nederland over de schreef gaat, weet dat hem in theorie een sanctie of straf te wachten staat. In de praktijk is zijn lot echter onduidelijk. De meest gehanteerde schatting van criminaliteit in Nederland gaat uit van zo'n vijf miljoen "slachtoffersituaties" per jaar. Daarvan worden er bij de politie ruim een miljoen (één op de vijf!) als misdrijf aangegeven. De politie op haar beurt lost daarvan slechts zo'n twintig procent op. De helft daarvan komt bij het Openbaar Ministerie terecht, dat vervolgens een groot deel seponereert.

(2) Bovendien zijn de verschillen in straftoemeting tussen de negentien arrondissementen in Nederland aanzienlijk. Ze zijn met onderzoek aangetoond en vormen het verontrustende sluitstuk van een keten van onduidbare, maar kennelijk geaccepteerde, verschillen binnen ons rechtssysteem. Een Nederlandse drugsmokkelaar werd in het buitenland tot twaalf jaar veroordeeld wegens uitvoer van 4,5 kilo heroïne. De man wordt overgedragen aan Nederland, waarna de rechter hier de straf mag aanpassen. Wat doet de rechtbank in Den Haag? Die besluit dat twaalf jaar een juiste straf is. Het vonnis wordt in hoger beroep vernietigd en de zaak wordt verwezen naar Amsterdam. Daar luidt de uitspraak: acht jaar. Een verschil van vier jaar gevangenisstraf tussen twee rechtbanken in één-en-dezelfde zaak.

Naar: Gerlof Leistra en Remco Meijer, havo-examen 1995-I

Oefening 49

Lees **tekstfragment 26** van Van der Kroef en Kop en beantwoord de volgende vragen.

Alinea 2 begint met de veronderstelling dat alcoholici drinken, omdat ze ondervoed zijn en de alcohol een gemakkelijke bijdrage levert aan het voedselpakket.

De tweede zin van alinea 2 bevat een argument ter ondersteuning van deze veronderstelling.

1. Tot welk type argument reken je de tweede zin?
2. Welk argument wordt aangevoerd tegen de veronderstelling?

Alinea 3 is net als alinea 2 opgebouwd uit een veronderstelling, een argument ter ondersteuning daarvan en een argument tegen de veronderstelling.

3. Citeer deze drie elementen.

4. Wat is de functie van het tekstgedeelte van de alinea's 2 en 3? Kies uit: *beoordeling, afweging, conclusie, gevolgen, hypothesen, samenvatting, definitie, toelichting, constatering, aanleiding.*

Tekst 26

(1) In de psychologie, met name in de tak die zich bezighoudt met de bestudering van de effecten van drugs, de gedragsfarmacologie, is de invloed van alcohol veelvuldig onderzocht. Vaak maakt men gebruik van dieronderzoek, waarbij ratten verreweg het populairst zijn. Lang niet alle vragen kunnen langs deze weg worden beantwoord, maar toch kan zulk onderzoek ons enig inzicht geven in de processen die werkzaam zijn bij het gebruik van alcohol. Het is niet mogelijk aan de hand van dieronderzoek na te gaan waarom mensen of dieren ooit aan alcohol beginnen; dat lijkt voornamelijk een sociaalpsychologisch vraagstuk te zijn.

Wel zou men een idee kunnen krijgen van het mechanisme waardoor mensen blijven drinken, ondanks de aanwijsbare fysieke en sociale schade die wordt geleden.

(2) Een veronderstelling luidt dat alcoholici drinken, omdat ze ondervoed zijn en de alcohol een gemakkelijk bereikbare en voedzame bijdrage aan het voedselpakket levert. Ook ratten kiezen voor alcohol in de mate waarin ze behoefte aan voedingsstoffen hebben. Maar tegenwoordig wordt de redenering ook wel omgekeerd: alcoholici zouden zichzelf ondervoed houden, omdat het effect van alcohol op een lege maag sterker is. Dat wil zeggen dat het alcoholgebruik iets te maken heeft met de snelheid waarmee alcohol wordt opgenomen in het bloed.

(3) Een andere veronderstelling is dat erfelijkheid een belangrijke rol speelt bij alcoholisme. Ook dat is gebaseerd op dieronderzoek: men is erin geslaagd ratten te fokken, die een duidelijke alcoholvoorkeur hebben. Het lijkt bij nader onderzoek echter waarschijnlijk dat de zoetheid van de alcoholoplossing van groter belang is dan de alcohol zelf, want deze ratten geven de voorkeur aan sucroseoplossingen boven ongezoete alcohol.

Naar: drs. G.C. van der Kroef en dr. P.F.M. Kop, havo-examen 1991-I

Oefening 50

Bepaal de soort drogreden die in elk van de volgende zinnen is gebruikt.

1. Nederland moet geen vluchtelingen meer toelaten. Het is toch duidelijk dat ons land vol is.
2. Het aantal mensen bij wie staar wordt geconstateerd, neemt de laatste jaren sterk toe. Mensen krijgen steeds slechtere ogen.
3. Als de examenklassen studieverlof hebben, hebben wij daar ook recht op.

4. Als de president van Amerika zegt dat het zo gebeurt, gebeurt het zo. Daar is hij president voor.
5. Arjan heeft een vier voor zijn wiskundetentamen. Het tentamen is zeker slecht gemaakt.

Oefening 51

Lees **tekstfragment 27** van Van den Bergh en beantwoord de vraag.

Van den Bergh hanteert soms het argument van de persoonlijke aanval.

Geef hiervan twee voorbeelden.

Tekst 27

(1) Wat ik de lezer van Onze Taal met warmte zou willen adviseren, is zich radicaal af te wenden van alles wat lijkt op het Groot Dictee der Nederlandse taal. Die hele happening is namelijk niets dan onzin en humbug, om het even simpel samen te vatten. (...)

(2) In Frankrijk zijn ze ermee begonnen en daar heeft het ook zin. In dat land bestaat namelijk al enkele eeuwen een heel verstandig stelsel van spelling- en grammaticaregels. Een beetje intellectueel met taalgevoel beheerst die afspraken, en kan dus een gedictieerd stukje Frans met enige oplettendheid foutloos opschrijven.

(3) (...) Wie nu een Nederlands dictee afneemt, test geen kennis of taalgevoel, maar een willekeurig samenraapsel van afspraakjes, gebaseerd op het toevallige humeur van de stemmende leden op een van de talrijke Commissievergaderingen. (...)

(4) Het Groot Dictee in zijn huidige vorm kan alleen gewonnen worden door een dwangneuroot die het hele Groene Boekje uit het hoofd heeft geleerd. (...)

(5) En wie een deftig gezicht zet bij de jaarlijkse plechtigheid alsof er iets heel zinvols staat te gebeuren, zoals 'jurylid' Kees Fens, die niet eens linguïst is en die zo'n dictee zeker ook niet foutloos zou kunnen maken, houdt u gewoon voor het lapje.

Naar: prof.dr. H. van den Bergh, voorbeeldexamen havo

Oefening 52

Lees **tekstfragment 28** van Manuel Kneepkens en beantwoord de vragen.

1. In welke alinea('s) van het tekstgedeelte staat het standpunt van de auteur?
2. Formuleer dat standpunt. Gebruik maximaal 35 woorden.
3. In welke alinea('s) van het tekstgedeelte staat de argumentatie die tot het standpunt van de auteur leidt?
4. Formuleer die argumentatie. Gebruik maximaal 25 woorden.

Tekst 28

(1) Nog niet zo lang geleden was de mens tevreden met een wereldbeschouwing die hemzelf als niet anders dan een deel van het allesomvattende geheel, de natuur, bestempelde. In deze organische kijk zag men de wereld als één levend wezen. In het moderne denken is echter een ander natuurbegrip gaan overheersen, het antropocentrische, waarin de mens als middelpunt en als doel van de schepping wordt gezien.

(2) In zogenaamd primitieve jagers- of verzamelaarsmaatschappijen maken mensen in het algemeen geen scherp onderscheid tussen het menselijke en het niet-menselijke. De natuur heeft een direct spirituele, morele en sociale betekenis, en deze samenlevingen leggen dan ook op alle niveaus verbindingen met de natuur. In deze maatschappijen bestaat geen strikte hiërarchie tussen de menselijke en de niet-menselijke soorten.

(3) De mythologie van dergelijke samenlevingen is gebaseerd op een concept van een geheel-in-zijn-verscheidenheid, het holisme. De menselijke samenleving, de natuur, het verleden, het heden en de toekomst zijn in een dergelijk wereldbeeld met elkaar verweven tot een eenheid waarin niet uniciteit maar onderlinge afhankelijkheid de maat van alle dingen is. Verbondenheid en verwantschap zijn veel belangrijker dan onderscheid en hiërarchie. Mensen leggen zich uit respect behaalde beperkingen op in hun gebruik van moeder natuur, zij zijn immers zelf uit haar schoot voortgekomen.

(4) Dit gedachtegoed vormt een contrast met het dualistische joods-christelijke erfgoed dat aan onze hedendaagse cultuur- en wetenschapsopvattingen ten grondslag ligt. Westerse wetenschap en westers recht - thans dominant op de planeet aarde - worden tot op heden allerminst door holistisch denken gekenmerkt, maar door een hardnekkig antropocentrisme, dat de mens beschouwt als het centrum van de schepping.

(5) Het is tijd voor een herbezinning op dit modern-westerse wereldbeeld. Een van de pijlers van dit wereldbeeld, het 'sociaal contract' (zie J.J. Rousseau, *Du Contract Social*, 1761), moet op de helling: de theorie over de menselijke betrekkingen moet worden uitgebreid naar andere wezens, dieren en planten, opnieuw naar de natuur als geheel.

Naar: Manuel Kneepkens, voorbeeldexamen vwo

2.15 SOORTEN REDENERINGEN

Bij argumenteren gaat het om een redenering of gedachtegang. De schrijver zal zijn lezer proberen te overtuigen door middel van argumenten. Dat lukt natuurlijk alleen als de lezer de redenering logisch vindt.

Naast de redenering gebaseerd op argumentatie (zie 2.14) onderscheidt men nog drie soorten redeneringen. Bij het examen zul je moeten kunnen bepalen wat voor redenering is gebruikt. Hieronder volgen de andere drie soorten redeneringen:

- B. redeneringen op basis van oorzaak en gevolg (causaliteit)
- C. redeneringen op basis van voor- en nadeel
- D. redeneringen op basis van overeenkomst

Oefening 53

Lees nogmaals **tekstfragment 9** van Van der Lans en beantwoord de vraag: op welk type redenering is dit tekstgedeelte gebaseerd.

Oefening 54

Lees **tekstfragment 29** van Tieleman en beantwoord de vraag: op welk type redenering is dit tekstgedeelte gebaseerd.

Tekst 29

(1) Een van de economische kanten van de ontwikkelingen rond het huishouden is, dat door het toenemende verschijnsel van twee inkomens per huishouden de bestedingsmogelijkheden toenemen. Dat heeft onder meer tot gevolg dat de particuliere consumptie snel toeneemt, hoewel het langzamerhand onontkoombaar lijkt dat we ter wille van ons milieu aan een in materieel opzicht soberder levensstijl moeten gaan wennen. Die consumptiestijging werkt overigens verslavend. Zo worden de aan woning en inrichting gestelde eisen steeds hoger, met navenant stijgende kosten, zodat het op den duur niet meer mogelijk is om een huis met één inkomen te financieren. En tegelijk wordt de maatschappelijke norm door de stijgende consumptiemogelijkheden voortdurend in opwaartse richting bijgesteld. Het ziet ernaar uit dat het steeds moeilijker zal worden om van één arbeidsinkomen per huishouden te leven.

Naar: Henk Tieleman, havo-examen 1992-I

Oefening 55

Lees **tekstfragment 30** van Kousbroek en beantwoord de vraag: op welk type redenering is dit tekstgedeelte gebaseerd.

Tekst 30

(1) Toen Raymond Queneau eens werd gevraagd welke fouten hij de mensen het minst aanrekende, antwoordde hij: spelfouten. Dat ben ik met hem eens. Zo zat er een spelfout in de brief waarin ik werd uitgenodigd om deel te nemen aan het Groot Dictee der Nederlandse Taal, maar dat is niet waarom ik de uitnodiging niet heb aangenomen. De reden is dat onze taal met zulke dictees volgens mij een zeer slechte dienst wordt bewezen, eerder dan deel te nemen zou ik alles doen wat in mijn vermogen ligt om dit misleidende ritueel te beëindigen. Met dat Nationale Dictee immers wordt ten onrechte de indruk gewekt dat de spelling van het Nederlands zo duivels moeilijk is dat zelfs de ontwikkelde Nederlanders niet in staat zijn hun eigen taal te schrijven.

(2) Nou ja, het is niet meer dan een spelletje, zo zou je kunnen zeggen, een onschuldig tijdverdrijf, maar het is koren op de molens van het onuitroeibare slag mensen dat telkens opnieuw de spelling van het Nederlands wil veranderen: 'Zie je wel, zelfs hoogopgeleide Nederlanders maken niet minder dan twee fouten per zin: onze spelling is voor schoolkinderen veel te moeilijk en moet dus drastisch worden vereenvoudigd'.

(3) Dat is zonder meer een drogreden: de moeilijkheden verwerkt in deze dictees zijn kunstmatig, in feite voornamelijk het product van de verwarring gesticht door de spellingsvereenvoudigers zelf. De meeste fouten zijn te wijten aan de volslagen willekeurige Nederlandse spelling van een aantal leen- of bastaardwoorden, vastgesteld door een Commissie. Voor de spellingsmaniakken zijn de behaalde scores een welkome gelegenheid om weer te roepen dat er een 'spellingsprobleem' bestaat en dat er nodig een Commissie moet komen om dat vraagstuk te 'bestuderen'; in die Commissie zijn ze dan zelf weer vertegenwoordigd.

Naar: Rudy Kousbroek, voorbeeldexamen havo

Oefening 56

Lees **tekstfragment 31** 'Ouders moeten hun kinderen zelf les kunnen geven' en beantwoord de vraag: welke typen herken je. Kies uit: *oorzaak en gevolg*, *voor- en nadelen*, *overeenkomst*, *stelling en argumenten*.

Tekst 31

ouders moeten hun kinderen zelf les kunnen geven

(1) Onlangs pleitte een groep jonge PvdA-leden, in het pamflet *Niet Nix*, voor een verlaging van de leerplichtige leeftijd naar twee jaar. Door kinderen vroeger naar school te sturen, zou Nederland zich beter voorbereiden op een gespecialiseerde, *kennisintensieve* rol in de volgende eeuw. Geen handel in goederen meer, maar handel in kennis: zo zou Nederlands toekomstige rol in de vaart der volkeren moeten zijn.

(2) Dit pleidooi past in de huidige trend om kinderen steeds vroeger naar school te sturen. Sinds 1985 begint de leerplicht in het vijfde levensjaar. Maar het overgrote deel van de kinderen wordt al als vierjarige op school ingeleverd. Er zijn experimenten aan de gang met voorschoolse educatie voor twee- en driejarigen. Doel van deze experimenten is te verhinderen dat bepaalde groepen kinderen hun schoolloopbaan met een achterstand starten. Als deze experimenten succesvol blijken, zal de druk de leerplicht te verlagen zeker nog meer toenemen.

(3) Het wordt de hoogste tijd bij deze ontwikkeling vraagtekens te zetten. Allereerst een onderwijskundig bezwaar: het rendement van groepsgewijs onderwijs ligt beduidend lager dan menig een zich realiseert. Onderwijskundig onderzoek van de laatste twintig jaar heeft een oud vermoeden bevestigd. Naarmate de groepsgrootte stijgt, neemt het rendement of de leeropbrengst af. Maar de onderzoekers zijn nog meer te weten gekomen. Ze hebben hun vermoeden ook gekwantificeerd. De meest effectieve vorm van informatieoverdracht is één-op-één. Stel bijvoorbeeld de effectiviteit van één-op-één onderwijs op 100 procent. Bij één-op-vijf, vijf leerlingen per leerkracht, is de effectiviteit al flink gedaald, namelijk tot circa 50 procent. Bij één-op-tien bedraagt de effectiviteit ongeveer 30 procent en bij één-op-twintig nog maar ongeveer 20 procent.

(4) Genoemde percentages zijn de gemiddelde uitkomst van een aantal experimenten naar de relatie tussen groepsgrootte en leerrendement. Hoewel de afzonderlijke onderzoeken enigszins verschillende uitkomsten laten zien, is de gemeenschappelijke trend duidelijk genoeg: naarmate het aantal leerlingen per leerkracht stijgt, neemt het rendement af. Die afname is sterker naarmate de groep kleiner is. Anders uitgelegd: een toename van vijf naar tien leerlingen per leerkracht levert een veel ernstiger verlies op dan een toename van bijvoorbeeld vijftien naar twintig leerlingen. Het omgekeerde geldt ook. Een klassenverkleining van vijftientwintig naar twintig, zoals onlangs door de Commissie-Van Eijndhoven voor de onderbouw van de basisschool is voorgesteld, levert een rendement van vijftien naar twintig procent op.

(5) Sinds de invoering van de leerplicht in 1900 – voor kinderen van 7 tot 13 jaar – nemen we in Nederland genoeg met onderwijs dat door het groeps karakter een gering rendement oplevert. Maar dat is niet het enige bezwaar van geïnstitutionaliseerd basisonderwijs. Het basisonderwijs is duur.

Jaarlijks betaalt de belastingbetaler ruim 5.000 gulden per leerling. Ondanks die hoge kosten zijn basisscholen arm aan middelen. Schoollokalen zijn zo klein, dat kinderen zich niet op hun eigen werk kunnen concentreren. Leermiddelen kennen een afschrijvingstermijn van tien jaar, waardoor veel scholen zich met verouderde materialen moeten behelpen. Vergoedingen voor de aanschaf van een computer zijn gebaseerd op één computer per zestig leerlingen, met een afschrijvingstermijn van zeven(!) jaar. Vergelijk dit eens met de situatie bij de leerlingen thuis. Meer dan vijftig procent van de gezinnen heeft vandaag de dag ten minste één computer in huis.

(6) Maar misschien is het grootste bezwaar wel dat het geïnstitutionaliseerde onderwijs uitvallers kweekt: leerlingen die achterop raken, misschien zelfs wel in het speciaal onderwijs terecht komen, en leerlingen die een geweldige tegenzin tegen school en tegen leren opbouwen.

(7) Tegenover geïnstitutionaliseerd onderwijs stel ik het thuisonderwijs. Thuisonderwijs is onderwijs waarbij de ouders optreden als leerkrachten van hun kinderen. Dat klinkt revolutionair, maar in feite vervullen ouders die rol al, zonder dat ze daarvoor opgeleid zijn. Ze leren hun kinderen lopen, ze maken ze zindelijk, ze leren ze praten, ze leren ze hoe ze met andere kinderen kunnen spelen, ze dragen hun waarden en normen over en nog veel meer.

(8) Als het op lezen en rekenen aankomt, vertrouwt men ouders kennelijk niet meer. Ruw worden de vierjarigen uit hun meest natuurlijke omgeving weggeplukt en met twintig tot dertig leeftijdgenootjes in een gekunsteld leerinstituut geplaatst. Kleuters die hun ouders tot dertig vragen per uur kunnen stellen, die allemaal beantwoord worden, krijgen nu op zijn best de kans gemiddeld één vraag per uur te stellen. Of deze serieus beantwoord wordt, hangt af van de druk die de andere kinderen op de juf uitoefenen.

(9) Thuisonderwijs is de enige maatschappelijk betaalbare vorm van één-op-éénonderwijs. Het aantal voordelen van deze onderwijsvorm is veel te groot om in dit kader uitputtend te bespreken. Ik noem slechts enkele punten. Thuisonderwijs is maatschappelijk gezien goedkoop. Ouders betalen immers de kosten. De kosten voor de ouders zijn overigens een fractie van de genoemde 5.000 gulden. Veel ouders bieden, zonder dat ze er zich speciaal op toegelegd hebben, thuis een rijkere leeromgeving dan de school. Er is één volwassene die klaar staat om op alle vragen in te gaan, er is multifunctioneel spelmateriaal, er zijn boeken, er is een televisie en een video, er is een computer, enzovoort. Als dat materiaal niet toereikend is, is er de gratis buurtbibliotheek of bijvoorbeeld een rijk aanbod aan musea. Scholen komen zelden aan een excursie toe.

(10) Dankzij de één-op-éénoverdracht zullen veel kinderen aan de ochtend genoeg hebben om het tempo bij te houden. Dan blijft de middag over voor vrije besteding, bijvoorbeeld voor spelen met vriendjes en vriendinnetjes of voor bijzondere leeractiviteiten.

(11)Buitenlands onderzoek - afgenomen onder ouders die er zelf voor kiezen hun kind te scholen - laat zien dat thuisonderwijs qua leerrendement superieur is aan schoolonderwijs. (...)

(voorbeeldexamen havo)

Je moet niet alleen kunnen aangeven welke argumenten of redeneringen de schrijver heeft gebruikt. Soms wordt ook gevraagd er eens kritisch naar te kijken. Je moet dan in de gaten hebben, dat de schrijver geen argumenten gebruikt, maar drogredenen of dat zijn redenering niet klopt. Ook moet je van de gebruikte bron of de verstrekte gegevens kunnen bepalen of ze aanvaardbaar zijn.

Oefening 57

Beantwoord de volgende vragen bij **tekstfragment 31** 'Ouders moeten hun kinderen zelf les kunnen geven'.

Dit tekstgedeelte verscheen in het NRC Handelsblad, op 8 januari 1997, geschreven door H. Blok. De auteur is werkzaam bij het Kohnstam Instituut voor onderzoek van opvoeding en onderwijs en tevens leraar op een basisschool.

1. Zeggen deze gegevens iets over de deskundigheid van de schrijver of over zijn (on)partijdigheid?
2. Licht je antwoord toe. Betrek in je antwoord het onderwerp van de tekst. Gebruik maximaal 40 woorden.

De schrijver is tegen verlaging van de leerplicht en vindt dat thuisonderwijs mogelijk moet zijn.

3. Wat is het eerste argument dat de schrijver ter ondersteuning van zijn mening aanvoert? Gebruik maximaal 15 woorden.
4. Met welk type argumenten ondersteunt de schrijver zijn eerste argument? Baseer je antwoord op alinea 3 en 4.

Kies uit: *gevolg, nut of gewenst gevolg, ervaring (empirisch argument), gevoel of emotie, algemene normen en waarden, voorbeeld, controleerbare feiten, gezag of autoriteit.*

Het bezwaar dat de schrijver in alinea 5 aanvoert tegen het geïnstitutionaliseerd basisonderwijs bestaat uit twee samenhangende onderdelen.

5. Citeer deze.

'Schoollokalen zijn zo klein, dat kinderen zich niet op hun werk kunnen concentreren.' (r.35-36).

6. Leg uit dat hier, gezien de achtergrond van de schrijver, sprake is van een empirisch argument. Gebruik maximaal 25 woorden.

'Maar misschien is het grootste bezwaar wel dat het geïnstitutionaliseerd basisonderwijs uitvallers kweekt(...)' (r.41-42)

7. Blijkt uit de tekst dat de schrijver dit inderdaad als het grootste bezwaar ziet?
8. Licht je antwoord toe. Gebruik maximaal 25 woorden.

Af en toe gebruikt de schrijver van dit betoog woorden die zijn opvattingen benadrukken (en dus duidelijk subjectief zijn).

9. Citeer een subjectief woord uit alinea 2.
10. Citeer twee voorbeelden van subjectief taalgebruik in alinea 8.

Uit alinea 10 blijkt dat de schrijver rekening houdt met een argument dat men tegen thuisonderwijs zou kunnen aanvoeren.

11. Formuleer dat argument. Gebruik maximaal 15 woorden.

In deze tekst maakt de schrijver meer dan eens melding van onderzoek.

12. Leg uit dat het, gezien de bron (zie het begin van deze opdracht), niet noodzakelijk is in een noot aan te geven op welke onderzoeken de schrijver precies duidt.

2.16 AANWIJZINGEN VOOR DE AANPAK VAN TEKSTEN

Hieronder volgen aanwijzingen voor de aanpak van teksten. Na een aantal algemene opmerkingen, wordt verteld hoe je een tekstverklaring het best kunt aanpakken.

ALGEMEEN

Als je een tekst leest, moet je altijd eerst proberen die tekst goed te begrijpen; dan pas kun je met enig succes vragen beantwoorden. Je moet dan ook altijd eerst de volgende vragen kunnen beantwoorden. Welbeschouwd volgt hier niets nieuws: je doet dit, als het goed is, al sinds de brugklas.

A. Wat is het onderwerp van de tekst?

[zie 2.6]

B. Wat wil de schrijver over dat onderwerp zeggen?

Met andere woorden: Wat is de hoofdgedachte? Als je deze vraag goed wilt beantwoorden, moet je wellicht eerst een tussenvraag beantwoorden: Wat voor soort tekst is het? Als je denkt, dat het een betoog is, moet het antwoord op de tweede vraag de vorm hebben van een stelling of een conclusie.

In de brugklas heb je al geleerd dat het antwoord op deze vraag vaak te vinden is op één van de voorkeursplaatsen. Lees dus in eerste instantie de titel, de inleiding en het slot (en let eventueel op dik of schuin gedrukte woorden, op tussenkopjes, op plaatjes).

C. Hoe zit de tekst in elkaar?

Met andere woorden: Kun je de structuur van de tekst achterhalen? Waar begint dus de kern, en waar het slot? Hoe is de kern opgebouwd? Als je kunt vertellen wat de schrijver achtereenvolgens in de tekst doet, begrijp je de tekst.

Bij het beantwoorden van deze vraag kun je gebruikmaken van je kennis over signaalwoorden en tekstpatronen!

2.17 AANDACHTSPUNTEN BIJ HET MAKEN VAN EEN TEKSTVERKLARING

- In de meeste vragen staat niet alleen een directe vraag, maar je krijgt ook informatie: er wordt bijvoorbeeld een stukje uit de tekst samengevat. Lees deze informatie goed en kijk vervolgens op welke vraag je precies antwoord moet geven.
- 'Ontleed' de vraag ook goed:
  - uit hoeveel delen moet het antwoord bestaan? Als er gevraagd wordt naar twee verklaringen/oorzaken enz. heeft het geen zin er meer te geven: bij het nakijken mogen we alleen de eerste twee antwoorden bekijken. Het is natuurlijk jammer als je de gevraagde antwoorden wel hebt, maar ze als nummer drie of vier hebt genoemd.
  - moet een citaat een zin zijn of een zinsgedeelte?
  - hoeveel woorden mag je maximaal gebruiken? Tegenwoordig mag je echt niet meer woorden gebruiken dan dat maximumaantal; als je dat wel doet, verspeel je een punt.

Overigens: als je begint met het overnemen van een deel van de vraag, tellen die woorden niet mee.

Bijvoorbeeld:

Vraag: Welke oorzaak wordt door de regering genoemd voor de kredietcrisis?

Antwoord: De oorzaak die door de regering genoemd wordt voor de kredietcrisis is het falen van de grootste Nederlandse banken

Dit antwoord bestaat uit 7 woorden.

- uit welke alinea('s) moet het antwoord komen?
- als je moet kiezen uit een aantal mogelijkheden (zoals bij vragen over de functie van tekstgedeelten), kijk dan goed naar de gegeven mogelijkheden en kies er daar één van. Geef geen synoniemen, want die moeten we toch fout rekenen (ook al is het voor ons gevoel goed). Het heeft ook geen zin om een motivering te geven, want daar wordt niet om gevraagd.

Nederlands Lezen

W O L F E R T V A N B O R S E L E N

- Probeer bij meerkeuzevragen eerst zelf het antwoord te geven. Kies dan een antwoordmogelijkheid die het dichtst bij jouw antwoord in de buurt komt. Wanneer dat niet lukt, moet je proberen de antwoorden eruit te halen die onzinnig zijn, of slechts op één detail ingaan (bij vragen over de hoofdgedachte van de hele tekst bijvoorbeeld). Soms geven 2 antwoorden precies dezelfde informatie. Die vallen natuurlijk allebei af.
- Bij meerkeuzevragen wordt steeds nadrukkelijk vermeld dat het gaat om het **beste** antwoord. Vaak lijken meerdere antwoorden wel te kunnen, maar dan is er toch maar één het beste. Het helpt al als je de antwoorden die echt niet kunnen, wegstreept.
- Bij de antwoorden wordt niet gelet op correct taalgebruik, maar het spreekt voor zich dat de antwoorden wel te begrijpen moeten zijn.

Vragen die vaak voorkomen, zijn vragen over:

- **De tekstsoort:** - betoog (stelling met argumenten; bedoeld om te overtuigen)
of
- beschouwing (een probleem van meerdere kanten bekijken, waarbij ook de eigen mening een rol speelt
- het komt zelden voor dat een examentekst een uiteenzetting (alleen feiten) is.
- **De hoofdgedachte:** heel vaak staat de hoofdgedachte in de eerste alinea (de stelling die in de tekst verdedigd zal worden) of in de laatste alinea (als conclusie).
- **De functie van een alinea:** let daarbij op de gebruikte signaalwoorden en op de belangrijkste informatie uit die alinea. Vaak heeft zo'n alinea een relatie met de vorige alinea: een toelichting, een voorbeeld, een tegenwerping, een conclusie, enzovoort.
- **Argumentatie en (drog)redeneringen:** je hoeft de termen die te maken hebben met de argumentatieleer alleen te begrijpen, en dus niet uit je hoofd te leren. Dit soort vragen wordt altijd in de meerkeuzevorm gesteld. Als je de theorie begrijpt, zul je het goede antwoord wel kunnen vinden. De meeste termen spreken voor zich (persoonlijke aanval, valse vergelijking, enz.).
- Heel vaak staat er een vraag in het examen waarin de structuur van de tekst wordt aangeboden en waarbij je moet aangeven in welke alinea een bepaald deel begint. Zo'n vraag laat je precies zien hoe de tekst in elkaar zit. Belangrijke informatie!

- Signaalwoorden zijn vreselijk belangrijk. Ze geven aan wat de functie is van een bepaalde alinea of een deel daarvan.
- Ga voor je antwoorden op vragen op zoek naar formuleringen die lijken op wat in de vraag wordt gezegd. Daar in de buurt vind je vaak je antwoorden. Een tekstverklaring is soms niet meer dan een zoekplaatje.

Bijvoorbeeld

Vraag 3: Noem vier verschillende strategieën die volgens de tekst gehanteerd worden om de informatiestromen waaraan we dagelijks blootgesteld worden, te lijf te gaan.

In alinea 5 luidt de eerste zin: Gelukkig zijn we niet machteloos overgeleverd aan de informatiestroom, maar kennen we aardig wat strategieën om de overlast te lijf te gaan.

En inderdaad, daarna worden netjes de betreffende strategieën opgesomd.

- Wat ook vaak verstandig is, is regelmatig terugkijken naar eerdere vragen. Het komt regelmatig voor dat informatie in een 'latere' vraag je kan helpen bij het vinden van het antwoord op een 'eerdere' vraag. Het tegenovergestelde komt ook regelmatig voor.

Bijvoorbeeld:

Vraag 3: Noem vier verschillende strategieën die volgens de tekst gehanteerd worden om de informatiestromen waaraan we dagelijks blootgesteld worden, te lijf te gaan.

De antwoorden op deze vraag staan netjes opgesomd in alinea 5

Vraag 8: Bij welke alinea past het kopje: Goed omgaan met informatiestromen?

Het antwoord is eenvoudig: dat is natuurlijk alinea 5

2.18 SAMENVATTEN (NIEUWE STIJL)

Dit jaar gaat het bij het onderdeel samenvatten dus niet meer om een geleide samenvatting van een lange tekst, maar om het samenvatten van een aantal kortere teksten, waarbij de term 'samenvatten' een ruim begrip is, omdat je nu drie verschillende vaardigheden moet beheersen:

- tekstgedeelten reduceren tot de hoofduitspraak (eventueel inclusief ondergeschikte uitspraken);
- informatie ordenen (teksten of tekstgedeeltes herordenen tot de hoofduitspraak, eventueel inclusief ondergeschikte uitspraken);
- samenvattingen beoordelen (bepalen of een samenvatting van een tekst of tekstgedeelte de hoofduitspraak bevat eventueel inclusief ondergeschikte uitspraken).

Dit levert een eindexamen op dat blijft bestaan uit meerdere teksten met vragen, waaronder ten minste één langere tekst. Bovendien wordt de opdracht tot het zelfstandig samenvatten van een langere tekst vervangen door (nieuwe) vraagtypen. Vragen die je als samenvattingsopgaven zou kunnen bestempelen en die tot dit jaar bij het tekstverklaren te vinden waren, zullen ook in 2015 deel uit maken van het CSE.

Voorbeelden daarvan zijn:

- Wat is de hoofdgedachte van de tekst?
- Wat is de hoofdvraag waarop de tekst antwoord probeert te geven?
- Wat is het standpunt dat de auteur inneemt inzake het probleem dat in deze tekst besproken wordt?
- Met welke argumenten ondersteunt de schrijver de stelling die hij in alinea x formuleert?
- Vat alinea x samen in niet meer dan y woorden.

Voorbeelden van nieuwe vragen:

- Vul op basis van alinea x tot en met y het onderstaande argumentatieschema in? (ordenen van informatie)
- Welke van onderstaande beweringen hoort wel/niet in de samenvatting van tekst x thuis? (beoordelen)
- Welke zinnen zouden wel/niet moeten worden opgenomen in de samenvatting van tekst x? (beoordelen)
- Welke van onderstaande samenvattingen geeft de hoofdgedachte – gedachtegang – inhoud van de tekst het beste weer? (beoordelen)

Oefenmateriaal om de genoemde vaardigheden te trainen, ontvang je in de loop van het schooljaar.

3. MODULE SCHRIJVEN

In deze module besteden we aandacht aan schrijfvaardigheid. Komend schooljaar zul je verschillende schrijfproducten gaan maken. Voor de meeste daarvan krijg je een cijfer. Het is dus van belang dat je goed leert schrijven.

Meestal weet je in je hoofd wel precies wat je wilt gaan schrijven. Toch komt het dan niet altijd goed op papier te staan. We gaan er in deze module voor zorgen dat je stap voor stap tot een goed eindresultaat komt. Daarbij komen de volgende onderdelen aan bod:

- syntaxis of zinsbouw
- tekstgedeelten
- teksten

We beginnen dus bij het begin van elke tekst: zinnen. Het leren formuleren van zinnen gaat verder dan oefenen in stijl en grammatica. Formuleren omvat meer dan alleen zinsbouw op grammaticaal en syntactisch niveau. Voor formuleren zijn wat je wilt overbrengen en de context waarin dat moet plaatsvinden, minstens zo belangrijk.

3.1 SYNTAXIS

Syntaxis is het deelgebied van de taalkunde dat in ruime zin alles omvat, wat met de opbouw en structuur van zinnen te maken heeft. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de woordvolgorde in een zin.

Als je met iemand praat, kun je je verbazing uiten, iets vragen, iets medelen, iets opdragen, sarcastisch zijn, enzovoort. Dat kun je tot uitdrukking brengen door de toon waarop je iets zegt. Bij een verbaasde uiting bijvoorbeeld, gaat je stem aan het einde van de zin omhoog.

Voor een aantal van bovengenoemde taalhandelingen bestaan er, naast de toon, ook bepaalde zinsstructuren die speciaal voor een soort handeling gebruikt worden.

1 Een mededelende zin

- Je bent tien minuten te laat.

2 Een vragende zin

- Ben je nog op tijd gekomen?
(persoonsvorm op de eerste plaats, onderwerp direct erachter)

3 Een bevelende zin

- Ga onmiddellijk terug!
(persoonsvorm op de eerste plaats, geen onderwerp)

Oefening 1

- A. Gisteren hebben wij in Rotterdam een hondje gekocht.
- B. Wij hebben gisteren in Rotterdam een hondje gekocht.
- C. In Rotterdam hebben wij gisteren een hondje gekocht.
- D. Een hondje hebben wij gisteren in Rotterdam gekocht.
- E. Gekocht hebben wij gisteren een hondje in Rotterdam.

1. Verdeel bovenstaande zinnen in zinsdelen.
2. Wat is de persoonsvorm in die zinnen?
3. Wat is het onderwerp in die zinnen?
4. Wat is het lijdende voorwerp in die zinnen?
5. Op welke plaats staat de persoonsvorm in bovenstaande zinnen?
6. Op welke plaats staat het onderwerp in bovenstaande zinnen?
7. Je merkt dat de persoonsvorm altijd op de ..... plaats staat.

In een hoofdzin staat de persoonsvorm dus vooraan of na het eerste zinsdeel.

- Ga je mee tennissen?
- Ik ga vanmiddag tennissen.

Hoofdzinnen kunnen met elkaar verbonden worden door de voegwoorden *en, maar, want* of *of*.

- Het is al laat **en** daarom kom ik vanavond.
- Het is al laat, **maar** ik kom toch vanmiddag.
- Ik kom vanavond, **want** het is al laat.
- Kom je vanmiddag **of** kom je vanavond?

In een hoofdzin kun je nooit het woordje '**niet**' tussen de persoonsvorm en het onderwerp zetten.

In een bijzin staat de persoonsvorm (bijna) achteraan.

- Hij zei dat hij vanmiddag ging tennissen.
- Hij zei dat hij meer dan drie uur getennist had.

Een bijzin begint bijna altijd met een verbindingswoord.

Oefening 2 Geen aan wat de hoofdzin en wat de bijzin is.

1. Ze hebben het lijk dat ze al dagen zochten, eindelijk gevonden.
2. Het resultaat was wat ik verwachtte.
3. Zij waren niet tevreden over wat er in de onderhandelingen was bereikt.
4. Nu weet zij dus, waarom ze werd gewaarschuwd.
5. Ik vind de manier waarop je dat deed erg plezierig.
6. Wie de leukste oplossing had, werd ook een prijs gegeven.
7. Wie het vindt, mag het houden.
8. Hij wordt, wat zijn vader is.
9. Hij geeft de voorkeur aan wat zij daarover zei.
10. Dat hij daar niet goed in is, weten we al een tijdje.
11. Als het weer zo blijft, kunnen we deze winter weer niet op natuurijs schaatsen.
12. Wie nooit uitgaat, ontgaat veel.
13. Hij kon niet ontdekken, wie het gedaan had.
14. Hoe we dat moeten oplossen, is nog onduidelijk.

Het woord '**niet**' kan op een zeer speciale manier de betekenis van de zin beïnvloeden. Iemand zegt:

- Hij komt morgen.

Hiermee beweert hij iets; hij zegt iets op een bevestigende manier. Als je dat hoort, neem je gewoonlijk aan dat die bewering waar is. Je kunt de zin ook zo omschrijven:

- Het is zo, dat hij morgen komt.

Als je de bewering wilt ontkennen, gebruik je 'niet':

- Hij komt morgen niet.
- Het is niet zo, dat hij morgen komt.

De volgende zin kan op verschillende manieren ontkennend gemaakt worden. Dat kan door het ontkennende element op verschillende plaatsen in de zin in te voeren.

1. Iemand heeft een scooter gestolen.
2. Niemand heeft een scooter gestolen.
3. Iemand heeft geen scooter gestolen.
4. Iemand heeft niet een scooter gestolen.

Oefening 3

Geef het verschil in betekenis aan tussen zin 2, 3 en 4 door omschrijvingen te maken.

Oefening 4

Maak correcte zinnen met behulp van de volgende woorden. Let goed op de plaats van het woordje 'niet'.

1. Niet - wonen - kan - in zo'n mooi huis - iedereen
2. Alle leerlingen - niet - vulden - de cijferlijsten - in - goed
3. Niet - van chips en cola - houden - alle leerlingen
4. Niet - kan - zoveel vrije dagen - opnemen - iedere werkgever

Oefening 5

Maak van onderstaande woorden een correct Nederlandse zin. Je moet alle woorden gebruiken.

1.	fascinerend je durft	te dat verder	boeken zo beginnen	lezen sommige nauwelijks	
2.	gaat ben ik	op jongen volgende	verliefd wie de	week verhuizen	
3.	eenvoudig probleem kleutertjes	het de is	drie waarover op	spraken erg hek	het
4.	zijn tien lid	jubileumfeest op alleen	zij komen dan	meer het die	jaar
5.	wat alles	ander weet	ik een	weet van	ik
6.	zuiderzee zwommen	zwarte naar	de zwanen	zeven zorgen	zingend zonder
7.	vliegen vliegende	als achter	vliegende vliegen	vliegensvlug vliegen	vliegen vliegen
8.	ons ons	maar geef	een ontbijt	ham bij	ons

Toen je op de basisschool een tekstje moest schrijven, zag dat er waarschijnlijk zo uit:

Ik ben gisteren naar de dierentuin geweest. De dierentuin was in Rotterdam. De dierentuin heet Blijdorp. Ik heb daar leeuwen gezien. Toen heb ik olifanten gezien. Ik ben ook bij de apen geweest. Ik heb een patatje gegeten. Ik heb ook een ijsje gegeten. Toen gingen we weer naar huis.

Als het goed is, schrijf je nu op een andere manier. Je schrijft niet alleen maar enkelvoudige zinnen (een zin met 1 persoonsvorm) meer, je schrijft tegenwoordig ook samengestelde zinnen (zinnen met meerdere persoonsvormen).

Zoals je al eerder hebt kunnen lezen, kan zo'n samengestelde zin bestaan uit:

- hoofdzinnen
- hoofdzin(nen) en bijzin(nen)

Voegwoorden zijn woorden die twee zinnen met elkaar verbinden.

Het voegwoord kan tussen twee zinnen in staan, maar een samengestelde zin kan ook met een voegwoord beginnen.

- **Hoewel** het mooi weer is, ga ik met de bus.
- Ik ga met de bus, **hoewel** het mooi weer is.

Oefening 6:

Maak van de 2 zinnen 1 zin met het voegwoord dat ervoor staat:

Hoewel Het bevalt me hier prima. Ik ga solliciteren.

.....
Zodat De stroom viel uit. Alle machines stonden stil.

.....
Mits Ik krijg een auto van de zaak. Ik ben bereid ook op andere plaatsen te werken.

.....
Wanneer Je moet overwerken. Ik heb graag, dat je me dat op tijd zegt.

.....
Ofschoon Het regent de hele dag. Je merkt er hier binnen niets van.

.....
Indien Ik vraag overplaatsing aan naar een andere afdeling. Aan mijn wens wordt niet voldaan.

Als De bureaustoelen zijn versleten. Er worden nieuwe aangeschaft.

Omdat Ik ga een cursus Spaans volgen. Ik moet stoppen met fitness.

Tenzij Er komen nieuwe opdrachten. Je krijgt waarschijnlijk ontslag.

Hoewel De chef is erg aardig. Ik krijg niet de gevraagde computer.

Oefening 7

Verbind de A-en B-zinnen tot een C-zin.

- A. Daar loopt een oude man
- B. Die ken ik nog uit Den Haag
- C. Daar loopt een oude man.....ik nog uit Den Haag ken.
- A. Het meisje heeft een vlecht in haar haar.
- B. Het meisje zit in de zon.
- C. Het meisje.....heeft een vlecht in haar haar.
- A. Ik heb de wol gekocht.
- B. Eerst had ik het patroon uitgezocht.
- C. Ik heb de wol gekocht, ... ik het patroon uitgezocht had.
- A. Mijn jas is kleddernat.
- B. Ik loop al een half uur in de regen.
- C. Mijn jas is kleddernat, ... ik al een half uur in de regen loop.

Oefening 8

Vul het juiste woord in zodat er goede zinnen ontstaan.

1. ....je besluit die iPod te kopen kun je niet op vakantie.
2. De redactie zal nog één nummer uitbrengen,.....er voldoende kopij binnenkomt.
3. .... de verdachte zichzelf tegensprak, raakte de rechter geïrriteerd.
4. .... het veld doorweekt was, trainde het Nederlands elftal rustig verder.
5. .... hij zoveel kritiek kreeg, legde hij zijn functie neer.
6. Je hebt vijf onvoldoendes op je rapport. Je zult .....harder moeten gaan werken.

7. Hij gebruikt wel vaker vreemde argumenten en .....gebruikt hij nu ook weer.
8. Die onvoldoendes heeft hij .....zijn grenzeloze luiheid.
9. ....je je oor laat behandelen, moet je gelijk je neus recht laten zetten.
10. Je mag meedoen .....je van plan bent de boel weer te verzieken.

Oefening 9

Maak van de gegeven woorden een goede zin. Je mag zelf nog woorden toevoegen.
Het voegwoord staat vetgedrukt.

1.	Ziek	school	hoewel
2.	Terwijl	strijken	televisie
3.	Glad	doordat	sneeuwt
4.	Bioscoop	jou	mits
5.	Zomaar	omdat	hou
6.	Vakantie	nadat	uitslag
7.	En	gegeten	afwas
8.	Meisje	leuk	want
9.	Zwemmen	tenzij	regent
10.	Jongens	maar	bevordert

Je kunt je misschien voorstellen dat je een mededelende zin op verschillende manieren kunt opschrijven. Vaak kies je de makkelijke weg, maar op die manier wordt de tekst niet echt aantrekkelijk. Vergelijk de volgende stukjes tekst maar.

Tekst 1.

Ik ben gisteren naar de bioscoop geweest.
Ik heb daar de nieuwste film met Sandra Bullock gezien.
Ik vind films met Sandra Bullock altijd heel erg leuk.
Ik vond de film van gisteravond echter niet zo leuk.

Tekst 2.

Gisteravond ben ik naar de bioscoop geweest.
De nieuwste film met Sandra Bullock draaide en ik vind films met Sandra Bullock normaal gesproken heel erg leuk. De film van gisteravond vond ik echter helemaal niet zo leuk.

Door de woordvolgorde te veranderen wordt de tekst aantrekkelijker.
Soms ontstaan er grappige zinnen door een verkeerde woordvolgorde.

Oefening 10

In kranten, brieven, folders, enzovoort, staan soms zinnen die aanleiding zijn tot nadere beschouwing. Er is iets mis mee. Soms worden zinnen daardoor dubbelzinnig of zelfs humoristisch.

A. Verklaar de volgende 'vreemde' zinnen. Waar gaat het fout?

B. Verbeter de 'vreemde' zinnen.

1. "Duiven in actie tegen gevaarlijke spoorlijn." (*De Telegraaf*)
2. "Dinosauruseieren onder de hamer." (*TC/Tubantia*)
3. "Balkenende drong bij Zalm aan op steun in het debat over het klonen van embryo's dat vanmiddag in de Eerste Kamer zou plaatshebben." (*NRC Handelsblad*)
4. "Projectiel onder speelplaats 't Ven: kinderen speelden 30 jaar op granaat." (*Brabants Dagblad*)
5. "Wassen prinses Máxima favoriet in Madame Tussaud's." (*De Amersfoortse Courant*)
6. "Veel bezoekers Hiswa te water." (*nu.nl*)
7. "Bierbuik zit deels tussen de oren." (*Rijn en Gouwe*)

3.2 TIPS VOOR GOED TAALGEBRUIK

Passief/actief

In teksten kun je beter de passieve vorm vermijden. Waarom? In passieve (lijdende) zinnen blijft regelmatig onduidelijk wie iets doet en bovendien maakt de lijdende vorm de formulering omslachtig. Actieve (bedrijvende) zinnen lezen over het algemeen prettiger.

- Het manuscript werd grondig gecorrigeerd door de redacteur (passief).
- De redacteur corrigeerde het manuscript grondig (actief).

De onderstaande zinnen zijn terecht passief:

- De ballen worden na elke wedstrijd opgeborgen in een speciale kast.
- 's Avonds wordt het licht na 23.00 uur gedoofd.

Er is namelijk niet zeker wie de ballen opbergt en wie het licht uit doet. Als je deze zinnen wel actief maakt, zien ze er zo uit:

- Men bergt na elke wedstrijd de ballen op in een speciale kast.
- Men dooft het licht 's avonds na 23.00 uur.

Oefening 11

Maak de volgende passieve zinnen actief.

1. De rechtsbuiten werd voor de derde keer door haar coach gewisseld.
2. Het boek wordt nog steeds door heel veel brugklassers gewaardeerd.
3. De radio werd door mijn vader van zolder gehaald.
4. Onze televisie is nog nooit door onze werkster afgestoft.
5. Dat huiswerk is door onze hele klas niet gemaakt.
6. Door de schoolleiding worden de mededelingen op het informatiebord gezet.
7. 's Avonds worden in de hal regelmatig tassen door de conciërges gevonden.
8. De ballen worden door de vrijwilligers schoongemaakt en in het hok gelegd.
9. Er werd opnieuw niet door Huntelaar gescoord.
10. De jaarlijkse wedstrijd tussen leerlingen en leraren wordt meestal door de leraren gewonnen.

NOG MEER TIPS

Gebruik hedendaagse woorden.

Niet *Thans* worden de geconstateerde verschillen waargenomen welke reeds eerder werden beschreven.

Maar *Nu* worden de geconstateerde verschillen waargenomen die al eerder werden beschreven.

Gebruik neutrale woorden.

Niet De patiënt begon na afloop van het interview ineens *keihard te janken*.

Maar De patiënt *hilde* na afloop van het interview.

Gebruik concrete woorden.

Niet *Wat bepaalde aspecten aangaande* het karakter betreft is een *zekere mate* van erfelijkheid met betrekking tot gedragsstoornissen een *mogelijke oorzaak*.

Maar Bepaalde erfelijke karakteraspecten als jaloezie en dominantie kunnen tot gedragsstoornissen leiden.

Gebruik de juiste woorden.

Niet Ik ben zeker dat hij je morgen *optelefoneert*.

Maar Ik weet zeker dat hij je morgen *opbelt*.

Gebruik moeilijke woorden alleen als het nodig is.

Niet Lenin *entameerde* de reorganisatie van de agrarische sector.

Maar Lenin *begon* de reorganisatie van de agrarische sector.

3.3 DE TAALFOUTEN TOP 10

1. **Hun hebben het gedaan.**

Het persoonlijk voornaamwoord 'hun' kan nooit onderwerp zijn. 'Hun' is wel een bezittelijk voornaamwoord, zoals in 'Hun auto is stuk.' Gebruik ook 'hun' als je het kunt vervangen door een voorzetsel + *hen*, bijvoorbeeld: 'Ik geef het hun.' (Ik geef het aan *hen*.)

2. **Hij wou zegge dat ie ze fiets heeft gemaakt.**

Het werkwoord 'zeggen' eindigt op een 'n'. 'Ie' is geen persoonlijk voornaamwoord; het moet 'hij' zijn.

Verder is 'ze' geen bezittelijk voornaamwoord, het moet 'zijn' zijn. Als je woorden schrijft zoals je ze uitspreekt, schrijft iedereen straks wat anders.

3. **Het meisje die daar loopt, kocht het boek wat ik wilde hebben.**

'Meisje' is een *het*-woord. Naar *het*-woorden verwijst je met 'dat'. Het is dus: 'Het meisje dat daar loopt.'

Het betrekkelijk voornaamwoord 'die' gebruik je alleen bij de-woorden en bij meervouden: 'De jas die ik kocht', 'De kinderen die daar fietsen.'

'Wat' en 'dat' worden vaak door elkaar gebruikt. 'Wat' verwijst naar een zin, iets onbepaalds of een overtreffende trap en 'dat' verwijst naar een zaak of begrip:

Goed zijn: "Hij liet de vaas vallen, wat niet zo fijn was" en "Hij gaf me alles wat ik wilde". Ook "Dat is het mooiste wat ik ooit gezien heb" is goed. In de eerste zin slaat 'wat' terug op een hele zin (Hij liet de vaas vallen), in de tweede zin slaat 'wat' terug op een onbepaald woord (alles) en in de derde op een overtreffende trap (het mooiste).

Fout is dus deze zin: "Het proces wat VEA en BVA hebben aangespannen." 'Wat' slaat hier terug op het proces en dat is in dit geval een zaak.

4. **Zij is groter als hij.**

Gebruik bij de vergrotende trap geen 'als', maar 'dan'. Zet hetzelfde werkwoord aan het einde van de zin om te bepalen of je de zin afsluit met 'hem' of 'hij'. Dus: zij is groter dan hij (is). Je zegt immers niet: zij is groter dan hem (is).

5. **Nou ja, dat is eh zeg maar eigenlijk wel zo.**

Gebruik geen opvulwoorden die niets aan de inhoud van een zin toevoegen. Dit soort woorden drukken in de spreektaal onzekerheid uit en suggereren dat er weinig te melden is. In schrijftaal is het gebruik ervan uiteraard helemaal uit den boze.

6. **Dat word leuk, als dat gebeurt.**

De regels voor de werkwoordspelling zijn niet ingewikkeld. Pas ze overal toe. Vervang bijvoorbeeld het werkwoord door een vorm die je wel kent: als je 'speelt' of 'smurft' kunt invullen, schrijf dan: stam + t. Je schrijft dus ook bijvoorbeeld 'wordt' en 'gebeurt'.

7. **De media heeft haar verantwoordelijkheid**

'Media' is meervoud. Dus moet het zijn: de media hebben hun verantwoordelijkheid.

8. **Die doelde toen te zijn geweest omtrent (enz...)**

Maak geen ingewikkelde zinnen die je zelf misschien begrijpt, maar waar voor een ander geen touw aan vast is te knopen. Lees wat je hebt geschreven altijd over.

9. **Pff w88, k gloof dak nu ff nie ...6 snappie?**

Gebruik geen msn-taal in zakelijke teksten zoals werkstukken en toetsen: je A4-vel is geen chatvenster. Er is niets tegen creatief taalgebruik, maar de ware taalkunstenaar weet waar en wanneer hij welke taal moet gebruiken.

10. **Een lelijk taalgebruik is geen excuus om onleesbaar te schrijven.**

Bron: Community Nederlands, Digischool, Kennisnet

3.4 TEKSTGEDEELTEN

Een tekstgedeelte (een alinea of een groep samenhangende alinea's) staat niet 'zomaar' in de tekst. Je hebt er als schrijver een bedoeling mee gehad. Je geeft dat tekstgedeelte een bepaalde functie binnen die hele tekst. Je vindt misschien dat er een voorbeeld nodig is. Je beschrijft dan dus, in een of meer alinea's, een voorbeeld. We zeggen dan dat dat tekstgedeelte de functie van voorbeeld had. Zo kun je ook een gedeelte de functie van toelichting of van uitwerking geven enzovoort.

Het is niet altijd gemakkelijk de functie van een tekstgedeelte nauwkeurig te onderscheiden.

Oefening 12

Veel schrijvers gebruiken in hun teksten te weinig uitgewerkte alinea's. Er staat wel een kernzin in die alinea, maar die wordt niet uitgewerkt met aanvullende zinnen.

Schrijf de volgende beginzinnen uit tot goed uitgewerkte alinea's van minstens 4 zinnen.

Geef verduidelijking, voorbeelden of uitleg. Zorg voor een goede samenhang door verwijswoorden en signaalwoorden te gebruiken.

1. Iedereen houdt wel van wat beweging op zijn tijd.
2. Digipesten is een groot probleem.
3. Als je ADHD hebt, heb je last van concentratiestoornissen.

Oefening 13

De volgende beginzinnen zijn saai. Probeer ze pakkend te maken.

Schrijf vervolgens, uitgaande van de herschreven zinnen, complete inleidende alinea's van minstens 4 zinnen.

1. In dit betoog ga ik het hebben over dialect en ABN.
2. Er zijn huiswerkvrije scholen en scholen waar je nog steeds huiswerk moet maken.
3. Anorexia nervosa is een ernstige ziekte.

Variatie in zinsbouw

LANG/KORT

Lange zinnen vormen een zeer storende vorm van verkeerd taalgebruik. Ze zijn niet alleen lelijk, taalkundig gaat er ook van alles mis. De zinnen zijn moeilijk te begrijpen omdat de schrijver er te veel en uiteenlopende informatie in kwijt wil. Dat doet afbreuk aan de boodschap. En om de boodschap gaat het juist: je krijgt alleen begrip of steun als de boodschap begrijpelijk is. Een lange zin die uit de rails loopt, komt niet over bij de 'ontvanger'.

Oefening 14

De volgende zinnen zijn te lang en bevatten moeilijke woorden en figuurlijk taalgebruik. Maak er korte, duidelijke en correcte zinnen van.

1. "In de antwoorden op de vragen in het kader van de voorhang van het Besluit zorgaanspraken AWBZ en vervolgens in antwoord op de vraag van de heer Bos bij de begroting van VWS is uiteengezet waarom de aftrek van 340 euro voor verzekerden die verblijven in Het Dorp, gezinsvervangende tehuizen, regionale instellingen voor beschermd wonen, de verpleeginrichtingen Amstelrade te Amstelveen, Nieuw Unicum te Zandvoort en het Zeehospitium te Katwijk aan Zee vervalt, namelijk omdat met ingang van 1 april 2003 de zorg waarop op grond van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten aanspraak bestaat functiegericht wordt omschreven."
2. De regering heeft het wetsvoorstel over abortus, waartegen de oppositie die een uitgebreide studie van het probleem dat het parlement nu al maanden bezighoudt, had gemaakt, al veel bezwaren had aangevoerd, toch ingediend.
3. *De Aanslag* is een boek dat vol spanning zit, maar het is nu alweer een tijdje geleden dat ik het gelezen heb dus weet ik niet meer precies hoe het eindigt, maar ik weet nog wel dat ik het heel leuk vond.
4. Die wonderpillen lijken me helemaal geen goed middel om aan de lijn te doen, omdat het veel beter is om een recht-toe-recht-aan dieet te volgen dat op lichaamsbeweging en minder calorieën, bijvoorbeeld minder patat, kroketten en frikadellen gebaseerd is.

SYNONIEMEN

Vergelijk de volgende stukjes tekst:

1. Als je een opstel schrijft, is het mooier om in je opstel verschillende woorden voor hetzelfde begrip te gebruiken. Op die manier wordt je opstel aantrekkelijker en komt de boodschap van je opstel beter over op de lezer van je opstel.
2. Als je een opstel schrijft, is het mooier om in je tekst verschillende woorden voor hetzelfde begrip te gebruiken. Op die manier wordt je betoog aantrekkelijker en komt de boodschap ervan beter over op de lezer van je stuk.

In het eerste tekstje staat overdreven vaak het woordje 'opstel'. Als lezer stoort dat je. Het is dan ook mooier om synoniemen te gebruiken.

Oefening 15

Bedenk zo veel mogelijk synoniemen voor de volgende woorden.

1. Moeilijk
2. Leuk
3. Ding
4. Maken
5. Stom

3.5 HELE TEKSTEN

In de module Lezen heb je al veel gelezen over de verschillende tekstsoorten. Je weet nu hoe je een betoog, een beschouwing en een uiteenzetting kunt herkennen.

In dit gedeelte van de module Schrijven leer je hoe je zo'n betoog moet schrijven. Een beschouwing en een uiteenzetting hoeft je niet te schrijven.

'Al het goede komt in drieën', is een bekende uitspraak. Ook bij teksten die je leest, is er altijd een verdeling in drie stukken: inleiding, kern en slot.

Elk van deze delen bestaat uit alinea's die goed op elkaar afgestemd moeten worden.

3.6 DE INLEIDING

De inleiding wordt ook wel het visitekaartje van de tekst genoemd. Lezers krijgen ontzettend veel teksten aangeboden. Daarom moet de inleiding op de een of andere manier de aandacht trekken. De inleiding laat dus niet alleen zien waar de tekst over gaat, maar ze moet er ook voor zorgen dat lezers door willen lezen.

Een inleiding kan op verschillende manieren beginnen. Hieronder kun je vijf verschillende manieren bekijken. De vorm die je kiest, is wel afhankelijk van je tekstdoel en tekstsoort. Een tekst met een overtuigend tekstdoel kun je goed beginnen met een stelling, maar ook met een passend citaat of een choquerende zin. Dat laatste past weer minder goed bij een uiteenzettende tekst.

1. Begin met een of meer directe vragen of met een retorische vraag.

Als je een vraag kiest waarop niet meteen een voor de hand liggend antwoord te geven is, prikkelt dit de nieuwsgierigheid van de lezer.

- VRAGEN OVER KUDDEGEDRAG

Lijken mensen op een op hol geslagen kudde gnoes of hebben we meer weg van een goed gestructureerde troep apen? Bioloog en schrijver Patrick van Veen, bekend van het boek *Help, mijn baas is een aap*, houdt in Naturalis een workshop over het kuddegedrag van dier en mens. Quest stelde hem 3 vragen over het kuddegedrag van mensen.

Quest, 30 januari 2009

- STOREND BREIN

Wat at je 10 jaar geleden met Kerstmis? En begon je 3 weken geleden de dag met je haren borstelen of met tandenpoetsen? Geen idee? De 42-jarige Jill Price herinnert zich dit soort zaken tot in detail. Wetenschappers van de Universiteit van Californië hebben Price's brein 8 jaar bestudeerd. Conclusie? Deze jonge vrouw herinnert zich alles van wat er vanaf haar 14de gebeurde.

Quest, 19 februari 2009

Een **retorische** vraag is een vraag waarop je geen antwoord verwacht. Eigenlijk is het een mededeling in vraagvorm.

- Wie van u heeft nooit eens gedacht: kon ik maar een stukje van mijn leven eens helemaal overdoen?
- Wereldberoemd, dat zouden we toch allemaal wel willen zijn?

2. Begin met een uitspraak in de vorm van een stelling.

TURKSE SCHOLIER SCOORT ELDERS BETER

AMSTERDAM - Het grote aantal voortijdige schoolverlaters onder de tweede generatie Turkse jongeren is geen algemeen Europees probleem, maar typerend voor Nederland en Duitsland. Landen als België, Zwitserland, Zweden en Frankrijk zijn beter in staat hun kwetsbare groepen binnenboord te houden. Belangrijke oorzaak is het verschil in onderwijssysteem.

Volkskrant, 11 mei 2009

3. Begin met een verrassende, uitdagende, shockerende of sarcastische openingszin.

DAMES, SLOOF JULLIE EENS WAT MEER UIT OP TV!

Een nieuw debatprogramma! Met alleen maar vrouwen! Want die komen zo weinig op de televisie! Het wereldnieuws gezien en becommentarieerd door vrouwelijke ogen – wow!

Elsevier, 3 mei 2009

4. Begin met een anekdote.

Een anekdote is een kort, vaak grappig, verhaaltje. Zo'n verhaaltje kan een goed begin van je tekst zijn.

VLIEGENDE BRIGADE HOUDT MARTIN BRIL AAN

Bij Châteauroux (ten noorden van Limoges) werd ik van de weg gehaald door de vliegende brigade van Vatan. Dit is een beroemde eenheid bij de Franse politie. De vliegende brigade van Vatan; lekker met opgevoerde Subaru's snelheidsovertreders van de weg halen. Het was half tien 's ochtends en er was geen hond op de weg. Behalve ik.

En ik reed te hard; waar ik 110 mocht, ging ik 151. Die ene kilometer ging me de das om doen, maar dat wist ik nog niet. Het laatste bord dat ik had gezien, had 130 als maximum aangegeven.

De tijdelijke verlaging naar 110 hadden ik en de cruise control gemist. We kennen de buurt hier. Het is glooiend, en saai. Sinds de aanleg van de snelweg, een jaar of tien geleden, komen er steeds meer kuilen en hobbels in het asfalt – vandaar dat je op het ene stuk 110 en op het andere 130 mag rijden. 150 of harder mag nergens.

Volkskrant, 11 maart 2009

5. **Begin met een citaat.**

Begin je tekst met een citaat: een letterlijke uitspraak van iemand, die door iemand anders aangehaald wordt. Misschien herkennen lezers die uitspraak wel.

BLIJ MET JEZELF? MAAK VAN JE KIND EEN MINI-ME!

'Het enige waar ik spijt van heb, is dat ik niet iemand anders ben.' Het is een typerende oneliner van Woody Allen. De altijd tobrende neuroot uit New York, wiens leven maar niet in de kom wil schieten. Gelukkig voor ons, want zijn wanhoop vormt de basis voor een reeks van geweldige tragikomische films.

Elsevier, 8 mei 2009

- **SPOTVOGEL**

'Het is tijd voor mijn geest om te ruïen.' Een boek dat zo begint en ook nog Spotvogel heet, past wel heel mooi bij het Boekenweekthema. Hafid Bouazza zou voor de Boekenweek eigenlijk een boek over 'Arabieren en beesten' samenstellen, maar liep daarin hopeloos vast.

Elsevier, 16 maart 2009

Oefening 16

Schrijf een pakkende inleiding bij de volgende stellingen. Kies iedere keer voor een andere aanpak.

1. Een strenger softdrugsbeleid is noodzakelijk.
2. Een blaastest voor kinderen vanaf 12 jaar is een goed idee.
3. Het is goed dat tophypothekeken verboden worden.
4. De vergoeding voor oppasoma's en -opa's moet worden afgeschaft.
5. Er mogen ook onbevoegde docenten voor de klas staan.

3.7 DE KERN

Op de inleiding volgt de kern. In de kern van de tekst wordt het onderwerp echt behandeld. Belangrijk is een natuurlijke overgang tussen de inleiding en de kern en later tussen de kern en het

slot. Het gaat natuurlijk steeds over hetzelfde onderwerp, maar toch moet duidelijk zijn dat er bij de kern ook echt een nieuw tekstgedeelte begint. Je kunt dat sowieso duidelijk maken door het gebruik van een witregel.

Belangrijke zaken bij het schrijven van een kern zijn de opbouw in alinea's en de samenhang tussen de alinea's.

Een goede alinea heeft altijd een kernzin. Deze zin bevat de belangrijkste informatie uit die alinea. De kernzin staat vaak aan het begin van de alinea, maar kan ook aan het einde staan.

De andere zinnen van de alinea zijn aanvullende zinnen, die samen een harmonieus geheel vormen. Elke alinea heeft dus maar een hoofdmededeling.

De alinea's van een tekst staan uiteraard niet zomaar los van elkaar. Tussen de alinea's bestaat een logisch verband. De verbanden tussen alinea's kunnen op verschillende manieren aangegeven worden. Door middel van:

- verwijswwoorden
- signaalwoorden
- inhoudswoorden

3.8 VERWIJSWOORDEN

In een tekst kunnen woorden verwijzen naar andere woorden: verwijswwoorden dus.

Verwijswwoorden zijn onder andere: *die, deze, dat, dit, waarmee, waaraan, daarmee* enz. Door verwijswwoorden in de tekst te gebruiken wordt de tekst een stuk overzichtelijker.

- MATCHED GUISE

Master-studente Jessica Koppers deed een vervolgonderzoek naar het oordeel van Friezen over de Gooise r. Haar proefpersonen waren geen volwassen luisteraars, maar meisjes tussen de twaalf en zestien uit Friesland, Het Gooi, Zuidoost-Gelderland en Zuid-Limburg. Net als Bezooijen maakt Koppers gebruik van de matched-guistechiek. Hierbij moeten proefpersonen verschillende geluidsfragmenten beoordelen. Om te voorkomen dat de sprekers op individuele verschillen worden beoordeeld, zijn alle geluidsfragmenten ingesproken door dezelfde spreker.

In **dit** geval was dat iemand die verschillende r'en kon maken. Zij sprak dezelfde tekst op vier verschillende manieren in: met tongpunt-r; huig-r; een combinatie van tongpunt-r en

Gooise r; een combinatie van huig-r en Gooise r. Om de proefpersonen af te leiden van het feit dat meerdere teksten door een spreker waren ingesproken, werden nog acht afleiders toegevoegd: geluidsfragmenten ingesproken door andere sprekers.

www.kennislink.nl, 11 mei 2009

- Er bestaan nog veel meer nummers waarin naast Nederlands een vreemde taal voorkomt. Ook tegenwoordig worden ze gemaakt, en ook dan gaan ze meestal over de liefde.
- Maar dan wel op een hedendaagse manier. Neem 'Vamos a Salou' ('We gaan naar Salou') van de Kassameisjes (gezongen door de drie leden van De Vliegende Panters). **Daarin** gaat een stel breezerdrinkende Brabantse meiden met een woest liefdesleven op vakantie naar Salou. Een van hen heeft "oe eigen vannacht op die schuimparty door die flügel propper laten afwerken", en dan moet het Spaanse woordenboek uitkomst bieden.

www.kennislink.nl, 11 mei 2009

3.9 SIGNAALWOORDEN

Signaalwoorden zijn woorden of woordgroepen die alinea's verbinden. Ze geven niet alleen aan dat er een verband is, maar uit het gebruikte signaalwoord kun je ook opmaken om welk verband het gaat. In onderstaande tekst geeft het woordje '**toch**' aan dat er een tegenstelling is.

- Met de computer kan "elke leek" die aan genoeg gegevens kan komen, een dialectkaart samenstellen, zonder enige kennis van de taal in het onderzochte gebied. Tot op zekere hoogte. De computer kan zeer veel gegevens met elkaar vergelijken. Hoe meer gegevens er zijn, hoe beter. Terwijl voor het handmatig maken van dialectkaarten selecties moeten worden gemaakt - men moet zoeken naar welke gegevens relevant zijn - wordt met de computer alles op een grote hoop gegooid, en ontstaat daaruit gelijk een totaalbeeld.

Toch is hiermee geen einde gekomen aan het traditionele handwerk. Uiteindelijk zal zo'n computergegenereerde kaart geïnterpreteerd moeten worden en beoordeeld op juistheid. En dat blijft het werk van gespecialiseerde dialectologen. De computerkaarten zijn geen vervanging voor handgemaakte kaarten, maar kunnen wel een hulpmiddel zijn waaraan dialectologen hun met de hand bereikte resultaten kunnen toetsen.

www.kennislink.nl, 11 mei 2009

In de module Lezen heb je al het een en ander geleerd over signaalwoorden. Voor de zekerheid staan in onderstaand schema de meest voorkomende signaalwoorden en de bijbehorende verbanden.

Verband	Signaalwoorden
Opsomming	en, ook, tevens, bovendien, daarnaast
Tegenstelling	maar, echter, niettemin, toch, desondanks
Tijd	eerst, dan, daarna, toen, vroeger, voordat
Oorzaak/gevolg	door(dat), daardoor, ... had tot gevolg, wegens
Toelichting/voorbeeld	zo, bijvoorbeeld, zoals, neem nou, ter illustratie, u kent het wel, ter verduidelijking
Voorwaarde	als, indien, wanneer, in het geval, mits
Doel/middel	om ... te, door te, opdat, door middel van, daarmee, daartoe, teneinde, met als doel
Samenvatting	kortom, samenvattend, samengevat, met andere woorden, al met al
Conclusie	dus, daarom, dat houdt in, concluderend, slotsom
Reden/verklaring	daarom, want, omdat, dus, immers, namelijk, dat blijkt uit, hierom, derhalve
Vergelijking	net als, zoals, evenals, vergeleken met

3.10 INHOUDSWOORDEN

Een derde mogelijkheid om samenhang aan te brengen tussen zinnen is via inhoudswoorden. Dat zijn woorden die de eigenlijke inhoud van de tekst bepalen. Het kunnen werkwoorden, zelfstandige naamwoorden en bijwoorden zijn.

Een bepaald verband kan bijvoorbeeld gelegd worden door een inhoudswoord simpelweg te herhalen. In plaats van het woord letterlijk te herhalen, kun je ook een synoniem gebruiken.

- Het is kindertelevisie met het volgende uitgangspunt: kinderen moeten iets leren tijdens het kijken. Van jongs af aan moet het er in worden geramd: niets is zomaar **leuk**.

Leuk is in Sesamstraat nuttig voor later. Bert en Ernie doen wel **leuk**, maar uiteindelijk zit je als kijkend kindje met een loodzware boodschap over trouw, vriendschap of verdriet in je schoot.

Achterhaalde kindertelevisie is het, die de rol van internet volledig negeert. Doordrenkt vooral van dat vreselijke idee dat een jeugdprogramma als **Sesamstraat** educatief moet zijn.

Wat mij betreft trappen ze **Sesamstraat** keihard van de buis en maken ze plaats voor kindertelevisie waarin de ongebreidelde verbeelding aan de macht is en waarvan je helemaal niets leert.

www.kennislink.nl, 11 mei 2009

Lees voor de verschillende alineaverbanden de theorie bij het onderdeel Lezen nog eens door.

Oefening 17

Noteer de nummers van de open plaatsen en bepaal welke signaalwoorden je kunt invullen. Kies uit: *dan ook, daardoor, dus, kortom, naast, ook*

Op 12 april heb ik bij uw reisbureau een busreis geboekt voor twee personen voor de periode 17 t/m 26 juli naar Spanje (Blanes, Costa Brava). (__1__) de reis heeft u voor mij ook de camping geboekt. Het reisnummer is 4590. Tot onze spijt bleken de faciliteiten ter plaatse niet te voldoen. De bungalowtent die ons werd toegewezen, lag vol etensresten, één van de luchtbedden was lek en de stoelen waren ongeschikt voor gebruik. We waren (__2__) geruime tijd bezig de boel op orde te brengen. Pas na een halve dag kregen we van de campingbeheerder een ander luchtbed en bruikbare stoelen. De eerste dag van ons verblijf heeft ons (__3__) alleen maar ergernis opgeleverd. (__4__) de beloofde faciliteiten op de camping vielen tegen. Het zwembad was drie dagen lang zonder opgaaf van redenen gesloten en er was nergens een wasserette te vinden. (__5__) , de reis voldeed niet aan de in de brochure gewekte verwachtingen.

Wij verzoeken u (__6__) vriendelijk om teruggave van een deel van de boekingskosten.

3.11 HET SLOT

Dan nog het **slot**. Afhankelijk van de gekozen tekstsoort kan het slot een conclusie, samenvatting of aanbeveling bevatten. Uiteenzettingen eindigen vaak met een korte samenvatting, terwijl een betoog eindigt met een conclusie. Het kan ook zo zijn dat je een combinatie van deze drie functies kiest. Daarbinnen kun je dan nog een krachtige of grappige uitspraak verwerken, een zogenaamde uitsmijter. In ieder geval moet de tekst niet abrupt eindigen. De lezer moet het gevoel krijgen dat het onderwerp in het slot mooi afgerond wordt. Je moet er dus voor zorgen dat de boodschap van je tekst blijft hangen. Mooi is het, als je slot aansluit op je inleiding. Dan is de cirkel rond.

- Bij Lekker Slim is van evenwicht geen sprake. Weliswaar voelt presentatrice Bridget Maasland scherp aan wanneer mannelijke kandidaten het antwoord eigenlijk ook niet weten. Maar haar speldenprikjes bieden nauwelijks tegenwicht. Want verder is het eenzijdig inzoomen op domheid.
Ter verantwoording gieten de makers er een moreel seksesausje overheen: Lekker Slim zou zijn bedoeld om de kloof in denken tussen mannen en vrouwen te verkleinen.
Wie die onzin slikt, is dommer dan de deelnemers.

www.nu.nl, 11 mei 2009

- Is de alfabetsoep je lief? Of die sikkeneurige Bert met zijn moppenboek? Wil je over tien jaar nog steeds je banaan-in-mijn-oor-grapje kunnen maken tegen een nieuwe generatie?
Teken dan ook. Want Sesamstraat verdient een standbeeld, of ten minste een groot publiek.

www.nu.nl, 11 mei 2009

Oefening 18

Schrijf een pakkend slot bij de volgende tekst.

GEEN OPHOKUREN IN HET V.O.

Het L.A.K.S., de landelijke organisatie van scholieren, heeft de laatste tijd duidelijk van zich laten horen. De aanleiding was de verscherping van het toezicht door het ministerie van Onderwijs op middelbare scholen, omdat zij zich niet hielden aan de norm van 1040 lessen per jaar voor elke middelbare scholier. De leerlingen vreesden natuurlijk minder lesuitval en langere schooldagen. En natuurlijk hielden ze wel van een verzetje. Een reisje naar Amsterdam in plaats van een lange

schooldag vol vervelende lessen en 'ophokuren'. Maar moeten we die acties wel zo negatief zien? Ik denk eigenlijk van niet.

Veel schooldagen zijn onnodig lang, doordat de roostermakers de roosters niet zonder tussenuren kunnen inrichten. Een van de oorzaken daarvan is het ruimtegebrek op de meeste scholen. De andere is het gebrek aan docenten en de vele lessen die docenten in Nederland moeten geven.

Hoe zit dat? Ten eerste zorgt het ruimtegebrek ervoor, dat men elke vierkante meter met de opperste efficiëntie moet benutten. Als scholen ruimer in de lokalen zouden zitten, dan hoeft de roostermaker minder lessen op 8^e en 9^e uren in te roosteren. Dan zouden er minder tussenuren voorkomen waarin de leerlingen wachten tot er een lokaal beschikbaar komt, of .....tot er een docent beschikbaar is. Want, op de tweede plaats, speelt ook het tekort aan docenten een rol in het ontstaan van tussenuren. In Nederland moeten de leraren meer lesgeven dan waar ook in Europa. De lessen moeten worden verdeeld over relatief weinig mensen, wat de druk op de roosters eveneens verhoogt.

Tussenuren zijn hinderlijk. Het is dus helemaal niet zo, dat scholen vol zitten met werkplekken waar leerlingen rustig hun werk kunnen doen. Liefst gingen ze thuis huiswerk maken, waar ze kunnen beschikken over een werkplek met een goede computer en een internetverbinding. Want aan werkplekken voor zowel leerlingen als docenten is een nijpend gebrek.

En dat is waar leerlingen tegen protesteren. Ze willen geen tussenuren, ze willen geen ophokplicht, ze willen aaneengesloten roosters. Ze willen enthousiaste docenten die vol energie zitten (net als zij zelf) en geen docenten die met wallen onder de ogen, uitgeput door de 29 lessen die ze per week moeten geven, in plaats van de 21 die elders normaal zijn. De leerlingen moeten niet het idee krijgen dat school vooral een plek is waar je je verveelt. De school moet leerlingen niet om bureaucratische redenen van de straat houden, of van de leeractiviteiten die ze zelf nuttig vinden voor hun toekomst.

Oefening 19

Maak goede combinaties van 'inleiding' en 'slot'.

1. Ik ben nooit gebeld door Kees Fens. Na Kees zijn overlijden bleek - als je alle verhalen van de columnisten mag geloven - dat hij een groot deel van de dag doorbracht met collega's bellen over hun geplaatste stukjes.

2. 'Welke literaire mastodont staat afgebeeld op de Spaanse 10-, 20- en 50- eurocentmunt?'
'In welke stad wordt Thomas Manns hoofdpersoon Gustav von Aschenbach heimelijk verliefd op het Poolse jongetje Tadzio?' 'Slag bij Heiligerlee: welk jaar?'
3. Spinoza is de uitvinder van spinazie. Een lustrum is een soort kanarie. Nanotechnologie gaat over onderzoek op lijken. Een van de hoofdstromingen binnen de islam heet de Thora. Digitaal betekent dat het op je pc staat. Provinciale Staten zijn 'iets met ministers'.
4. De Canon Van De Nederlandse Kindertelevisie komt eraan. Die moet bijdragen aan een discussie over universele kwaliteitswaarden voor kinderprogramma's. Dat kan ook anders. Welke lessen zijn te trekken uit lachwekkend slechte kinderprogramma's?
  - A. Universele les: goede kindertelevisie vereist kwaliteit in verhaal en acteurs.
  - B. Misschien is dat het geheim van klikken. Vrijuit over de ontlasting van je trainer kunnen spreken. Ook alweer geen zin waar Kees Fens me over zou hebben gebeld.
  - C. Dat laatste laat Plasterk gebeuren in het mbo, waar tegen de wil van veel ouders, leerlingen en docenten in, het competentieleren, waarbij kennis wordt opgezocht indien nodig, verplicht wordt. Overigens won een meisjesteam de Topquiz. Ook dat was passend in de tijdgeest.
  - D. Er was zelfs een student die nu 'zelf meer dingen wil gaan leren en lezen'. Lezen, was dat niet iets met letters? Met chocola en Sinterklaas? En Stalin, was dat niet de uitvinder van kolen en staal? Er valt nog veel te leren, aan competenties én kennis, voor we ons kennissamenleving mogen noemen.

Oefening 20

GESCHORST

Je bent er weer uitgestuurd. Dit keer ten onrechte. Maar het is van groot belang dat de directeur dat ook inziet, want anders word je geschorst. Aan jou vraagt de directeur de situatie te beschrijven, die ertoe leidde dat je er werd uitgestuurd. Je moet dus je woorden op een goudschaaltje wegen.

1. Schrijf een korte brief aan de directeur waarin je hem probeert te overtuigen van jouw gelijk.
2. Wissel met elkaar je brieven uit. Stel je voor dat jij de directeur bent, geef aan hoe je op de brief van je klasgenoot zou reageren. Markeer wat goed zou werken en wat echt niet door de beugel kan.

3. Bespreek met de klas 'foute' en 'gouden' zinnen. Analyseer met elkaar wat qua woordkeuze en zinsopbouw goed werkte in dit geval.

3.12 HET BETOOG

Het is de bedoeling dat de opstellen die je dit jaar gaat schrijven, betogen worden. Dit betekent dat je een tekst moet gaan schrijven om de lezer te overtuigen door middel van argumenten.

Stelling en argumentatie

Bij het betoog gaat het om een van tevoren bedachte stelling, onderbouwd door argumenten. Meestal wordt een stelling niet zo uitgebreid gedefinieerd; een gedeelte wordt impliciet gelaten. Bij de stelling '*In openbare ruimten moet roken verboden worden*', wordt eigenlijk gezegd dat het huidige beleid roken in openbare ruimten toelaat, dat dit problemen oplevert en dat het daarom vervangen moet worden door een beleid dat het roken in die ruimten verbiedt.

De stelling moet zorgvuldig gekozen worden en zoveel mogelijk van onduidelijkheden en generaliseringsen ontdaan worden. Gebeurt dit niet, dan loop je de kans, dat het onduidelijk is waarop het meningsverschil berust.

Het publiek moet met deugdelijke argumenten overtuigd worden. Vraag je dus steeds af wat de waarde is van een argument, of het wel van toepassing is, of het wel betrouwbaar is. Vermijd ook het gebruik van drogredenen (zie paragraaf 2.13 *Soorten argumenten*).

Onderwerp

Het gekozen onderwerp moet actueel zijn. Het begrip 'actueel' is overigens tamelijk ruim: je bent niet verplicht om een onderwerp te kiezen dat deze week of deze maand veelvuldig in het nieuws is geweest. Een half jaar geleden of zelfs een heel jaar mag ook. Bovendien is er een groot aantal onderwerpen dat altijd wel actueel zal blijven, zoals euthanasie, donorregistratie en veiligheid versus privacy. Het voordeel van een onderwerp dat nu in het nieuws is, is dat er gemakkelijk heel veel informatie over te vinden is.

Een onderwerp is verder met name geschikt als het controversieel is, d.w.z. dat er voldoende argumenten te vinden zijn voor en tegen de stelling die je wilt verdedigen. Probeer dat uit voor je een definitieve keuze maakt voor een onderwerp en bijbehorende stelling. Dat zou je kunnen

doen door te brainstormen, dat wil zeggen dat je alles opschrijft wat je te binnenschiet, als je denkt aan dit bepaalde onderwerp. Kritisch moet je nu nog niet zijn; je moet alles opschrijven, pas later streep je onbruikbare dingen weg. Wat je opschrijft levert over het algemeen niet direct al bruikbare argumenten op, maar het verschaft je over het algemeen wel de informatie die je nodig hebt voor het formuleren van argumenten. Bovendien schrijf je vaak ook dingen op die je kunt gebruiken als 'omlijsting': informatie die van pas komt in de inleiding, bij de uitwerking van argumenten of bij de afronding van je betoog.

Overigens, als je problemen hebt met het kiezen van een geschikte stelling, kijk dan eens op www.stand.nl of in paragraaf 4.5 *Voorbeelden van stellingen*.

Inhoud en opbouw

Een betoog is niet alleen overtuigend als je de juiste argumenten weet te vinden. Het is ook van wezenlijk belang dat je betoog een goede structuur heeft. Als een lezer moet gaan zoeken naar je standpunt en je argumenten, verliest hij al gauw de interesse en lukt het je nooit hem te overtuigen.

Je moet dus, voordat je gaat schrijven, een logische volgorde bedenken voor de informatie die je wilt opnemen in je opstel. M.a.w. maak een structuurschema. Dat is overigens een verplichting. Je moet dat structuurschema namelijk samen ook inleveren. Zo'n structuurschema (ook wel een pro- en contralijst genoemd) is overigens alleen maar handig. Als je een goed overzicht hebt gemaakt van je argumenten voor, de argumenten tegen en je weerleggingen, hoef je dat alleen nog maar uit te werken om een goed opstel te maken.

Het structuurschema voor het maken van een betoog ziet er over het algemeen zo uit:

Inleiding

Hoofdgedachte (= stelling) of hoofdvraag

Kern

1. Argumenten voor (+uitwerking)
2. Argumenten tegen + weerlegging

Slot

Conclusie = herhaling hoofdgedachte en/of antwoord op hoofdvraag

Een aantal punten waar je rekening mee moet houden:

- Je moet je stelling altijd zo formuleren dat je er vóór bent.
- Als je nog geen goede inleiding weet, begin je alvast aan de kern; de inleiding komt dan later wel.
- Om overtuigend te zijn, zul je toch zeker 3 argumenten voor je stelling moeten hebben.
- Maak er een gewoonte van om na elk tegenargument ook direct dat argument te weerleggen i.p.v. eerst alle argumenten tegen op te sommen en deze pas daarna te weerleggen.

Aan het eind van deze module vind je een groot aantal zaken waar je rekening mee moet houden bij het schrijven van een betoog. Ze hebben betrekking op zowel de inhoud als de structuur als het taalgebruik. Op deze plaats willen we alvast een paar punten noemen waar je nog eens kritisch naar moet kijken als je denkt dat je je opstel af hebt:

- Heb je de opdrachten uitgevoerd?
- Heb je een leuke, prikkelende titel?
- Heeft de inhoud nog steeds te maken met de titel?
- Heb je een goede indeling (inleiding, kern, slot)?
- Heb je een goede alinea-indeling?
- Is je zinsbouw goed?
- Is je woordkeuze goed?
- Is je spelling in orde?

Tijdens het behandelen van deze module zul je werken aan een opdracht. De bedoeling van al het lesmateriaal in de rest van de module is om je handvatten te geven om deze opdracht tot een zo goed mogelijk einde te brengen.

3.13 HET SCHRIJVEN VAN EEN BETOOG AAN DE HAND VAN DOCUMENTATIE

Het SE-opstel dat je in de 4^e klas gaat schrijven is een betoog, een opstel waarin je probeert door gebruik te maken van argumenten anderen te overtuigen van jouw mening. Het is een betoog dat je moet schrijven op basis van achtergrondinformatie die je van je docent krijgt. We noemen dat Gedocumenteerd schrijven. In de 4^e klas schrijf je 2 opstellen en beide opstellen moeten gebaseerd zijn op achtergrondinformatie, die je mag gebruiken tijdens het schrijven van het opstel.

De enige informatie die nog moet worden toegevoegd aan wat je eerder in deze syllabus hebt gelezen, heeft betrekking op het achtergrondmateriaal (aan welke voorwaarden moet het voldoen en op welke manier mag je er gebruik van maken), op het schrijven van het opstel en op het inleveren daarvan.

Achtergrondmateriaal

Het achtergrondmateriaal moet aan de volgende voorwaarden voldoen:

- Minimaal 10 pagina's tekst
- Minimaal 6 verschillende artikelen (zie toelichting)
- Minimaal 3 verschillende bronnen (zie toelichting)
- Oorspronkelijk in het Nederlands geschreven
- Niet uit Spits of Metro

Toelichting 1

Zorg ervoor dat je niet een heel lang artikel in je documentatie opneemt. De kans is dan groot dat je op dat ene artikel je gehele argumentatie baseert en dat is echt niet de bedoeling.

Toelichting 2

De bronnen die je kunt raadplegen zijn o.a. kranten, tijdschriften, vakbladen, internet. De eis dat je minimaal drie verschillende bronnen gebruikt, wil niet zeggen dat je bijvoorbeeld een krant, een vakblad en een internetsite moet gebruiken. Drie verschillende internetsites zijn drie verschillende bronnen en datzelfde geldt voor drie verschillende kranten. We willen niet dat je al je informatie haalt uit bijvoorbeeld Het Parool. Je moet juist vanuit verschillende perspectieven naar je onderwerp kijken. Dat levert ook veel meer argumenten voor en tegen op.

Het informatiemateriaal moet je op een door de docent vast te stellen datum voor de toets bij hem inleveren; daarna mag er geen nieuw materiaal meer worden toegevoegd. Tegelijk met het informatiemateriaal moet een nauwkeurige **bronbeschrijving** worden ingeleverd (schrijver artikel, titel, vindplaats en datum). De bronbeschrijving blijft in het bezit van de docent. Het documentatiemateriaal krijg je ruim op tijd terug om je thuis te kunnen voorbereiden.

Een voorbeeld van zo'n bronbeschrijving:

Artikel 1

Schrijver : Onbekend ?

Titel : Kant : 'PvdA viert haar nederlaag'

Vindplaats : <http://www.65blijft65.nl/2009/11/12/kant-pvda-viert-haar-nederlaag/>

Datum : 12 november 2009

Artikel 2

Schrijver : Michèle de Waard

Titel : FNV verliest in AOW-debat

Vindplaats : NRC Handelsblad

Datum : 21 november 2009

Enzovoort

Opdracht

Schrijf een gedocumenteerd betoog van minimaal 500 en maximaal 700 woorden over een actueel en controversieel onderwerp. Je mag zelf dat onderwerp kiezen, maar je moet het een week voordat je het opstel in de klas schrijft – samen met de stelling die je wilt gaan verdedigen – ter goedkeuring voorleggen aan je docent.

Als voorbereiding op het schrijven van het opstel moet je documentatie verzamelen en een puntsgewijze pro- en contralijst maken.

Toelichting bij de opdracht

Gebruik van de documentatie

Je mag de documentatie gebruiken tijdens het schrijven van je opstel. Daarbij geldt de volgende voorwaarde: je mag in het materiaal thuis met een markeerstift aangeven wat jij belangrijk vindt en wat je misschien kunt gebruiken in je opstel, maar je mag daarbij maar één kleur gebruiken (dus niet een kleur voor de argumenten voor, een kleur voor de argumenten tegen, enzovoort) en je mag ook niets in het documentatiemateriaal schrijven. De docent zal het documentatiemateriaal voorafgaande aan de toets controleren. Materiaal dat niet aan de gestelde voorwaarden voldoet, zal worden ingenomen. In ernstige gevallen kan dit ook leiden tot puntenaftrek. Dat kan ook gebeuren als je te weinig documentatie verzameld hebt.

Overigens, je moet je in het achtergrondmateriaal met een asterisk (*) aangeven welke informatie uit de bronnen is gebruikt. Zo is wat makkelijker te controleren of je alleen maar geknipt en geplakt hebt of dat je het materiaal goed heb ingepast in je betoog.

De pro- en contralijst

De pro- en contralijst die je vooraf hebt gemaakt, mag je tijdens het schrijven van het opstel niet gebruiken en moet voorafgaande aan het schrijven van het opstel ingeleverd worden.

Het schrijven van de tekst.

Voor het schrijven van de tekst krijg je twee lesuren. Aan het eind van dat eerste lesuur moet al het materiaal ingeleverd worden. In het tweede uur kun je met het materiaal verder werken. Het opstel mag daarna niet mee naar huis worden genomen om te worden uitgetypt.

Het inleveren van het opstel.

Na afloop van het tweede uur moet je al het gebruikte materiaal bij de docent inleveren: kladversie, netversie en documentatie. Het niet inleveren van je kladversie leidt tot puntenaftrek. Je docent kan ook besluiten om je bij het ontbreken van je kladversie een nieuwe opdracht te geven, die je op school moet verwerken. Op basis van dat geschreven opstel zal dan je cijfer worden bepaald.

Beoordeling

Wanneer je opstel een onvoldoende cijfer oplevert, moet je een nieuwe versie maken. Elk opstel is immers een handelingsdeel dat naar behoren afgewerkt moet zijn aan het eind van het jaar. De volgende versies worden alleen als 'voldoende' of 'onvoldoende' beoordeeld. Het eerste cijfer blijft dus in principe op je cijferlijst staan, maar het kan – als je de aanwijzingen van je docent op het opstel goed opvolgt – met maximaal 0,5 worden opgehoogd.

3.14 AANWIJZINGEN VOOR HET SCHRIJVEN VAN EEN BETOOG

1. Schrijf beknopt. Ga na of je niet hetzelfde in minder woorden kunt meedelen. Zet in principe een punt waar je een komma had willen zetten. Hulpwerkwoorden als 'zullen', 'willen' en 'moeten' zijn meestal overbodig.
2. Schrijf concreet!

3. Varieer in zinslengte. Zorg voor een gemiddelde zinslengte van 14 woorden. Doe altijd een steekproef: tel vijf zinnen uit het begin van je tekst, vijf uit het midden en vijf uit het slot (tel afkortingen voluit mee).
4. Varieer in zinsbouw en woordkeus: gebruik niet steeds dezelfde woorden, maar zoek naar synoniemen en gebruik verwijswwoorden.
5. Schrijf zoveel mogelijk in de tegenwoordige tijd.
6. Vermijd het onpersoonlijke 'men'.
7. Vermijd de lijdende vorm (met 'worden' en een door-bepaling) en gebruik de bedrijvende vorm. Niet 'Door de directie worden veel werknemers ontslagen', maar 'De directie ontslaat veel werknemers'.
8. Gebruik werkwoorden niet als zelfstandig naamwoord, want ook dat maakt een tekst passief.
9. Gebruik omgangstaal; gebruik taal die de lezer gewend is, maar vermijd spreektaal.
10. Vermijd clichés ('Iedereen weet...').
11. Vermijd tangconstructies: delen van een zin die bij elkaar horen, moeten zo dicht mogelijk bij elkaar staan.
Niet 'De busreizen naar Italië zijn, omdat de populariteit van dat land als vakantiebestemming is afgenomen, goedkoper gemaakt.', maar 'De busreizen naar Italië zijn goedkoper gemaakt, omdat de populariteit van dat land als vakantiebestemming is afgenomen.'
12. Probeer wat je wilt meedelen, anders en verrassend te formuleren, maar overdrijf niet.
13. Controleer de alineaverbanden (signaalwoorden!).
14. Maak een duidelijke alinea-indeling (bijvoorbeeld in een betoog: voor elk nieuw argument een aparte alinea).
15. Maak gebruik van witregels tussen de inleiding en het middenstuk van je opstel en tussen het middenstuk en het slot.
16. Controleer de kernzin van elke alinea.
17. Gebruik voorbeelden die het publiek van je tekst herkent.

18. Beperk je in de keuze van het onderwerp. Kies dus niet zoiets als 'de criminaliteit' of 'de wereldeconomie'. Dat zijn veel te omvangrijke thema's voor een opstel van beperkte omvang. Kies er een deelonderwerp uit.
19. Begin je opstel niet met formuleringen als 'Ik ga dit opstel schrijven over .....' of 'Je ziet altijd om je heen dat....
20. Goede start van een opstel: Je begint de inleiding heel algemeen over je onderwerp (hier mag je je dus wel even lekker aan algemene bewoordingen te buiten gaan). Vervolgens schrijf je steeds dichterbij je eigenlijke (deel)onderwerp toe.

Het begin van een opstel over straatonveiligheid:

*Wie enige moeite doet bij te houden wat er zich in onze maatschappij zo dagelijks afspeelt, zal getroffen zijn door de vele wetsovertredingen die zich in alle sectoren van onze maatschappij voordoen. De reguliere berichtgeving staat stijf van misdrijven van allerlei aard: beursfraude, geweldpleging, roofovervallen, diefstal en inbraak, ze zijn aan de orde van de dag. **(algemeen)***

*De gewone burger loopt het meest de kans geconfronteerd te worden met verschillende vormen van straatcriminaliteit. **(het eigenlijke onderwerp)***

21. Ook een goed begin: je haalt met een voorbeeld aan en eindigt de inleiding met een veralgemenisering van het thema (probleem- of vraagstelling).

Uit een opstel over straatonveiligheid:

*Vorige week zaterdag verliet de 46-jarige J. de W. een winkel aan de Lijnbaan in Rotterdam. Terwijl hij na een aankoop zijn portefeuille al lopend in zijn binnenzak stak, werd hij plotseling van achteren vastgegrepen door twee mannen, op de grond gesmeten, geschopt, geslagen en van zijn geld beroofd. **(voorbeeld)***

*Dit soort brutale misdrijven is helaas geen zeldzaamheid. **(onderwerp/probleem)***
22. Enig optimisme of idealisme mag natuurlijk altijd tot uiting komen, maar baseer je argumentatie niet uitsluitend op ongefundeerde hoop (wees realistisch!).
23. Beëindig je opstel met een samenvatting waarin je hoofdgedachte (= stelling) tot uitdrukking komt of trek conclusies. Kiezen voor een toekomstvisie of aanbevelingen mag ook.
24. Je verwijst naar een recent artikel of mening over jouw thema en deelt aan het einde hiervan mee, dat je (bijvoorbeeld) vindt dat daar wel wat tegenin te brengen valt.

Uit een opstel over straatonveiligheid:

De Groningse criminoloog D.B. Zwagerman hield ten overstaan van het kader van de Rotterdamse politie op 2 juni jl. een toespraak over het geweld op straat. In die rede zei hij onder meer dat de samenleving zich erop moet voorbereiden dat geweld blijvend deel zal uitmaken van onze maatschappij. Het onberedeneerd en ogenschijnlijk doelloos molesteren van willekeurige burgers is een wezenskenmerk van een onzekere, vertechnologiseerde en materialistische maatschappij als de onze. De vraag moet echter gesteld worden of dit proces inderdaad zo onomkeerbaar is als Zwagerman beweert.

25. Bespreek na de inleiding je thema met, voor zo ver dat mogelijk is, harde argumenten.
26. Gebruik geen uitdrukkingen als 'Maar ja', 'Nou', 'Tja' en voeg nooit 'of zo' toe aan het einde van een zin.
27. Beperk het gebruik van 'dus' en 'dan'. Gebruik niet te vaak het woord 'natuurlijk'.
28. Nog enkele taaluitingen die je in een opstel moet vermijden: 'best wel', 'dat zie ik niet (meer) zitten', 'van die dingen', 'dat vind ik stom', 'goeie' (i.p.v. 'goede'), 'niks' (i.p.v. 'niets'), 'een persoon' (i.p.v. 'iemand'), 'zoals bijvoorbeeld' (= dubbelop).
29. Herhaal niet en doe niet omslachtig (gebruik niet meer woorden dan noodzakelijk). Zeg kort en krachtig wat je te zeggen hebt.
30. Verwijs niet in de eerste zin direct naar de titel. Ga er maar van uit dat de titel geen onderdeel van je opstel uitmaakt (al mag hij natuurlijk niet ontbreken).
31. Zoek bij twijfel het geslacht van een zelfstandig naamwoord op in het woordenboek (geen 'die mannetje' a.u.b.).
32. Schrijf een bijvoeglijk naamwoord alleen zonder 'e' als het lidwoord 'een' is en het zelfstandig naamwoord een het-woord is (het rennende paard – maar: een rennend paard): Schrijf ook geen 'e' als het bijvoeglijk naamwoord stoffelijk is (houten, glazen) of als het een sterk voltooid deelwoord is (gevallen, gewonnen).
33. Zet komma's tussen twee werkwoorden die niet bij elkaar horen, voor een bijzin en voor voegwoorden als 'want' en 'maar' (voor 'dat' hoeft het niet).
34. Let op de juiste afbreking van een woord aan het einde van een zin (spreek bij twijfel het woord heel langzaam uit; dan hoor je wel waar je het moet afbreken).
35. Vermijd overhaaste generalisaties ('Iedereen in Nederland is van mening dat .....').

Veelvoorkomende fouten:

- Meteen beginnen met schrijven (dus zonder het maken van een schrijfplan); dit leidt vaak tot een ongeordend geheel waarin de schrijver van de hak op de tak springt en zich nodeloos herhaalt.
- Het door elkaar halen van tegenwoordige en verleden tijd.
- Het te vaak herhalen van een woord in dezelfde zin of alinea.
- Het gebruiken van (eigen) afkortingen.
- Het gebruiken van tekens, symbolen of pijlen.
- Het niet voluit schrijven van cijfers.
- Het maken van veel te lange zinnen.
- Het veelvuldig gebruiken van de "na ... te hebben"-constructie.
- Het vermelden van aanduidingen als inleiding, kern of slot.
- Onder het opstel 'einde' of 'the end' schrijven.
- Een verkeerde verhouding inleiding-kern-slot; bijvoorbeeld een veel te lange inleiding.
- Argumenten die misschien wel lijken te horen bij het onderwerp, maar niet passen bij **jouw** stelling.
- Te veel witregels: in grotere teksten is het niet ongebruikelijk witregels te gebruiken tussen tekstdelen. In een betrekkelijk korte tekst zijn ze niet nodig. Als je het toch prettig vindt om witregels te gebruiken, kun je eventueel een witregel gebruiken na de inleiding en na de kern. Het is niet de bedoeling, dat je na elke alinea een witregel invoegt.
- Je niet houden aan het gestelde schrijfdoel. Bij een betoog gaat het om overtuigen (door middel van argumenten). Je kunt in het slot dus een conclusie trekken, maar je moet voorzichtig zijn met het geven van oplossingen of met het aansporen tot handelen. Officieel schrijf je dan een tekst met een ander doel.
- Te veel losse zinnen. In een alinea moeten de zinnen achter elkaar doorgeschreven worden; je moet dus niet steeds bij een nieuwe zin op een nieuwe regel beginnen.
- Een te lange samenvatting. Als je besluit in het slot een samenvatting te geven, moet je dus kort herhalen en niet de argumenten uitwerken; dat heb je in de kern gedaan. Als je dat wel doet, is er sprake van overbodige herhaling en niet van een samenvatting.
- Dingen op de verkeerde plaats. Bij een betoog kun je in de inleiding noodzakelijke informatie geven; in de kern moet je je proberen te beperken tot de argumenten. In het slot rond je de tekst af; daar mag je dus geen nieuwe informatie of nieuwe argumenten geven.
- ...En daarom luidt mijn stelling: serieuze schrijvers vinden dit een minder fraaie formulering, het klinkt te schools. Vermijd deze formulering dus.

4. MODULE PRESENTEREN

4.1 INLEIDING

In de vierde klas moet je een betogende presentatie houden. Dit zul je in latere jaren ook moeten doen. Dit jaar worden aan de presentatie alle eisen gesteld, die ook voor de presentaties in latere jaren gelden; alleen de tijdsduur verschilt per leerjaar.

Je dient de spreekbeurt alleen te houden, met z'n tweeën mag dus niet. Overigens is het de bedoeling dat je je presentatie ondersteunt met een PowerPointpresentatie of Prezi

4.2 AANWIJZINGEN

Onderwerp:

ACTUEEL

Een actueel onderwerp is een onderwerp dat in de tijd dat je aan je voorbereiding gaat werken, in het nieuws is. Het is overigens wel een ruim begrip: als iets een half jaar daarvoor erg 'hot' was, maar nu niet meer zo, is dat geen probleem. Dan mag je daar nog steeds wel je spreekbeurt over houden. Veel verder terug zoeken mag ook, maar dan moet je een onderwerp kiezen dat altijd wel in het nieuws is, de ene keer wat meer dan de andere. Voorbeelden daarvan: het tekort aan donororganen, de aanpak van obesitas bij schoolkinderen en bestrijding van het broeikaseffect.

CONTROVERSIEEL

Het belangrijkste onderdeel van je presentatie is de argumentatie. Je moet er dan ook zeker van zijn dat jouw onderwerp controversieel is, m.a.w. dat er tegengestelde meningen over mogelijk zijn. Ga daarom voordat je definitief voor een bepaald onderwerp kiest, na:

- of je bij dat onderwerp een stelling kunt formuleren die jouw mening weergeeft en die voldoende diepgang heeft. Met een stelling als 'Obesitas bij schoolkinderen is slecht' kom je niet ver. Bij een stelling als 'De bestrijding van obesitas bij schoolkinderen is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de overheid' is het makkelijker om goede argumenten voor en tegen te verzinnen.
- of je bij de geformuleerde stelling voldoende argumenten voor en tegen (+ weerleggingen) kunt formuleren. Je moet toch zeker 3 argumenten voor en 2 argumenten tegen kunnen verzinnen en om jouw mening overtuigender over te kunnen brengen, moet je eigenlijk in staat zijn de argumenten tegen te weerleggen.

Let op!

Elk onderwerp mag per klas slechts 1 keer gekozen worden. Dat betekent dat er in een klas van 25 leerlingen 25 verschillende onderwerpen de revue passeren.

Bovendien is het niet toegestaan om in 4, 5 en 6 vwo een onderwerp meerdere keren te bespreken. Voor elke schrijfofdracht en elke presentatie moet je dus een nieuw onderwerp kiezen.

Soort

BETOEGEND: Het gedeelte waarin je je stelling beargumenteert, is het centrale deel van je presentatie en dat komt ook terug in de beoordeling. Uiteraard moet een deel ook uiteenzettend of beschouwend zijn: je moet eerst je onderwerp goed 'neerzetten'.

Publiekgerichtheid

Het is niet de bedoeling dat je minutenlang informatie over je onderwerp oplepelt, die je bij je publiek als bekend mag veronderstellen. Als je een presentatie houdt over het broeikaseffect hoeft je niet heel uitgebreid uit de doeken te doen wat dat precies inhoudt.

Tijdsduur

Een spreekbeurt in (t)vwo 4 moet minimaal 7 minuten duren en moet zo mogelijk binnen 10 minuten afgerond zijn. Indien een spreekbeurt korter duurt, zal dat ten koste gaan van het cijfer. Die aftrek bedraagt in elk leerjaar 0,5 punt per minuut. Voor een spreekbeurt die korter duurt dan 5 minuten, kan sowieso geen voldoende gescoord worden.

In (t)vwo 5 moet een vergelijkbare spreekbeurt 10 tot 13 minuten duren en levert een spreekbeurt van minder dan 8 minuten automatisch een onvoldoende op. In (t)vwo 6 gaat het om een tijdsduur van 13 tot 15 minuten. De grens voor een automatische onvoldoende is dan 10 minuten.

Data

De presentaties worden verspreid over het schooljaar gehouden tijdens de lessen Nederlands. In de studiewijzer (op It's Learning) is te zien wanneer zij plaatsvinden.

Voor een gemiste presentatie geldt dat je die de eerstvolgende les houdt, als je alleen op de oorspronkelijke datum van je presentatie afwezig was. Welk cijfer zo'n uitgestelde presentatie nog zal opleveren, hangt af van de reden waarom je die presentatie niet op de geplande datum hebt gehouden. Voor langere afwezigheid in verband met ziekte geldt deze regel natuurlijk niet.

4.3 VOORBEREIDING

1. Wat is de titel van je betoog?

Probeer een titel te bedenken die de aandacht trekt, bijvoorbeeld doordat hij vragen oproept of omdat hij "leuk" is.

2. Wat is de stelling die je wilt gaan verdedigen?

Let wel: er wordt gevraagd naar een stelling, niet naar een vraag.

3. Wat wil je in de inleiding doen?

Een inleiding moet op de een of andere manier de aandacht trekken. Net als bij de titel moet je proberen de luisteraar te 'kietelen'. Dat kan door het vertellen van een leuke anekdote. Je kunt ook iets vertellen waar de luisteraar zich in kan verplaatsen of je kunt inhaken op de actualiteit.

In de inleiding moet je het onderwerp aankondigen en de stelling geven.

4. Wat zijn de argumenten die je gaat gebruiken om je gehoor te overtuigen van je gelijk?

Denk hierbij aan de argumenten voor je stelling, maar ook aan de tegenargumenten en hoe je denkt die tegenargumenten te kunnen weerleggen.

Zorg ervoor dat je argumenten zuiver zijn en geldig zijn, dus waak voor drogredenen. Maak een pro- & contralijst.

5. Hoe wil je de presentatie afsluiten?

Hierbij kun je denken aan een korte samenvatting van de argumenten en een conclusie. Net als de titel en de inleiding is het slot publiekgericht, dus zorg als het kan voor een "uitsmijter".

6. Welke hulpmiddelen wil je gaan gebruiken?

Bij de presentatie **moet** je gebruikmaken van PowerPoint of Prezi. Zorg ervoor dat je in je PowerPoint of Prezi niet te veel tekst op een dia zet. Je publiek moet luisteren, niet lezen. Op de dia's moet je in ieder geval kort de opbouw van je betoog aangeven; dat geeft de luisteraar wat houvast. Daarnaast kun je er zinvolle plaatjes, tabellen en grafieken op zetten.

7. **Maak een (voorlopig) spreekschema.**

Het is bij de presentatie niet toegestaan dat je een uitgeschreven tekst voor je hebt; je loopt dan immers het risico er een leesbeurt van te maken. Als het je toch niet lukt niet te gaan lezen, loop je het risico dat je niet snel kunt vinden waar je gebleven bent als je de draad kwijt bent geraakt. De bedoeling is dus dat je een 'spiekbriefje' maakt met **steekwoorden** of **kernwoorden** (maximaal 1 pagina op A4-formaat). Die woorden moeten wel zo duidelijk zijn, dat je meteen weet, wat je ermee bedoelt. Hier kun je natuurlijk het (verkorte) structuurschema uit de module Schrijven (zie paragraaf 3.12 *Het betoog*) ook bij gebruiken. In plaats van een spiekbriefje mag je ook een 'papieren' versie gebruiken van je PowerPointpresentatie, op voorwaarde dat je dia's inderdaad niet te veel tekst bevatten. Afhankelijk van je keuze overhandig je vóór je presentatie een exemplaar van je 'spiekbriefje' of een papieren versie van je PowerPointpresentatie aan de docent.

4.4 **AANDACHTSPUNTEN**

Hieronder vind je een opsomming van zaken die je moet vermijden in je presentatie.

1. **De informatie**

- **Verkeerd gekozen onderwerp**

Gevolg: het lijkt alsof iemand volkomen willekeurig een brok informatie gaat oplepelen, of je daar nu iets aan hebt of niet. Je publiek voelt zich niet aangesproken en heeft minder zin om te luisteren.

- **Saaie, willekeurige informatie (losse feitjes)**

Gevolg: je luisteraars verliezen het overzicht en kunnen niets met de informatie die jij verschaft; ze haken af, omdat ze niet weten waar ze op moeten letten; alles lijkt dan even (on)belangrijk. Zorg dus voor een goede structuur en voor een samenhangende inhoud. Je luisteraars moeten probleemloos de lijn van je verhaal vast kunnen houden en zullen dan ook veel makkelijker geboeid blijven door wat je hun te vertellen hebt;

- **Vrijwel uitsluitend bekende informatie**

De meerderheid van de luisteraars hoort niets nieuws en voor hen is de spreekbeurt niet interessant en dus overbodig. Je kunt je luisteraars verrassen met voor hen nieuwe anekdotes waarmee je je verhaal illustreert. Vaak wordt door zo'n illustratie direct duidelijk wat je aan het vertellen bent;

- **Veel te veel informatie**

Als je niet een keuze maakt en per se alles wilt vertellen, kan je publiek de enorme hoeveelheid niet bevatten in zo'n korte tijd. Na afloop zijn je luisteraars eerder overdonderd dan dat hun iets is bijgebleven.

2. Het presenteren

- **Voorlezen**

Het gevolg van voorlezen is dat je geen oogcontact hebt met je publiek en dat het zich ook niet aangesproken voelt. Bovendien leidt een voorleesbeurt onherroepelijk tot een onvoldoende cijfer;

- **Geen contact met je publiek**

Als je geen contact met je publiek zoekt - door het persoonlijk aan te spreken, door oogcontact te zoeken -, lijkt het alsof je het verhaal niet aan hen vertelt. Het is dus niet de bedoeling dat je het verhaal vertelt tegen je docent, tegen je aantekeningen of tegen de vogels die buiten voorbij vliegen. Geef daarom ook geen commentaar op de PowerPoint of Prezi met je rug naar de groep;

- **Monotoon, opsommend en te snel/te langzaam praten**

Maak van je presentatie een levendig geheel door intonatie in je verhaal aan te brengen. Breng ook niet alles als een brij van informatie. Afwisseling in tempo en enkele – goedgeplaatste – pauzes verhogen de aantrekkelijkheid van je verhaal;

- **Sprekken zonder mimiek en ondersteunende gebaren**

Ook met behulp van de juiste gelaatsuitdrukking en de juiste gebaren - met name met je handen kun je wat dat betreft een heleboel - kun je de zeggingskracht en de amusementswaarde van je presentatie verhogen.

3. Het taalgebruik

- **Gebruik van schrijftaal (o.a. te lange zinnen)**

Als je de informatie voor je spreekbeurt uit allerlei bronnen op het internet haalt, is de verleiding groot dat je het taalgebruik van die geschreven bronnen gaat overnemen, van buiten gaat leren en ten overstaan van je publiek gaat reproduceren. Saaie boekentaal die vaak elke aantrekkelijkheid van een presentatie wegneemt. Gevolg: het publiek haakt af en steekt weinig op van je verhaal;

- **Moeilijke woorden/begrippen**

Zeker in een literaire presentatie is het vaak onvermijdelijk om moeilijke woorden en begrippen te gebruiken. Probeer dat zo veel mogelijk te beperken en vergeet niet de moeilijke woorden en begrippen waar je niet omheen kunt, goed uit te leggen.

4. De PowerPoint of Prezi

- **Te veel illustratie**

Het is de bedoeling dat het verhaal dat jij gaat vertellen, je publiek boeit. De PowerPoint of Prezi die jouw presentatie moet ondersteunen, is daar een belangrijk middel bij. Met behulp van afbeeldingen, stukken tekst en geluids- en filmfragmenten kun je je voorstelling verlevendigen. Dat materiaal mag echter niet je verhaal in de schaduw stellen. Dat verhaal is waar het om gaat.

Indien je spreektijd door een overdaad aan illustratie te gering is, zal dat ook zeker leiden tot aftrek van punten.

- **Een verhaal bij de plaatjes in plaats van andersom**

Zoals dat vroeger ging als de dia's van een vakantie werden vertoond, vertellen veel leerlingen alleen maar iets bij de plaatjes die ze de revue laten passeren. Het is de bedoeling dat de plaatjes een aanvulling vormen op het verhaal en niet andersom.

- **Geen toelichting bij de illustraties**

Vergeet niet uit te leggen wat de plaatjes die je laat zien, bijdragen aan je presentatie. Leg uit en wijs zo nodig ook dingen aan. Dat moet je natuurlijk ook doen op het moment dat dat belangrijk is binnen je verhaal. Dus niet eerst alles vertellen en dan pas de plaatjes laten zien. Verhaal en PowerPoint of Prezi moeten een geheel vormen

4.5 BEPALING VAN HET CIJFER

Structureren

maximaal 30 punten

- inleiding en slot
  - o functioneel
  - o aantrekkelijk
- stelling geponeerd
- inleiding-kern-slot

Nederlands Presenteren

W O L F E R T V A N B O R S E L E N

Argumenteren maximaal 20 punten

- argumentatietechniek/geldigheid

Presenteren maximaal 40 punten

- volume/articulatie
- tempo/intonatie
- enthousiasme/humor
- houding/contact/mimiek

Hulpmiddelen maximaal 10 punten

Aftrek

- lengte
- taalgebruik

Totaal maximaal 100 punten

Het cijfer is uiteraard het aantal punten gedeeld door 10.

4.6. VOORBEELDEN VAN STELLINGEN

Let op! Je mag de stelling die je kiest, ook omdraaien. Je moet namelijk altijd een stelling kiezen waar je het mee eens bent.

Voorbeeld

Je mag van stelling 8 maken: 'Het wettelijk rookverbod voor alle horecagelegenheden moet blijven bestaan'.

1. Betere hogescholen en universiteiten mogen hoger schoolgeld vragen
2. Nederland moet immigranten van buiten de EU selectiever toelaten
3. Kinderen van afgewezen asielzoekers hebben recht op onderwijs
4. Het is terecht dat schoolboeken helemaal gratis zijn
5. Islamitisch onderwijs is slecht voor de integratie
6. Rijke ouderen moeten meer bijdragen aan de AOW dan arme ouderen
7. Mensen die meer verdienen, moeten hogere ziektekostenpremies betalen
8. Het wettelijk rookverbod voor alle horecagelegenheden moet worden opgeheven

9. Het moet eenvoudiger worden werknemers te ontslaan
10. Er moet een algemene belastingverlaging komen
11. Er moeten hogere uitkeringen komen die meegroeien met de loonstijgingen
12. De hoogte van de huurprijzen moet aan de markt worden overgelaten
13. Mensen die hun eerste huis kopen, moeten financiële steun krijgen van de overheid
14. Turkije moet een volwaardig lid worden van de EU
15. Nederland mag geen verdere bevoegdheden overdragen aan de EU
16. Om het fileprobleem op te lossen, moeten we investeren in het openbaar vervoer
17. De bio-industrie moet over 10 jaar zijn afgeschaft
18. In Nederland mogen nieuwe kerncentrales komen
19. Alle coffeeshops moeten worden gesloten
20. Er moeten hogere straffen komen om criminaliteit tegen te gaan
21. We moeten accepteren dat terrorismebestrijding ten koste gaat van onze vrijheden
22. In Nederland moet een referendum gehouden worden als de bevolking dat wil
23. Burgemeesters moeten rechtstreeks gekozen worden door het volk
24. Nederland moet niet langer deelnemen aan de ontwikkeling van het gevechtsvliegtuig JSF
25. Ontwikkelingshulp moet worden verminderd
26. De schulden van de ontwikkelingslanden moeten worden kwijtgescholden
27. Kinderopvang moet gratis worden
28. Hoe meer mensen verdienen, hoe minder kinderbijslag ze moeten krijgen
29. Homostellen mogen geen kinderen adopteren
30. Porno en geweld op het internet moeten worden tegengegaan
31. De publieke omroepen moeten reclamevrij worden
32. Burgers moeten de minister-president kiezen
33. De kinderbijslag moet omhoog
34. Als je thuiszorg hebt, moet je daaraan meebetalen
35. Het gebruik van hasj en andere softdrugs moet volledig worden gelegaliseerd
36. Iedereen mag zeggen wat hij wil, ook al is dat kwetsend voor anderen
37. Een leraar op een school met veel kinderen met een taalachterstand moet meer verdienen dan een leraar op een gewone school
38. Euthanasie moet mogelijk blijven
39. Iedereen moet voor zijn overlijden duidelijk maken of hij zijn organen al dan niet wil afstaan aan zieke mensen

5. MODULE LITERATUUR

In de vierde klas laat je de jeugdliteratuur – in ieder geval op school – achter je. Het is de bedoeling dat je dit jaar 4 literaire werken gaat lezen en dat je daar verslagen van maakt. Voor de keuze van die boeken kun je niet meer terugvallen op de jeugdliteratuur; je richt je van nu af aan op de literatuur die zich in eerste instantie richt op een enigszins ouder publiek.

Om het begrijpen en in kaart brengen van omvangrijke boeken, die vaak wat gecompliceerder in elkaar zitten dan je gewend bent, eenvoudiger te maken, wordt er ook aandacht besteed aan de analyse van verhalen. Door op een goede manier naar verhalen te kijken, leer je hoe je een roman moet benaderen. Behalve verhalen en romans lezen en analyseren gaan we dit jaar ook kijken naar de geschiedenis van de literatuur. Het is belangrijk om te weten tegen welke maatschappelijke achtergronden boeken geschreven zijn. Je begrijpt dan vaak beter welke bedoeling de schrijver met een boek gehad heeft. Wat hij schrijft, laat over het algemeen zien wat de opvattingen zijn over de tijd waarin hij leeft.

De onderdelen van de literatuur waar je in de vierde klas mee geconfronteerd wordt, zijn:

1. Het leesdossier
  - A. De leesautobiografie
  - B. Leesverslagen
  - C. Het balansverslag
2. De literatuurgeschiedenis
  - A. een internetopdracht over de middeleeuwen
  - B. een internetopdracht over de renaissance
3. verhaalanalyse
  - A. het begripapparaat
  - B. 3 voorbeeldverhalen

Voordat we beginnen aan de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, waarbij je kunt spreken van een **chronologische** benadering van de literatuur, zullen we kort aandacht besteden aan een indeling van de literatuur op basis van **inhoud** en **vorm**.

5.1 HET LEESDOSSIER

Een van de twee handelingsdelen die je voor Nederlands in orde moet maken, is het leesdossier (het andere is het schrijfdossier). In het kader van dat leesdossier moet je een aantal opdrachten uitvoeren, die aan het eind van het jaar allemaal als voldoende beoordeeld moeten zijn door je docent. Dat leesdossier moet dus 'naar behoren' zijn.

INHOUD

In het leesdossier verzamel je al die producten die je in de loop van het jaar maakt en die van belang zijn voor het mondelinge literatuurexamen dat je in (t)vwo 6 aflegt. In de 5^e klas werk je aan deel 2 van je leesdossier en in de 6^e aan deel 3. Dossier 1, 2 & 3 samen vormen de stof voor dat mondelinge SE. Daarnaast zal de literatuurgeschiedenis in dat SE aan bod komen. Het belangrijkste onderdeel van het leesdossier wordt gevormd door een verzameling van 12 leesverslagen die je in de loop van je verblijf in de Tweede Fase aanlegt.

De criteria voor je literatuurlijst zijn:

- In de 4^e klas lees je vier boeken, in de 5^e klas vijf en in de 6^e klas 3
  - In de 4^e: 1 'oud' boek en 3 moderne
  - In de 5^e: 1 'oud' boek, 3 moderne en een poëziebundel
  - In de 6^e: 3 moderne boeken
- Je mag maximaal 1 keer 2 boeken van dezelfde schrijver lezen
- Voor de keuze van de 12 boeken ben je aangewezen op de keuzelijst die je verderop in deze syllabus vindt:
  - In de 4^e kun je boeken kiezen met de aanduidingen 4 en 456
  - In de 5^e en de 6^e klas is je keuze beperkt tot boeken met de aanduiding 456

In de 4^e klas mag je dus in principe alles van de leeslijst lezen; in de 5^e en 6^e is dat niet meer zo. We raden je aan om je in de 4^e klas te beperken tot boeken met de aanduiding '4'; die boeken lijken ons het meest geschikt om in dat leerjaar geanalyseerd te worden. De boeken met de aanduiding '456' zijn – volgens ons! – diepgaander en complexer. Die kun je beter pas lezen, als je wat meer leeservaring hebt. Voor de 'oude' boeken en de poëziebundels gelden overigens andere aanduidingen. Dat heeft te maken met het leerjaar waarin die boeken op het programma staan.

Verder moet er in je leesdossier een volgens de daarvoor geldende regels opgestelde literatuurlijst te vinden zijn (zie *paragraaf 5.3*), alsmede een overzicht van de Nederlandse literatuurgeschiedenis en enkele schrijfproducten.

Het leesdossier van de 4^e moet aan het eind van het schooljaar de volgende inhoud hebben:

- Een literatuurlijst (in tweevoud)
- Je leesautobiografie
- 4 leesverslagen
- De resultaten van je internetopdrachten over middeleeuwen en renaissance
- Een balansverslag

5.2 DE LITERATUURLIJST

Op je literatuurlijst moeten de volgende gegevens in de hieronder vermelde volgorde terug te vinden zijn:

- Eerst de gegevens van het literaire werk uit middeleeuwen of renaissance (of uit een van de andere 'oude' periodes, als je daarvoor gekozen hebt)
- Vervolgens de gegevens van de 3 literaire werken van na 1916
- Na elke titel de gegevens van de bij die werken gelezen recensies (dit geldt alleen voor de moderne boeken)

De lijst moet in het bekende lettertype met de bekende lettergrootte en met inachtneming van de bekende regelafstand worden opgemaakt.

Bovenstaande resulteert in de volgende lay-out:

1. auteur	-	titel boek (vet) serie, uitgeverij, plaats, jaartal, gebruikte druk
2. auteur (vet)	-	titel boek (vet) serie, uitgeverij, plaats, jaartal, gebruikte druk
auteur artikel 1 (vet)	-	titel artikel (vet) bron (krant, tijdschrift), datum
auteur artikel 2 (vet)	-	titel artikel (vet) bron (krant, tijdschrift), datum

enzovoort

Een voorbeeld:

1.	anoniem	-	Mariken van Nieumeghen Tekst en vertaling, uitgeverij Taal en Teken, Leeuwarden, 2005, achtste druk
2.	Gerard Reve	-	De avonden De Grote Lijsters, Wolters-Noordhoff BV, Groningen, 1992
	L. Vandenhaute	-	Een ingehouden oerkreet De Morgen, 2006
	A. v. Benthem Jutting	-	De avonden: bominslag die ook nu nog steeds naklinkt Het Parool, 1972

Omdat je nogal wat gegevens moet vermelden bij de gelezen boeken en recensies en die gegevens achteraf soms moeilijk te achterhalen zijn, is het belangrijk dat je die ook vermeldt in je leesverslag.

Op de dag dat je je vierde boekverslag in moet leveren - zie de studiewijzer -, moet je ook je literatuurlijst **in tweevoud** aan je docent overhandigen. Een ervan is voor de docent, de andere blijft in het leesdossier.

5.3 DE LEESAUTOBIOGRAFIE

In het vierde leerjaar zul je voor alle talen, dus ook voor Nederlands, een ander soort literatuur gaan lezen. Dit is literatuur die meer op volwassenen is gericht. In het derde leerjaar kwamen al wat boeken aan de orde die dat aankondigden; boeken over allerlei pijnlijke problemen die zich nu eenmaal in het leven van ieder mens voordoen: ziekte, liefdesverdriet, pesten, uitsluiting enz. Dit betekent niet dat literatuur voor volwassenen uitsluitend kommer en kwel te bieden heeft, maar je moet er toch maar van uitgaan, dat ze behoorlijk serieus is.

Voordat je de overstap van jeugdliteratuur naar volwassenenliteratuur maakt, is het de bedoeling dat je in kaart brengt, wat lezen voor jou betekend heeft vanaf je prille jeugd tot aan de dag van

vandaag. Daarom schrijf je een **leesautobiografie** waarin je beschrijft wat je leeservaringen vanaf je vroegste herinneringen zijn.

Om zo'n leesautobiografie te kunnen maken moet je eigenlijk eerst een overzicht maken van jouw ervaringen met lezen; je moet je afvragen wat er destijds aan je is voorgelezen, welke verhaaltjes je verteld zijn, welke liedjes voor je gezongen zijn, welke je hebt geleerd en welke boeken je daarna zelf in de verschillende stadia van je jeugd hebt gelezen. Je verhaal mag echter geen opsomming van titels zijn, maar het moet een echt ervaringsverslag worden. In zo'n ervaringsverslag moet een antwoord te vinden zijn op (een aantal van) de volgende vragen:

- Welke emoties heeft lezen zoal bij je opgeroepen?
- Wie hebben invloed gehad op je keuzes?
- Heeft lezen jouw kijk op de wereld beïnvloed?
- Welke ontwikkeling heb je doorgemaakt?
- Is je smaak in de loop der tijd veranderd?
- Welke genres heb je met het meeste plezier gelezen en waarom?
- Welke schrijvers hebben indruk op je gemaakt (en wederom: waarom)?
- Hoe belangrijk waren/zijn film, muziek en toneel voor jou?
- Hoe denk je nu over lezen?
- Wat verwacht je van het lezen van volwassenenliteratuur?
- Wat betekent het voor je om ineens ook in het Engels en eventueel ook in het Frans en Duits te gaan lezen?

Natuurlijk mag je wel titels en namen van schrijvers noemen om je verhaal te illustreren. Als er een boek is dat grote indruk op je gemaakt heeft, moet je dat natuurlijk noemen (en natuurlijk moet je dan ook vertellen waarom). Datzelfde geldt voor je favoriete schrijfster of schrijver.

Het belangrijkste zijn echter jouw mening over lezen door de jaren heen en jouw argumenten daarvoor.

Een voorbeeld van een leesautobiografie:

Mijn leven als lezer

Ten eerste wil ik me verontschuldigen voor de clichétitel; mijn enige excuus is dat het origineler is dan alles wat ik ooit zou kunnen bedenken, omdat ik op dit moment een van mijn creatieve dieptepunten heb. Het zou handig zijn als ik vanaf het begin zou kunnen beginnen.

Wat las ik toen ik nog jong was? Niet veel: net als iedereen begon ik met dunne voorleesboekjes, voorgelezen door mijn opa. In de authentieke Russische literatuurtraditie begin je met natuur. Daarom had ik thuis bergen boekjes met jachtverhalen, verhalen over lieve hondjes en de beminnelijkste katjes. Daarna ging ik over naar kindergedichten. In Rusland werd je gewoon doodgegooid met kindergedichten en ik slikte alles dus braafjes. Tegenwoordig hebben mijn moeder en ik er zelfs een sport van gemaakt wie de leukste vertaling van een kindergedicht in het Nederlands geeft. Alleen hadden de vertalingen een dubbelzinnige ondertoon en qua taalgebruik..... nou ja, je kon er gerust een sticker op plakken `made in Kruiskade`.

Maar ik dwaal af. Mijn eerste echte boek heb ik gelezen toen ik 6 was. Het was een Russische variatie op `Wizard of Oz` met nog 5 vervolgböeken erbij. Daarna ging ik door met avonturenböeken, meestal vertaald uit het Engels en het Frans. `Robinson Crusoe`, `Ivanhoe`, `De drie musketiers`..... ik was geobsedeerd door Alexandre Dumas en Ann en Serge Golon. Hoewel ik nog tamelijk jong was (7 à 8 jaar) las ik `Angélique` (8 van de 12 böeken heb ik gelezen, de rest werd me te langdradig) en `Gejaagd door de wind`. Zogezegd tussen mijn 6e en mijn 11e levensjaar las ik oude romans: ik verslond ze gewoon. Ik heb me zelfs gewaagd aan George Sand zonder mijn vingers te verbranden en op mijn 12e schreef ik zelfs een kritisch essay over haar uitgesponnen (en soms ook vergezochte) sentimentalistische stijl. Voor Nederlanders zou zo'n böekenkeus enigszins vreemd lijken, maar in Rusland is het de enige vorm van geestverruimende literatuur. Er zijn namelijk geen kinderböeken in de stijl van Evert Hartman en Thea Beckman, er zijn geen televisiezendens met 24 uur non-stop tekenfilms. Daarom wordt de opvoeding door de böeken gedaan. Dat verklaart ook waarom Russen zo conservatief zijn: de normen en waarden die de jeugd uit böeken haalt, stammen uit de 19e eeuw. Tegenwoordig is het anders, maar omdat ik al bijna 4 jaar niet meer in de Oekraïne geweest ben, kan ik daarover niet meepraten. Ik ben naar Nederland gekomen toen ik 12 was. De eerste 3 maanden van mijn verblijf hier had ik niets te lezen, behalve een Russische vertaling van Honoré de Balzac. Wat mij betrof kon het net zo goed in het Chinees zijn, want het taalgebruik was nogal pittig. Alleen omdat ik het een prachtig böek vond, heb ik me er doorheen geworsteld en na twee keer lezen heb ik het verhaal ook begrepen.

Mijn eerste böeken in het Nederlands waren van kleuterschoolformaat:

"De kip liep naar het hok.
Het hek was dicht.
Tok tok tok zei de kip."

Ik weet nog dat ik wanhopig probeerde de betekenis van "tok-tok-tok" uit te vissen. Tevergeefs! In februari begon ik met Bizon-böekjes: "De doolhof van de schim". Ik wist toen nog niet wat een

doolhof of een schim was. Mijn lijst van onbekende woorden bij dit boek lag dik in de driehonderd. En hoe spannend het boek ook was, ik besloot toch wat anders te proberen: toen ik 13 werd las ik mijn eerste echte boek in het Nederlands: "Oorlog zonder vrienden" van Evert Hartman. "Las" is geen goed woord, want wat ik echt las, was het woordenboek. Gelukkig was het boek heel leuk, anders zou ik het niet redden. Ik was in de greep van Hartmans boeken en ik las ze allemaal (die in de bibliotheek aanwezig waren, wel te verstaan). Daarna schakelde ik over naar Thea Beckman en de andere kinderboekenschrijvers. Ik interesseerde me vooral voor relaties, de liefde. Maar ook vond ik griezelverhalen heel erg leuk. Oorlogsverhalen probeerde ik zoveel mogelijk te vermijden: ik heb heel veel oorlogsverhalen gelezen in de Oekraïne. Het Nederlandse perspectief van waaruit boeken geschreven worden, verschilt enigszins van het Oekraïense en dat bevalt me niet.

Toen ik 14 werd, maakte ik de sprong naar de literatuur die ik nog steeds lees: Stephen King. Ik ben helemaal weg van zijn boeken en in de afgelopen 2 jaar heb ik meer dan 25 boeken van hem gelezen. Het griezelige, het onverklaarbare, het beangstigende..... Het contrasteert met de banale werkelijkheid en het verrast je steeds als een duiveltje uit een doosje; elk verhaal is even uniek en even geniaal. Maar hoewel ik Stephen King de ultieme schepper vind (ik bedoel dat niet als blasfemie, want ik ben zelf gelovig), lees ik ook andere werken van andere schrijvers. Niet alleen omdat het voor mijn literatuurlijst moet, maar omdat ik Roald Dahl en Ray Bradbury niet kan laten liggen. Hard maar waar: Nederlandse schrijvers laten me koud: hun pessimistische kijk en hunkering naar harde realiteit is moordend voor mijn stemming en mijn ambities. Daarom, als ik Nederlandse literatuur lees, doe ik dat alleen omdat het moet. Hoewel, ik moet eerlijk toegeven dat, als ik een boek eenmaal uit heb, ik in staat ben de goede eigenschappen daarvan te waarderen. Daarom denk ik dat, als het lezen van de Nederlandse literatuur niet verplicht was, ik toch af en toe een kijkje zou nemen in "de wereld voor de deur". Van een schrijfster heb ik ooit gehoord: "Het moeilijkste in het leven is het moment waarop je een prachtig leesboek uit hebt, want je hebt het gevoel dat het lezen nooit meer hetzelfde zal zijn."

Ik vind heel veel dingen in het leven moeilijk, maar het moeilijkst is als je helemaal niets hebt om te lezen.

OPDRACHT LEESAUTOBIOGRAFIE

Schrijf een leesautobiografie van ongeveer 500-600 woorden. In die leesautobiografie beschrijf je jouw geschiedenis als lezer. Je moet daarin beginnen met je vroegste herinneringen en vandaar een chronologisch verslag schrijven tot op de dag van vandaag. Het gaat daarbij niet om een overzicht van alle boeken die je gelezen hebt. Het gaat meer om de ontwikkeling van je smaak en de factoren die bij die ontwikkeling een rol hebben gespeeld. Je kunt ook zaken als film en toneel betrekken in je verhaal; ook kun je vooruit kijken: wat verwacht je van de volwassenenliteratuur en het lezen van boeken in andere talen.

Belangrijk:

(1)

Zorg ervoor dat je leesautobiografie voldoet aan de eisen die ook aan een opstel gesteld worden. Zorg bijvoorbeeld voor een goede opbouw en besteed extra aandacht aan je taalgebruik. Je verhaal zal ook als opstel beoordeeld worden.

(2)

Het schrijven van de leesautobiografie gebeurt op dezelfde manier als het schrijven van een opstel: je krijgt er twee lesuren voor in de klas, je levert je werk ook na het eerste lesuur in bij de docent en je krijgt niet de mogelijkheid om thuis een netversie op de computer te maken.

(3)

Je leesautobiografie is zowel een handelingsdeel als een voortgangstoets. Je werk moet dus uiteindelijk 'naar behoren' zijn, maar het levert ook een cijfer op, dat meetelt voor je eindrapportcijfer. Je moet - omdat je leesautobiografie een handelingsdeel is - een onvoldoende relaas net zo vaak herschrijven tot het als voldoende wordt beoordeeld. Het - onvoldoende - cijfer van de eerste versie blijft dan overigens (vrijwel) ongewijzigd. Je kunt op deze manier je oorspronkelijke cijfer met slechts 0,5 punt verhogen.

5.4 DE LEESVERSLAGEN

In de vierde klas zul je je vooral gaan bezighouden met het lezen van moderne literatuur. Je gaat drie boeken lezen en analyseren die in de 20ste of 21ste eeuw geschreven zijn. Je moet daarvoor drie keer een keuze maken uit de keuzelijst die in deze syllabus is opgenomen. Het kiezen van andere boeken is in principe niet toegestaan, maar in overleg met de docent kan in uitzonderlijke gevallen van dit principe afgeweken worden.

Het vierde boek dat je gaat lezen, is een zogenaamd 'oud' boek. Het is een boek dat geschreven is tijdens een van de literaire periodes voor. Voor de hand liggend is dat je dit jaar een keuze maakt uit de twee periodes die we dit jaar bespreken, de middeleeuwen en de renaissance.

Voor het maken van een leesverslag van zowel een modern als een oud boek krijg je een model aangeboden. Het is belangrijk dat je zo accuraat mogelijk de aanwijzingen opvolgt, die je daarin tegenkomt. Het inleveren van goede leesverslagen verhoogt de kans aanzienlijk dat je in de 6^e klas een succesvol mondeling aflegt. In die verslagen moet je jouw analyses neerleggen van de werken die je in de loop van de komende drie jaar zult lezen en hoe nauwgezet en

diepgaander de analyses, hoe groter de kans van slagen tijdens het SE. Als jij de kantjes eraf loopt, krijg je daarvoor uiteindelijk de rekening gepresenteerd.

5.5 HET LEESVERSLAG MODERNE LITERATUUR

Een leesdossier bestaat o.a. uit 12 boekverslagen; twee daarvan zijn een bespreking van een boek van vóór 1916, een daarvan is een poëzieverslag en de andere hebben boeken uit de 20ste en/of 21e eeuw als onderwerp. Je mag voor die 9 moderne boeken hooguit één keer een keuze maken voor twee boeken van dezelfde schrijver.

Van deze 9 boeken moet een verslag gemaakt worden volgens een vast model. De eisen die aan die verslagen worden gesteld, vind je in onderstaand overzicht:

INHOUD:

1 voorblad met

- auteur
- titel
- (linksonder) je naam, de naam van de school & je klas
- (eventueel een afbeelding ter illustratie)

2 gegevens literaire werk:

- auteur
- titel
- uitgeverij
- plaats van uitgave
- jaartal van uitgave
- (eventueel) serie (bijv. Grote Lijsters)
- gebruikte druk

3 gegevens gelezen recensies

- auteur
- titel
- bron (bijvoorbeeld krant)
- datum van verschijnen

4 **samenvatting**

Vat het verhaal samen in ongeveer 500 woorden, waarin vooral begin, hoogtepunt en afloop worden belicht. Je mag ook een samenvatting van het internet 'plukken'. Advies: neem een lange samenvatting (of beter nog een heel uittreksel); dat is handig in de eindexamenklas als je je gaat voorbereiden op je mondeling.

5 **essayistisch ervaringsverslag**

Schrijf een met goede argumenten onderbouwd essay van 600 à 750 woorden waarbij je ingaat op je verwachtingen vooraf, je gedachten en gevoelens tijdens het lezen en je mening achteraf. Maak gebruik van voorbeeldsituaties en citaten om je mening te ondersteunen. Het essay moet onder andere een bespreking inhouden van personen, thematiek en maatschappijbeeld.

6 **recensiebespreking**

Zoek twee recensies die geschreven zijn over het door jou gelezen literaire werk. Recensies zijn te vinden in de mediatheek op school en in de bibliotheek in de stad (beide beschikken over Literom, een zeer uitgebreide verzameling van recensies). Verder kun je natuurlijk op het internet terecht (o.a. op de sites van kranten als *de Volkskrant* en *het NRC*). Die recensies zijn belangrijk: ze laten zien hoe een professional (want dat is een recensent) denkt over het boek dat jij gelezen hebt. De informatie die in de recensies te vinden is, kun je leggen naast de mening en de argumenten die jij in je essay hebt verwoord. Wellicht levert dat nieuwe inzichten op.

Overigens, het is niet toegestaan om een recensie te gebruiken die door een leeftijdgenoot geschreven is. Dat is – met alle respect – nog geen professional.

Tip:

Lees niet eerst de recensies en daarna het boek. Vorm eerst je eigen mening, voordat je kennis neemt van die van anderen.

Het is de bedoeling dat je van die recensies en soort samenvatting maakt, waarin je bespreekt of de auteur van de recensies positief of negatief is over het door hem besproken boek. Verder moet je aangeven welke argumenten hij daarvoor gebruikt en of je het eens bent met die mening en argumenten (inclusief motivatie).

Let op! Je moet een kopie van de verwerkte recensies samen met je leesverslag inleveren.

VORM VAN DE PAPIEREN VERSIE

1. Elk verslag moet op blanco A4-papier worden afgedrukt;
2. Het gehele leesdossier en dus ook de leesverslagen hebben zoals eerder in de syllabus aangegeven (zie paragraaf 1.3 *Het inleveren van gemaakt werk*) een voorgeschreven layout. Elk verslag moet op dezelfde wijze worden vormgegeven;
3. De pagina's moeten worden genummerd;
4. Alles moet worden opgeslagen in een 23-rings multomap (het leesdossier) en in plastic zichtmappen

5.6 INDELING VAN DE LITERATUUR OP BASIS VAN INHOUD EN VORM

INHOUD: EPIEK, LYRIEK & DRAMATIEK

Indien je de literatuur op basis van de **inhoud** gaat onderverdelen, ontstaat een indeling in 4 hoofdgenres:

1. Epiek
2. Lyriek
3. Dramatiek
4. Didactiek

Epiek is het soort literatuur waarin de nadruk ligt op het verhaal. Er gebeuren dingen in met personages van vlees en bloed en er verloopt tijd in. De bekendste epische genres zijn:

- Sprookje, mythe, legende en sage
- Het heldendicht (bijvoorbeeld de Ilias, het verhaal van Troje)
- Verhalen in allerlei soorten (short story, novelle, roman e.a.)

Het meest voorkomende epische genre is de roman en romans zijn er ook in allerlei soorten en maten. Om een paar voorbeelden te noemen: je hebt de avonturenroman, de historische roman, de zedenroman en de psychologische roman.

In **lyriek** draait het niet om het verhaal maar om het rechtstreeks uiten van gevoelens. Bij het uiten van gevoelens hoeft er niets te gebeuren en er hoeft ook geen tijd te verstrijken. Het kan gaan om een momentopname. Het is ook geen voorwaarde dat er een herkenbaar personage optreedt in lyrische teksten. Indien zo'n personage ontbreekt, spreken we van **directe** lyriek. Als de schrijver

een personage creëert dat in het gedicht zijn gevoelens verwoordt, spreken we van **indirecte** lyriek.

Voorbeelden van lyrische genres zijn:

- Het lied
- De ode (het lofdicht)
- De elegie (de klaagzang)
- Het hekeldicht

Dramatiek is de verzamelnaam voor alle toneelstukken. Er wordt niet verteld over personages, maar wat zij doen en zeggen, wordt op het toneel getoond. De bekendste dramatische genres zijn:

- De tragedie
- Het blijspel
- De klucht
- De opera, operette en musical
- De soap

Vroeger werd er naast de 3 genoemde genres nog een vierde onderscheiden: de **didactiek**. Dat is de aanduiding voor literatuur die als hoofddoel heeft de lezer iets bij te brengen, iets te leren. De nadruk ligt dus op de boodschap. Op zich zou je didactiek niet een van de hoofdgenres moeten noemen, omdat zij niet op zichzelf kan voorkomen. Zij heeft een van de andere drie hoofdgenres nodig om zich te kunnen presenteren. Een bekend voorbeeld van een didactisch werk uit de middeleeuwen is Van den vos Reinaerde, een (episch) dierverhaal dat de middeleeuwse mens moest behoeden voor domheid en hebzucht. Over het algemeen hebben de parodie en de satire een didactische insteek.

Het is vaak moeilijk om een literair werk in één van de hoofdgenres onder te brengen, omdat in zo'n werk elementen van meerdere genres te vinden zijn. Indien in een toneelstuk een personage een monoloog afsteekt waarin hij zijn wanhoop verwoordt, is dat gedeelte lyrisch; het toneelstuk zelf is dramatisch. Indien er in televisieseries (dramatiek) als CSI en Numbers een uitleg gegeven wordt over aspecten van het forensisch onderzoek, zou je dat didactisch kunnen noemen.

VORM: PROZA EN POËZIE

Behalve literatuur indelen op basis van de inhoud, kun je ook een indeling maken op basis van de **vorm**. Het gaat dan om het verschil tussen **proza** en **poëzie**. Een ander woord voor poëzie is dichtkunst. Vaak wordt gedacht dat poëzie hetzelfde is als lyriek en dat proza hetzelfde is als epiek, maar dat is niet waar. Elk hoofdgenre kan voorkomen in zowel proza- als poëzievorm. Zo werden middeleeuwse verhalen (epiek) vaak opgetekend in poëzievorm. Ze moesten immers uit het hoofd geleerd worden en worden voorgedragen en dat is makkelijker wanneer het verhaal op rijm (poëzie) is gesteld.

Bij het onderscheid tussen proza en poëzie gebruiken we vaak de volgende criteria:

1. Proza is minder aan regels en conventies gebonden dan poëzie. Een schrijver van proza maakt zinnen die in lengte variëren. Sommige bestaan uit één woord, andere uit vele tientallen. Het aantal woorden per regel hangt af van de breedte van de bladspiegel. Bij poëzie is dat laatste niet het geval. De dichter bepaalt dat aantal. Bij het maken van zijn gedicht wordt de dichter min of meer 'beperkt' door zaken als metrum, ritme en rijm. Overigens legt hij zich die beperkingen zelf op. Hij kan ook andere keuzes maken.
2. Poëzie is veel geconcentreerder dan proza. De omvang van een roman is veel groter dan die van een dichtbundel. In een gedicht kan in weinig woorden heel veel worden gezegd. Poëzie is vaak impliciet, terwijl proza juist expliciet is. Bovendien werkt een dichter vaak met associaties.
3. Proza en poëzie verschillen wat betreft de gebruikte inhoudelijke elementen of motieven. Een roman bevat vele motieven die op de een of andere wijze met elkaar te maken hebben. Vaak staan al die motieven in rechtstreekse verbinding met het thema. In een gedicht wordt juist één gedachte, één feit, één visie geïsoleerd uit het gecompliceerde samenspel van het leven. De prozaschrijver combineert, de dichter isoleert.
4. In poëzie is herhaling van bijzonder groot belang. Juist omdat het in een gedicht maar om één geïsoleerd gegeven gaat, zal de dichter dit gegeven op verschillende manieren in zijn gedicht terug laten komen.

5. Een opvallend verschil tussen proza en poëzie is de bladspiegel met zijn ruimtewerking en zijn witeffecten. Bij proza is de bladspiegel grotendeels gevuld, bij een gedicht wordt er over het algemeen veel meer met wit gewerkt.
6. Het meest wezenlijke verschil tussen proza en poëzie is de sterke meerduidigheid (= ambiguïteit) van poëzie. Een woord of zin in een gedicht heeft vaak meer dan één betekenis. Prozaschrijvers proberen dit te vermijden, in gedichten is het een normaal en soms ook gewenst verschijnsel.

Ter illustratie respectievelijk een stuk tekst dat in de poëzievorm geschreven is en een stuk tekst dat in prozavorm geschreven is:

Zie je ik hou van je
ik vin je zo lief en zo licht –
je ogen zijn zo vol licht,
ik hou van je, ik hou van je.

En je neus en je mond en je haar
en je ogen en je hals waar
je kraagje zit en je oor
met je haar ervoor.

Zie je ik wou graag zijn
jou, maar het kan niet zijn,
het licht is om je, je bent
nu toch wat je eenmaal bent.

Herman Gorter

Het was nog donker, toen in de vroege morgen van de tweeëntwintigste december 1946 in onze stad, op de eerste verdieping van het huis Schilderskade 66, de held van deze geschiedenis, Frits van Egters, ontwaakte. Hij keek op zijn lichtgevende horloge, dat aan een spijker hing. 'Kwart voor zes,' mompelde hij, 'het is nog nacht.' Hij wreef zich in het gezicht. 'Wat een ellendige droom,' dacht hij. 'Waar ging het over?' Langzaam kon hij zich de inhoud te binnen brengen. Hij had

gedroomd, dat de huiskamer vol bezoek was. 'Het wordt dit weekeind goed weer,' zei iemand. Op hetzelfde ogenblik kwam een man met een bolhoed binnen. Niemand lette op hem en hij werd door niemand begroet, maar Frits bekeek hem scherp. Opeens viel de bezoeker met een zware bons op de grond.

Uit: Gerard Reve – De avonden

5.7 LITERATUURGESCHIEDENIS

Aangezien de literatuurgeschiedenis tot de stof behoort die je moet bestuderen voor het mondeling Literatuur in de zesde klas, is het belangrijk een overzicht van de literaire periodes op te nemen in je leesdossier. In de vierde klas zullen jullie door middel van het maken van diverse internetopdrachten een goed beeld krijgen van de middeleeuwen en de renaissance. In latere jaren zul je de daarop volgende periodes zoals de verlichting en de romantiek - voorgeschoteld krijgen op www.literatuurgeschiedenis.nl.

Voordat we beginnen met de eerste literaire periode, de middeleeuwen, willen we jullie een indeling van de geschiedenis van de Nederlandse literatuur in 8 perioden (andere indelingen zijn ook mogelijk) niet onthouden. Met die indeling en voor iedere periode die op het programma staat, een overzicht in steekwoorden willen we jullie een soort kader aanbieden waarbinnen al jullie werk aan de opdrachten op het internet zijn plaats moet krijgen.

5.8 INDELING IN LITERAIRE PERIODEN

Als we de Europese literatuurgeschiedenis zouden beschrijven, zouden we kunnen beginnen met de literatuur van de 'oude' Grieken en Romeinen. Aangezien we ons hoofdzakelijk zullen bezighouden met de Nederlandse literatuurgeschiedenis, moeten we veel later in de geschiedenis een beginpunt zoeken. De late middeleeuwen vormen dan de eerste periode die in aanmerking komt. Die periode begint zo rond 1150. Van voor die tijd zijn geen geschreven teksten bewaard gebleven. De enige uitzondering is een Oudnederlands versje dat in 1932 in Oxford is gevonden op het tweede schutblad van een Latijns handschrift uit de 11^e eeuw:

*Hebban olla vogala nestas higgunnan
Hinase hic anda thu
Wat unbiddan we nu?*

*Alle vogels hebben een nestje gebouwd
Behalve jij en ik
Waar wachten we op?*

Wellicht is het nodige verloren gegaan, maar veeleer ligt de verklaring in het feit dat in de middeleeuwen teksten vooral voorgedragen werden (en niet opgeschreven). De teksten uit die tijd die wel bewaard zijn gebleven, zijn over het algemeen geschreven in het Latijn en zij maken daarom natuurlijk ook geen deel uit van de Nederlandse literatuur.

Naar analogie van de verdeling van de Nederlandse geschiedenis in historische perioden - met name van de literatuur van vóór de twintigste eeuw - is een indeling te maken van de geschiedenis van de Nederlandse literatuur in 8 perioden.

Die indeling ziet er als volgt uit:

1. De middeleeuwen (1150-1500)
2. De renaissance (1500-1700)
  - . 16^e eeuw: vroegrenaissance
  - . 17^e eeuw: hoogrenaissance of gouden eeuw
3. De verlichting en het Frans-classicisme (1700 – 1800)
4. De romantiek (1800 – 1880)
5. De tijd rond de eeuwwisseling (1880 – 1916)
6. De periode tussen de twee wereldoorlogen
7. De jaren '50 en '60
8. De moderne tijd

De eerste vijf perioden herbergen samen de zogenaamde 'oude' literatuur, de laatste drie vormen de tijd van de 'moderne' literatuur.

In de vierde klas zullen we ons bezighouden met de eerste twee perioden van de 'oude' literatuur: de middeleeuwen en de renaissance, in de vijfde komen het rationalisme en de romantiek aan bod en de zesde brengt de periode rond de eeuwwisseling en de geschiedenis van de moderne Nederlandse literatuur. Die laatste periode komt uiteindelijk het uitgebreidst aan bod, al was het alleen al door het feit dat je uit die periode – zo leert de traditie – ongetwijfeld het vaakst een boek zult selecteren voor je leesdossier.

5.9 BEKNOPT OVERZICHT VAN DE MIDDELEEUWEN

DE MAATSCHAPPIJ

- De tijd van 500 – 1500
- *Nederland verdeeld in gewesten*
- Geen eenheidstaal, maar Diets = een verzameling regionale volkstalen
- Latijn = de taal van kerk en wetenschap
- Het feodale stelsel: grote macht voor de adel
- Van Germaanse natuurgodsdiensten naar christendom
  - grote rol katholicisme
  - scholastiek (dogma's)
  - theocentrisme
  - memento mori
  - de kruistochten
- 1250: opkomst burgerij en steden + afbrokkelen macht adel en geestelijkheid

DE LITERATUUR

- Gemeenschapskunst
- Mondelinge literatuur: voordrachtskunst
- Literatuur anoniem
- Overleveringskunst: van vader op zoon
- Overheersende rol van de godsdienst
- *Hebban olla vogala nestas higgunnan*
- Hendrik van Veldeken
- Ridderromans
  - de voorhoofse roman (Karel ende Elegast, het Roelandtslied)
  - de hoofse roman (Walewein en Floris ende Blanchefloer)
- Didactische literatuur
  - literatuur voor de burgerij (Jacob van Maerlant, Van den Vos Reinaerde)
- Geestelijke letterkunde
  - mystiek (Hadewijch: Visioenen)
  - Marialegenden (Beatrijs)

- Het toneel
  - geestelijk toneel
    - van kerk naar marktplein
    - moraliteiten (Elckerlyc)
    - mysteriespelen
    - mirakelspelen (Mariken van Nieumeghen)
  - wereldlijk toneel:
    - abele spelen (Esmoreit en Lanseloet van Denemerken)
    - sotternieën – cluten (Lippijn)
- De rederijkers
  - overgang middeleeuwen naar renaissance
  - schrijversgilden
  - aandacht voor de vorm
    - het acrostichon (het Wilhelmus) en het schaebort
- Het lied
  - religieuze liederen
  - gelegenheidsliederen
  - volksballaden (Het lied van Heer Halewijn)
  - vagantenlyriek (Carmina Burana)

5.10 OPDRACHT BIJ DE MIDDELEEUWEN

In de zesde klas is een van de schoolexamens een mondeling. Tijdens dat mondeling word je bevraagd over je kennis van de boeken die je gelezen hebt, en over je kennis van de literatuurgeschiedenis en de verschillende literaire stromingen. Tot en met de zesde klas ben je dus bezig met de voorbereiding op het mondeling.

In de vierde klas krijg je al twee literaire periodes aangeboden:

- De middeleeuwen
- De renaissance

De middeleeuwen en de renaissance behandelen we met behulp van de site www.literatuurgeschiedenis.nl. Dit programmaonderdeel komt erop neer dat je bij beide periodes een inleiding krijgt van je docent (1-2 lessen) en dat je daarna in het computerlokaal ongeveer 3 lessen mag werken aan de internetopdrachten waarvan je verderop in de syllabus een overzicht vindt. Die drie lessen zijn niet voldoende voor het maken van alle opdrachten, wat inhoudt dat je

ook thuis met de middeleeuwen en de renaissance bezig zult moeten zijn. De resultaten van je werkzaamheden geef je uiteindelijk een plaats in je leesdossier. Op It's Learning zal voor elke periode een opdracht geformuleerd worden, zodat je ook digitaal je werk kunt inleveren.

Uiteraard hoort daar ook weer een deadline bij.

Globale opzet van www.literatuurgeschiedenis.nl

Deze site is in de eerste plaats opgezet als een online leerboek voor het literatuuronderwijs. In negentig hoofdstukken wordt de geschiedenis van de Nederlandse literatuur tot aan 2009 verteld - van 'Hebban olla vogala' tot Ronald Giphart -, omringd door pagina's met afzonderlijke teksten en met informatie over schrijvers en belangrijke thema's, en voorzien van diverse extra's.

Een literatuurgeschiedenis kan niet zonder schrijvers en teksten. Om te voorkomen dat de namen voor jullie slechts lege hulzen moeten blijven, is een aantal tekstpagina's samengesteld, met daarin een korte inhoud van een tekst, een tekstfragment met vertaling (en een aantal keer een geluidsfragment) en een korte toelichting. Daarbij ligt de nadruk uiteraard op de Nederlandstalige literatuur, maar ook de omringende culturen komen aan bod.

Op de site moet je een online opdrachtendossier aanleggen. In dit dossier geef je de antwoorden op vragen bij de verschillende lessen. Het dossier moet je goed bijhouden, omdat je later een geprinte versie aan je leesdossier moet toevoegen. Op die manier heb je aan het eind van de lessen een mooi overzicht van de literatuur in de middeleeuwen en de renaissance. Tijdens de les (in het computerlokaal), maar ook thuis, werk je zelfstandig aan dit dossier.

Hieronder kun je al een korte introductie lezen op de verschillende lessen. Je kunt natuurlijk ook al een kijkje gaan nemen op de site.

Een pennenproef als begin

'Hebban olla vogala...' is het oudst bekende Nederlandse liefdesversje (opgeschreven in ca. 1100); in deze periode werd literatuur in de volkstaal meestal mondeling overgeleverd.

Hendrik van Veldeke

Hendrik van Veldeke is de oudste bij naam bekende Nederlandse schrijver. Zijn werk is onderdeel van een internationaal literair netwerk.

Hoofsheid

De hoofse cultuur ontwikkelt zich vanaf de twaalfde eeuw als systeem van gecultiveerde omgangsvormen. De literatuur speelt een belangrijke rol bij het propageren en verspreiden hiervan.

Ridderliteratuur

Ridders zijn de belangrijkste militairen van de middeleeuwen. Ridderromans, geschreven voor en over ridders, zijn spannende verhalen over moed, trouw en liefde.

Voorbeeldige levens

De middeleeuwse kerk hield de gelovigen goede voorbeelden voor. Exempelen en heiligenlevens lieten zien hoe de mens goed kon leven en het slechte kon vermijden.

Brabantse mystiek

In Brabant leefden in de dertiende en veertiende eeuw verschillende schrijvende mystici. De belangrijkste zijn Hadewijch en Jan van Ruusbroec.

Van den vos Reynaerde

De Reinaert van 'Willem die Madocke maecte', is een satirisch dierenverhaal, waarin de middeleeuwse maatschappij een spiegel voorgehouden krijgt.

Jacob van Maerlant

Jacob van Maerlant schreef de meest uiteenlopende boeken, van ridderromans tot een wereldgeschiedenis. Hij is daarmee van grote betekenis geweest voor de Middelnederlandse literatuur.

Beeld van de wereld

De middeleeuwse mens vormde zich een beeld van de wereld uit bijbelse en klassieke geschriften, aangevuld met kennis door eigen waarneming. In dat beeld stond de aarde in het centrum, met boven de hemel en onder de hel.

Onderwijs en artes

De middeleeuwse literatuur bestaat niet alleen uit verzonnen verhalen, maar ook uit feitelijke kennis die onderwezen wordt op scholen en universiteiten. Een deel van die kennis is ook in het Nederlands opgeschreven.

Het boek als bibliotheek

In middeleeuwse handschriften staan vaak verschillende teksten: het zijn verzamelhandschriften. De bekendste zijn rond 1400 geschreven in steden als Gent, Brussel en Brugge.

Dichtende vrienden in Brugge

Een groep Brugse vrienden schrijft liederen en gedichten die aansluiten bij de Franse literatuur en tot de mooiste uit de middeleeuwen behoren.

Zingen in de middeleeuwen

Schrijven van liedjes was in het begin een elitaire adellijke bezigheid, maar zingen gebeurde door iedereen. Later gaan ook burgers liederen schrijven.

Vroomheid aan de IJssel

Geert Grote uit Deventer was de leidende kracht achter de Moderne Devotie. Het boek nam bij deze beweging een erg belangrijke plaats in.

Literatuur rond het Hollandse hof

De Ridderzaal in Den Haag is rond 1400 het toneel voor heel wat literair verpozen, dankzij graaf Albrecht van Beyeren.

Geschiedschrijving in de middeleeuwen

De geschiedenis wordt opgeschreven om de eigen oorsprong te leren kennen, maar ook om partij te kiezen in actuele meningsverschillen.

Toneel in de middeleeuwen

Het vroegste middeleeuwse toneel is in kerken ontstaan. De abele spelen zijn de vroegste voorbeelden van ernstig wereldlijk toneel in Europa.

Rederijkerij

De rederijkerskamers speelden een centrale rol in het literaire leven in de laatmiddeleeuwse stad. Rederijkers hielden zich bezig met literatuur in wedstrijdvorm.

Boekdrukkunst

De boekdrukkunst is rond 1455 uitgevonden door Gutenberg te Mainz. Drukkers ontpoppen zich als ondernemers en opvoeders van het volk.

Literatuur als wapen

De reformatie begint in 1517 met Luther en bereikt ook de Nederlanden. In de literatuur wordt volop strijd geleverd tussen voor- en tegenstanders. Vooral Anna Bijns bestrijdt Luther in felle bewoordingen.

5.11 BEKNOPT OVERZICHT VAN DE RENAISSANCE

DE ZESTIENDE EEUW

DE MAATSCHAPPIJ

- Politieke eenheid onder Karel V
- Vanaf 1555 Filips II
- Vrijheidsstreven gewesten
- 1568 begin Tachtigjarige Oorlog o.l.v. Willem van Oranje
- Politieke en godsdienstige strijd
- 1517 begin Reformatie (Maarten Luther, Johannes Calvijn)
- Reactie katholieke kerk: Contrareformatie
- Renaissance: wedergeboorte principes Klassieke Oudheid
- Opkomst wetenschap
- Humanisme
  - Antropocentrisme
  - carpe diem
  - tolerantie
  - homo universalis

DE LITERATUUR

- 1450 uitvinding boekdrukkunst: lezen i.p.v. voordragen
- Invloed van renaissance
  - streven naar schoonheid
- Invloed van humanisme
  - individuele kunst i.p.v. gemeenschapskunst (ook niet meer anoniem)
- Literatuur niet meer in dienst van God
- Pennenstrijd: literatuur als wapen
  - Anna Bijns (katholiek) & Marnix van Sint Aldegonde (protestant)
- Desiderius Erasmus (Lof der zotheid)
  - Humanist

DE ZEVENTIENDE EEUW

DE MAATSCHAPPIJ

- 1648 De vrede van Munster
  - einde Tachtigjarige Oorlog
  - onafhankelijkheid van de Republiek der Verenigde Nederlanden
- Nederland belangrijke zeemogendheid
- Ontwikkeling koloniaal rijk (Nederlands Oost-Indië)
- Gouden eeuw: bloeiperiode op wetenschappelijk en artistiek terrein
- Eenheidstaal

DE LITERATUUR

- Ook gouden eeuw wat betreft de literatuur
  - Hooft, Vondel en Bredero
- Renaissance
  - Hooft, Vondel en Huygens
  - klassieke versvormen (het sonnet)
  - het klassieke drama (Vondel: Gijsbrecht van Aemstel, Lucifer)
- Realisme
  - uitbeelding van het alledaagse leven
  - Bredero (De klucht van de koe, Den Spaanschen Brabander)
- Barok
  - 'versierd' taalgebruik (stijlfiguren, beeldspraak, e.d.)
  - Vondel (na ongeveer 1650)
- Grote populariteit reisverhalen
  - De scheepsjournalen van Bontekoe
- Jacob ('vadertje') Cats

5.12 OPDRACHT BIJ DE RENAISSANCE

De aanpak van de renaissance is volkomen identiek aan die van de middeleeuwen. Wat je te wachten staat, kan dus geen verrassing voor je zijn. De site www.literatuurgeschiedenis.nl en de manier waarop je daarmee moet omgaan, kent inmiddels geen geheimen meer voor je. Hieronder kun je al een korte introductie lezen op de verschillende lessen:

Revolutie in de Nederlandse literatuur

De schrijvers voeren vernieuwingen door in de Nederlandse literatuur en steunen de vrijheidsstrijd.

De wortels van het Nederlandse volkslied

De literatuur maakt propaganda voor de Nederlandse opstand.

Van godsdienststrijd naar tolerantie

Met veel verschillende geloven op een klein grondgebied zagen de Nederlanders al gauw de noodzaak van verdraagzaamheid in. De onafhankelijke denker Coornhert formuleerde nieuwe ideeën voor een vreedzame samenleving.

Rederijkersliteratuur

Rederijkers experimenteren met literaire technieken. Na 1600 geven de rederijkerskamers hun besloten karakter op.

Vlamingen in de Noordelijke Nederlanden

Vlaamse ballingen bevorderen de vernieuwing van de literatuur in het noorden.

Gouden tijden

De culturele en economische bloeiperiode in de Noordelijke Nederlanden tussen 1600 en 1700 wordt vaak de gouden eeuw genoemd. Oorspronkelijk slaat de benaming gouden eeuw op een legendarische tijd waarin niemand hoefde te werken.

Pieter Corneliszoon Hooft, de elegante intellectueel

P.C. Hooft schreef geleerd en elegant. Met zijn veelzijdige oeuvre oefende hij veel invloed uit op andere schrijvers.

Liefde in woord en beeld

Bundels met liefdesemblemata veroveren de markt. Ze zijn de Nederlandse variant van een internationaal netwerk.

Literatuur op drie fronten

Uit een internationale pen vloeien vlamme petrarquistische liefdesverzen. Intussen steunen de dichters in het zuiden de contrareformatie en kiezen die in het noorden partij in de politiek-religieuze conflicten.

Maria Tesselschade Visscher, intelligente vriendin in een mannenbolwerk

De talentvolle schrijfster Tesselschade Visscher aarzelde niet om haar mening te geven.

Het zeegat uit

De enorme koloniale expansie van de Republiek der Verenigde Nederlanden in de Gouden Eeuw heeft ook in de literatuur sporen nagelaten. Reisjournalen, zoals dat van Bontekoe, werden bestsellers.

Gijsbrecht van Aemstel en de Amsterdamse Schouwburg

In een tijdperk zonder wereldwijde media was het toneel een geschikt middel om ideeën te verspreiden. Stadsbesturen en predikanten hielden de theaterwereld dan ook scherp in de gaten.

Schrijven voor een speciale gelegenheid

Dichters in de gouden eeuw hadden een duidelijke maatschappelijke functie. Ze moesten belangrijke gebeurtenissen vereeuwigen met een gedicht.

Aardse paradijzen

Rijke zeventiende-eeuwers laten buiten de steden een buitenplaats aanleggen en nodigen dichters uit er een 'hofdicht' over te schrijven.

Joost van den Vondel, de prins der dichters

Zijn collega's noemden hem 'de prins der dichters' want in hun ogen was hij de beste. Joost van den Vondel werd de beroemdste schrijver uit de gouden eeuw.

Over smaak valt niet te twisten

Verschillende opvattingen over toneel rond 1670.

Straatgewoel in de Nederlandse literatuur

De literatuur volgt de actualiteit op de voet.

Lachen is gezond

Lachen gold in de Gouden Eeuw als een beproefd medicijn tegen depressies. Er bestond een uitgebreid repertoire van populaire moppen, die allesbehalve preuts waren.

De kracht van het Nederlands in het zuiden

In het zuiden houden de rederijders en de religieuzen de Nederlandstalige literatuur in leven.

5.13 HET LEESVERSLAG 'OUDE' LITERATUUR

Nu je via de internetopdrachten over de middeleeuwen en de renaissance inzicht hebt gekregen in onze oudste literatuur en de tijd waarin die is geschreven, is het nu tijd om uit een van die periodes een boek te lezen en te analyseren. Als de informatie die je in de achterliggende periode hebt gekregen, niet voldoende is om een goede en verantwoorde keuze te maken, kun je terecht bij de keuzelijst die je verderop in deze syllabus vindt (zie paragraaf 5.17 *Keuzelijst Nederlandse literatuur*). Het is sowieso niet de bedoeling om zonder overleg met je docent een boek te kiezen dat niet op die lijst genoemd wordt.

Van het boek van je keuze moet je een verslag maken waarin je de volgende 4 onderdelen moet verwerken:

1. Zie punt 1 en 2 van paragraaf 5.7 *Het leesverslag moderne literatuur*
2. Een samenvatting van het verhaal
3. Een essayistisch ervaringsverslag waarin je in ieder geval de personages, de thematiek en de ideeën van de schrijver, zoals die in het boek naar voren komen, bespreekt (500-700 woorden)
4. Plaatsing van het gelezen werk in de periode: zowel de literaire als de maatschappelijke kenmerken van het boek moeten in de tijd geplaatst worden, m.a.w. je moet antwoord geven op de vraag 'Hoe past het boek in de tijd waarin het geschreven is en in de literatuur van die tijd?' (500 - 750 woorden). Dat betekent o.a. dat je moet vertellen tot welk genre (soort literatuur) of stroming het boek hoort en welke kenmerken dat genre of die stroming heeft.

Een voorbeeld:

Leg uit waarom het verhaal van Karel ende Elegast kenmerkend is voor de periode van de middeleeuwen en voor de literatuur die in die tijd geschreven werd.

Voor het uitvoeren van deze vierde opdracht kun je gebruik maken van de in de mediatheek aanwezige literatuurgeschiedenissen (bijvoorbeeld Calis, Knuvelder en Dautzenberg) en ook het

internet biedt voldoende materiaal dat je op weg kan helpen. Als het goed is heb je noch de mediatheek, noch het internet nodig. Je hebt immers al een overdaad aan kennis van beide periodes opgedaan tijdens het werken aan de internetopdrachten.

Het spreekt voor zich dat het werk op de voorgeschreven wijze (zie paragraaf 1.3) wordt opgemaakt.

5.14 HET BALANSVERSLAG

Aan het begin van het vierde schooljaar heb je een leesautobiografie geschreven waarin je een stand van zaken van dat moment hebt neergezet rond het thema 'lezen & ik'; vervolgens ben je in dat jaar in aanraking gekomen met de 'echte' literatuur. Voor Nederlands hield die confrontatie onder meer in dat je vier boeken hebt gelezen: een uit de middeleeuwen of de renaissance, drie die behoren tot de moderne literatuur.

Omdat een van de kenmerken van de Tweede Fase is dat je niet alleen maar dingen doet, maar ook nadenkt over de manier waarop je dingen doet, wat het leereffect ergens van is en welke ontwikkeling je doormaakt, moet je met betrekking tot het onderdeel Literatuur van het vak Nederlands aan het eind van de vierde een zogenaamd **balansverslag** maken.

Dat houdt in dat je weer moet gaan nadenken over wat je zoal gedaan hebt in het kader van het onderdeel literatuur en wat volgens jou de effecten daarvan zijn op jouw visie op lezen en literatuur. Aan de orde moet in ieder geval komen, hoe je smaak zich heeft ontwikkeld en wat de eventuele invloeden (boeken, films) van buiten de school daarop zijn geweest.

Je mag aan dat verslag alleen maar in de klas werken. Je hebt dus niet de mogelijkheid om er thuis nog een netversie van te maken. Het is dan ook verstandig om voorafgaande aan die les(sen) thuis na te denken over de punten die je in je verslag wilt bespreken.

Het balansverslag moet een omvang hebben van minimaal 500 en maximaal 700 woorden en je kunt er bijvoorbeeld een antwoord in geven op een aantal van onderstaande vragen (Let op! Dit zijn voorbeelden van vragen; er zijn er vast nog wel meer te bedenken, waarvoor je kunt kiezen):

- In hoeverre is je visie op de wereld ('de werkelijkheid') veranderd door de boeken die je dit jaar gelezen hebt?
- Welke inzichten over jezelf heb je opgedaan? Kijk je anders tegen vriendschap, liefde, de rol van ouders etc. aan door (een van) je gelezen boeken?
- Wat heb je de afgelopen periode geleerd van het lezen van literatuur?
- Is je manier van lezen de afgelopen periode veranderd? Zo ja, beschrijf deze verandering.
- Welke teksten heb je de afgelopen periode met plezier gelezen en welke vond je niet leuk? Licht je antwoord toe.
- Heb je een favoriet onderwerp voor verhalen ontdekt?
- Heb je een favoriete schrijver ontdekt?
- Wat is op dit moment je favoriete boek en waarom?
- Ben je de afgelopen tijd een bepaald verhaal- of tekstsoort gaan waarderen? Leg uit.
- Heb je het idee dat je literatuuropvatting is veranderd? Ben je bepaalde eigenschappen van verhalen en teksten anders gaan bekijken en waarderen?
- Herlees je leesautobiografie en geef aan of je persoonlijke leessmaak is veranderd of niet. Ben je andere boeken/schrijvers/tekst- of verhaalsoorten gaan waarderen?

Let wel: je moet **een samenhangend, logisch opgebouwd stuk** schrijven. Het is niet de bedoeling een aantal lijstjes in te leveren van gelezen boeken en antwoorden op bovenstaande vragen. Het balansverslag komt in plaats van het derde opstel en zal dus ook als opstel beoordeeld worden. Meer dan bij een regulier opstel zal bij de beoordeling gekeken worden naar de diepgang van de inhoud. Het is echter niet alleen belangrijk 'wat' je schrijft, maar ook 'hoe' je schrijft. Opbouw en taalgebruik zullen zeker het cijfer beïnvloeden (voor aanwijzingen voor het schrijven van een goed opstel verwijzen we je naar de module *Schrijven*). Zorg er dus voor dat je de opvattingen over literatuur die je naar voren laat komen in je balansverslag, ondersteunt met goede argumenten.

Het balansverslag is zowel een handelingsdeel als een voortgangstoets. Je werk moet dus uiteindelijk 'naar behoren' zijn, maar het levert ook een cijfer op, dat meetelt voor je eindrapportcijfer. Je moet - omdat je balansverslag een handelingsdeel is - een onvoldoende relaas net zo vaak herschrijven tot het als voldoende wordt beoordeeld. Het - onvoldoende - cijfer van de eerste versie blijft overigens (vrijwel ongewijzigd). Je kunt op deze manier je oorspronkelijke cijfer met maximaal 0,5 punt verhogen.

5.15 KEUZELIJST NEDERLANDSE LITERATUUR

A. LITERATUUR VAN VÓÓR 1916

MIDDELEEUWEN

456	anoniem	Karel en Elegast
456	anoniem	Het Roelandslied
456	anoniem	Reinout van Montalbaen
456	Diederik van Assenede	Floris ende Blanchefloer
4	Penninc & Vostaert	Walewein
456	anoniem	Ferguut
456	anoniem	Lanceloet en het hert met de witte voet
456	Jacob van Maerlant	Alexanders geesten
456	anoniem	Reinaert de Vos
456	anoniem	De reis van Sinte Brandaan
456	anoniem	Lanseloet van Denemarken
456	anoniem	Esmoreit
456	anoniem	Beatrijs
456	anoniem	Elckerlijc
456	anoniem	Mariken van Nieumeghen
456	Desiderius Erasmus	De lof der zotheid (1509)

RENAISSANCE

456	G. A. Bredero	Den Spaanschen Brabander (1617)
456	P.C. Hooft	Granida (1605)
456	P.C. Hooft	Geraerd van Velsen (1613)
456	P.C. Hooft	Warenar (1617)
456	J. van den Vondel	Gijsbrecht van Aemstel (1637)
456	J. van den Vondel	Joseph in Dothan (1640)
456	J. van den Vondel	Lucifer (1654)

VERLICHTING

456	P. Langendijk	Het wederzijds huwelijksbedrog (1714)
456	B. Wolff en A. Deken	Sara Burgerhart (1782)
456	Rhijnvis Feith	Julia (1782)

ROMANTIEK

456 A. C. W. Staring
456 Hildebrand
456 J. Van Lennep
456 J. Van Lennep
456 A. Bosboom-Toussaint
456 A. Bosboom-Toussaint
456 J. F. Oltmans
456 J. F. Oltmans
456 H. Conscience
456 E.J. Potgieter
456 P. Paaltjens
456 De Schoolmeester
456 Multatuli
456 Multatuli

Jaromir-cyclus (1833)
Camera Obscura (1839)
De Roos van Dekama (1836)
Ferdinand Huyck (1840)
Het huis Lauernesse (1840)
Majoor Frans (1874)
De schaapherder (1838)
Het Slot Loevestein (1834)
De leeuw van Vlaanderen (1838)
Jan, Jannetje en hun jongste kind (1841)
Snikken en Grimlachjes (1867)
Gedichten van den Schoolmeester (1859)
Max Havelaar (1860)
Woutertje Pieterse (1890)

1880 – 1916

456 Carry van Bruggen
456 Louis Couperus
456 Louis Couperus
456 Louis Couperus
456 Louis Couperus
456 Louis Couperus
456 Louis Couperus

456 Lodewijk van Deyssel
456 Lodewijk van Deyssel
456 Frederik van Eeden
456 Frederik van Eeden
456 P. A. Daum
456 Marcellus Emants
456 Marcellus Emants
456 Marcellus Emants
456 Herman Gorter
456 Jacob Israël de Haan

De verlatene (1909)
Eline Vere (1889)
Noodlot (1890)
De stille kracht (1900)
De boeken der kleine zielen (1901-1903)
De berg van licht (1905)
Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan (1906)
Een liefde (1887)
Blank en geel (1894)
De kleine Johannes (1885)
Van de koele meren des doods (1900)
Goena Goena (1889)
Een nagelaten betekenis (1894)
Waan (1905)
Liefdeleven (1916)
Mei (1889)
Pijpelijntjes (1905)

456 Herman Heijermans
456 Herman Heijermans
456 Herman Heijermans
456 Herman Heijermans
456 Herman Heijermans
456 J. van Oudshoorn
456 Willem Paap
46 Arthur van Schendel

456 Stijn Streuvels
456 Stijn Streuvels
456 Augusta de Wit

B. LITERATUUR VAN NA 1916

4 Thomas van Aalten
4 Thomas van Aalten
4 Thomas van Aalten
4 Kader Abdolah
456 Kader Abdolah
456 Kader Abdolah
456 Kader Abdolah
4 Özkan Akyol
4 Karin Amatmoekrim
456 Ton Anbeek
456 Ton Anbeek
4 René Appel
4 Khadya Arib
456 Frank Martinus Arion
456 Gerbrand Bakker
456 Gerbrand Bakker
4 Kees van Beijnum
4 Kees van Beijnum
4 Kees van Beijnum
4 Kees van Beijnum
4 Abdelkader Benali

Ghetto (1898)
Kamertjeszonden (1898)
Op hoop van zegen (1901)
Schakels (1903)
Eva Bonheur (1916)
Willem Mertens' levensspiegel (1914)
Vincent Haman (1898)
Een zwerver verliefd/Een zwerver verdwaald
(1904/1907)
De oogst (1900)
De vlaschaard (1907)
Orpheus in de dessa (1903)

Sneeuwbeeld (2000)
Sluit ramen en deuren (2003)
Coyote (2006)
De reis van de lege flessen (1997)
Het huis van de moskee (2006)
Spijkerschrift (2000)
De koning (2011)
Eus (2012)
Het gym (2011)
Gemeenschap (1987)
Een ander leven (1991)
Geweten (2000)
Couscous op zondag (2009)
Dubbelspel (1973)
Boven is het stil (2007)
Juni (2009)
Dichter op de Zeedijk (1995)
De oesters van Nam Kee (2000)
Paradiso (2008)
Een soort familie (2010)
Bruiloft aan zee (1997)

456	Abdelkader Benali	De langverwachte (2002)
4	Abdelkader Benali	De stem van mijn moeder (2001)
456	Mohammed Benzakour	Yemma. Stilleven van een Marokkaanse moeder (2013)
4	J. Bernlef	Sneeuw (1973)
4	J. Bernlef	Meeuwen (1975)
4	J. Bernlef	Onder ijsbergen (1981)
456	J. Bernlef	Hersenschimmen (1985)
456	J. Bernlef	Publiek geheim (1987)
456	J. Bernlef	Eclips (1993)
456	J. Bernlef	Verloren zoon (1993)
4	J. Bernlef	Boy (2001)
4	J. Bernlef	Buiten is het maandag (2003)
4	J. Bernlef	De een zijn dood (2011)
456	J. Bernlef	De rode droom (2009)
4	Naima El Bezaz	De weg naar het noorden (1995)
4	Naima El Bezaz	Minnares van de duivel (2002)
4	Naima El Bezaz	De verstotene (2006)
4	Naima El Bezaz	Het gelukssyndroom (2008)
4	Naima el Bezaz	Vinexvrouwen (2010)
456	Anna Blaman	Eenzaam avontuur (1948)
4	Marion Bloem	Geen gewoon Indisch meisje (1983)
4	Marion Bloem	Vaders van betekenis (1989)
456	Louis Paul Boon	De voorstad groeit (1942)
456	Louis Paul Boon	Mijn kleine oorlog (1947)
456	Louis Paul Boon	De Kapellekensbaan (1953)
456	Louis Paul Boon	De bende van Jan de Lichte (1957)
456	Louis Paul Boon	De paradijsvogel (1957)
456	Louis Paul Boon	De zoon van Jan de Lichte (1961)
456	Louis Paul Boon	Zomer te Ter-Muren (19456)
456	Louis Paul Boon	Pieter Daens (1972)
456	Ferdinand Bordewijk	Bint/Blokken/Knorrende beesten (1931)
456	Ferdinand Bordewijk	Karakter (1938)
4	Ben Borgart	De vuilnisroos (1973)
4	Simon Bottema	De rectrix (1995)

4	Hafid Bouazza	Salomon (2001)
4	Hafid Bouazza	Paravion (2003)
456	Menno ter Braak	Dr. Dumay verliest (1933)
456	Menno ter Braak	Politicus zonder partij (1934)
456	Willem Brakman	Een winterreis (1963)
4	Stefan Brijs	Arend (2000)
4	Stefan Brijs	De engelenmaker (2005)
456	Stefan Brijs	Post voor mevrouw Bromley (2011)
4	H.M. van den Brink	Over het water (1997)
456	Walter van den Broeck	Terug naar Walden (2009)
4	Jan Brokken	Mijn kleine waanzin (2004)
456	Jan Brokken	De vergelding (2013)
456	Walter van den Broeck	Terug naar Walden (2009)
456	Jeroen Brouwers	Zonder trommels en trompetten (1973)
456	Jeroen Brouwers	Zonsopgangen boven zee (1977)
456	Jeroen Brouwers	Het verzonkene (1980)
4	Jeroen Brouwers	Bezonken rood (1981)
456	Jeroen Brouwers	Geheime kamers (2000)
456	Jeroen Brouwers	Datumloze dagen (2008)
456	Jeroen Brouwers	Bittere bloemen (2011)
456	Carry van Bruggen	Het huisje aan de sloot (1921)
456	Carry van Bruggen	Eva (1927)
4	Herman Brusselmans	De man die werk vond (1985)
4	Herman Brusselmans	Heden ben ik nuchter (1986)
4	Herman Brusselmans	De terugkeer van Bonanza (1999)
4	Boudewijn Büch	De kleine blonde dood (1985)
4	Boudewijn Büch	Het dolhuis (1987)
4	Cees Buddingh	De avonturen van Bazip Zeehok (1969)
456	Miquel Bulnes	Het bloed in onze aderen (2011)
456	Peter Buwalda	Bonita Avenue (2010)
456	Andreas Burnier	Het jongensuur (1969)
456	Andreas Burnier	Een tevreden lach (1974)
4	Remco Campert	Het leven is vurrukkulluk (1961)
4	Remco Campert	Liefdes schijnbewegingen (1963)
4	Remco Campert	Het gangstermeisje (1965)

4	Remco Campert	Tjeempie (1968)
4	Remco Campert	De Harm en Miepje Kurk story (1983)
4	Remco Campert	Een liefde in Parijs (2004)
4	Remco Campert	Het satijnen hart (2006)
4	Remco Campert	Om vijf uur in de middag (2010)
4	Hülya Cigden	De importbruid (2008)
456	Hugo Claus	De Metsiers (1950)
456	Hugo Claus	Een bruid in de morgen (1955) [toneel]
456	Hugo Claus	Suiker(1958) [toneel]
456	Hugo Claus	De verwondering (1962)
456	Hugo Claus	Vrijdag (1969) [toneel]
4	Hugo Claus	Het jaar van de kreeft (1972)
456	Hugo Claus	Het verdriet van België (1983)
456	Hugo Claus	De geruchten (1996)
4	Jan Cremer	Ik Jan Cremer (1964)
456	Johan Daisne	De man die zijn haar kort liet knippen (1947)
456	Johan Daisne	De trein der traagheid (1950)
456	Rudy van Dantzig	Voor een verloren soldaat (1986)
456	Bernard Dewulf	Kleine dagen (2009)
4	Adriaan van Dis	Het beloofde land (1969)
456	Adriaan van Dis	Indische duinen (1994)
456	Adriaan van Dis	Familieziek (2002)
456	Adriaan van Dis	De wandelaar (2007)
456	Adriaan van Dis	Tikkop (2010)
4	A. den Doollaard	De druivenplukkers (1931)
4	Renate Dorrestein	Buitenstaanders (1983)
4	Renate Dorrestein	Het perpetuum mobile van de liefde (1988)
4	Renate Dorrestein	Het hemelse gerecht (1991)
4	Renate Dorrestein	Ontaarde moeders (1992)
4	Renate Dorrestein	Verborgten gebreken (1996)
4	Renate Dorrestein	Hart van steen (1998)
4	Renate Dorrestein	Zonder genade (2001)
4	Renate Dorrestein	Het duister dat ons scheidt (2003)
4	Renate Dorrestein	Mijn zoon heeft een seksleven en ik lees mijn moeder Roodkapje voor (2006)

4	Renate Dorrestein	Echt sexy (2008)
456	G. Durlacher	Strepen aan de hemel (1985)
456	G. Durlacher	Drenkeling (1987)
456	Jessica Durlacher	Het geweten (1998)
456	Jessica Durlacher	De dochter (2000)
456	Jessica Durlacher	Emoticon (2004)
456	Jessica Durlacher	De held (2010)
456	Willem Elsschot	Villa des Roses (1913)
456	Willem Elsschot	De verlossing (1921)
456	Willem Elsschot	Een ontgoocheling (1921)
456	Willem Elsschot	Lijmen /Het been (1924/38)
456	Willem Elsschot	Kaas (1933)
456	Willem Elsschot	Tsjip/De leeuwentemmer (1934/40)
456	Willem Elsschot	Het dwaallicht (1946)
456	Anna Enquist	Het meesterstuk (1994)
4	Anna Enquist	Het geheim (1997)
456	Anna Enquist	De thuiskomst (2005)
456	Anna Enquist	Contrapunt (2008)
456	Anna Enquist	De verdovers (2011)
456	Stephan Enter	Grip (2011)
4	Rob van Essen	Visser (2008)
456	Marjolein Februari	De literaire kring (2008)
4	Louis Ferron	Gekkenschemer (1974)
4	Louis Ferron	Het stierenoffer (1975)
4	Louis Ferron	De keisnijder van Fichtenwald (1976)
4	Louis Ferron	Turkenvespers (1977)
456	Louise Fresco	De utopisten (2007)
4	Carl Friedman	Twee koffers vol (1993)
4	Carl Friedman	Tralievader (1991)
4	Jef Geeraerts	Ik ben maar een neger (1962)
4	Jef Geeraerts	Het verhaal van Matsombo (1966)
4	Jef Geeraerts	Gangreen I (Black Venus) (1968)
4	Jef Geeraerts	Jagen (1981)
4	Jef Geeraerts	De zaak Alzheimer (1985)
4	Esther Gerritsen	Superduif (2010)

456	Esther Gerritsen	Dorst (2012)
456	Marnix Gijsen	Joachim van Babylon (1947)
456	Marnix Gijsen	Klaaglied om Agnes (1951)
456	Marnix Gijsen	Lucinda en de lotuseter (1959)
4	Ronald Giphart	Ik ook van jou (1992)
4	Ronald Giphart	Giph (1993)
4	Ronald Giphart	Het feest der liefde (1995)
4	Ronald Giphart	Phileine zegt sorry (1996)
4	Ronald Giphart	Ik omhels je met duizend armen (2000)
456	Karel Glastra van Loon	De passievrucht (1992)
456	Karel Glastra van Loon	Lisa's adem (2001)
456	Karel Glastra van Loon	De onzichtbaren (2004)
4	Anne-Gine Goemans	Glijvlucht (2011)
4	Hermine de Graaf	Stella Klein (1990)
4	Hermine de Graaf	De regels van het huis (1987)
4	Renske de Greef	Was alles maar konijnen (2008)
4	Renske de Greef	En je ziet nog eens wat (2009)
4	Arnon Grunberg	Blauwe maandagen (1994)
4	Arnon Grunberg	Figuranten (1997)
4	Arnon Grunberg	De heilige Antonio (1998)
4	Arnon Grunberg	Fantoompijn (2000)
4	(Marek van der Jagt)	De geschiedenis van mijn kaalheid (2000)
456	Arnon Grunberg	De asielzoeker (2003)
456	Arnon Grunberg	De joodse messias (2004)
456	Arnon Grunberg	Tirza (2006)
456	Arnon Grunberg	Onze oom (2008)
456	Arnon Grunberg	Huid en haar (2010)
456	Arnon Grunberg	De man zonder ziekte (2011)
4	Hella Haasse	Oeroeg (1948)
4	Hella Haasse	De verborgen bron (1950)
456	Hella Haasse	De ingewijden (1957)
456	Hella Haasse	Huurders en onderhuurders (1971)
456	Hella Haasse	De wegen der verbeelding (1983)
456	Hella Haasse	Berichten van het blauwe huis (1987)
456	Hella Haasse	Heren van de thee (1992)

4	Hella Haasse	Transit (1994)
456	Hella Haasse	Sleuteloog (2003)
456	Maarten 't Hart	Stenen voor een ransuil (1971)
456	Maarten 't Hart	Ik had een wapenbroeder (1974)
4	Maarten 't Hart	Een vlucht regenwulpen (1978)
456	Maarten 't Hart	De aansprekers (1979)
4	Maarten 't Hart	De kroongetuige (1983)
4	Maarten 't Hart	De ortolaan (1984)
456	Maarten 't Hart	De jacobs ladder (1986)
456	Maarten 't Hart	Onder de korenmaat (1991)
456	Maarten 't Hart	Het woeden der gehele wereld (1993)
4	Maarten 't Hart	De zonnewijzer (2004)
456	Maarten 't Hart	Het psalmenoproer (2006)
456	Maarten 't Hart	Verlovingstijd (2009)
4	Jaap Harten	De getatoeëerde Lorelei (1968)
4	Jaap Harten	Madame Tussaud in Berchtesgaden (1972)
4	Sanneke van Hassel	Nest (2010)
4	Heere Heeresma	Een dagje naar het strand (1962)
4	Heere Heeresma	Geef die mok eens door, Jet! (1968)
4	Heere Heeresma	Han de Wit gaat in ontwikkelingshulp (1972)
4	A. F. Th. v.d. Heijden	De slag om de Blauwbrug (1983)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	Vallende ouders (1983)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	De gevarendriehoek (1985)
4	A. F. Th. v.d. Heijden	De sandwich (1986)
4	A. F. Th. v.d. Heijden	Het leven uit een dag (1988)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	Advocaat van de hanen (1990)
4	A. F. Th. v.d. Heijden	Weerborstels (1993)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	De Movo tapes (2003)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	Het schervengericht (2007)
456	A. F. Th. v.d. Heijden	Tonio (2011)
456	A. F. Th. v.d. Heiden	De helleveeg (2013)
456	Toine Heijmans	Pristina (2014)
4	Tania Heimans	Hemelsleutels (2008)
456	W.F. Hermans	De tranen der acacia's (1949)
456	W.F. Hermans	Het behouden huis (1950)

456	W.F. Hermans	Ik heb altijd gelijk (1951)
456	W.F. Hermans	De donkere kamer van Damokles (1958)
456	W.F. Hermans	Nooit meer slapen (1966)
456	W.F. Hermans	Herinneringen van een engelbewaarder (1971)
456	W.F. Hermans	Onder professoren (1975)
456	W.F. Hermans	Uit talloos veel miljoenen (1981)
456	W.F. Hermans	Au pair (1989)
456	W.F. Hermans	Ruisend gruis (1995)
456	Albert Helman	De stille plantage (1931)
4	Kristien Hemmerechts	Brede heupen (1989)
456	Kristien Hemmerechts	Zonder grenzen (1991)
456	Kristien Hemmerechts	Wit zand (1993)
456	Kristien Hemmerechts	In het land van Dutroux (2007)
456	Joke Hermen	Tweeduister (2000)
456	Daphne Huisden	Dit blijft tussen ons (2013)
4	J. W. Holsbergen	De handschoenen van het verraad (1958)
456	Ed Hoornik	De overlevenden (1968)
456	Suzanna Jansen	Het pauperparadijs (2008)
456	Arthur Japin	De zwarte met het witte hart (1997)
456	Arthur Japin	De droom van de leeuw (2002)
456	Arthur Japin	Een schitterend gebrek (2003)
456	Arthur Japin	De grote wereld (2006)
456	Arthur Japin	De overgave (2007)
456	Arthur Japin	Vaslav (2010)
4	A. M. de Jong	Merijntje Gijzen's jeugd: het verraad (1925)
456	Oek de Jong	Opwaaiende zomerjurken (1979)
456	Oek de Jong	Cirkel in het gras (1985)
456	Oek de Jong	Hokwerda's kind (2002)
456	Oek de Jong	Pier en oceaan (2012)
4	Pia de Jong	Lange dagen (2008)
4	Freek de Jonge	Het damestasje (1986)
4	Freek de Jonge	Zaansch Veem (1987)
4	Freek de Jonge	Neerlands bloed (1991)
456	Frans Kellendonk	Mystiek lichaam (1986)
456	Marie Kessels	Ruw (2009)

4	Mensje van Keulen	Bleekers zomer (1972)
4	Mensje van Keulen	Van lieverlede (1975)
4	Mensje van Keulen	Overspel (1982)
4	Mensje van Keulen	De rode strik (1994)
456	Mensje van Keulen	Olifanten op een web (1997)
456	Mensje van Keulen	Liefde heeft geen hersens (2011)
4	Yvonne Keuls	Mevrouw mijn moeder (1999)
4	Kluun	Komt een vrouw bij de dokter (2003)
4	Herman Koch	Red ons, Maria Montanelli (1989)
4	Herman Koch	Eindelijk oorlog (1996)
456	Herman Koch	Het diner (2008)
456	Herman Koch	Zomerhuis met zwembad (2011)
456	Judith Koelemeijer	Het zwijgen van Maria Zachea (2001)
456	Judith Koelemeijer	Anna Boom (2008)
456	Dirk Ayelt Kooiman	Een romance (1973)
456	Dirk Ayelt Kooiman	Montyn (1982)
456	Anton Koolhaas	De hond in het lege huis (1964)
456	Anton Koolhaas	Vanwege een tere huid (1973)
456	Anton Koolhaas	De geluiden van de eerste dag (1975)
456	Anton Koolhaas	Tot waar zal ik je brengen (1976)
4	Iris Koppe	Rosiri (2007)
456	Saskia de Koster	Wij en ik (2013)
456	Gerrit Kouwenaar	Ik was geen soldaat (1951)
456	Gerrit Kouwenaar	Val, bom (19456)
4	Tim Krabbé	Het gouden ei (1984)
4	Tim Krabbé	De grot (1997)
4	Tim Krabbé	Vertraging (1994)
4	Tim Krabbé	Kathy's dochter (2002)
4	Tim Krabbé	Marte Jacobs (2007)
456	Gerrit Krol	Het gemillimeterde hoofd (1967)
456	Gerrit Krol	De man achter het raam (1982)
4	Ernest van der Kwast	Mama Tandoori (2010)
4	Ernest van der Kwast	Giovanna's navel (2012)
456	Hubert Lampo	Hélène Defraye (1945)
456	Hubert Lampo	Terugkeer naar Atlantis (1953)

456	Hubert Lampo	De komst van Joachim Stiller (1961)
456	Tom Lanoye	Alles moet weg (1988)
456	Tom Lanoye	Het goddelijk monster (1997)
456	Tom Lanoye	Zwarte tranen (1999)
456	Tom Lanoye	Boze tongen (2002)
456	Tom Lanoye	Sprakeloos (2009)
456	Joke van Leeuwen	Feest van het begin (2012)
456	Lisette Lewin	Hart van prikkeldraad (1992)
456	Ted van Lieshout	Mijn meneer (2012)
456	Thomas Lieske	Dünya (2007)
456	Thomas Lieske	Franklin (2000)
4	Tessa de Loo	Meander (1986)
4	Tessa de Loo	Het rookoffer (1987)
456	Tessa de Loo	De tweeling (1993)
456	Tessa de Loo	Een bed in de hemel (2000)
456	Tessa de Loo	De zoon uit Spanje (2004)
456	Tessa de Loo	Harlekino (2008)
4	Jan van Loy	Ik, Hollywood (2011)
4	Arjen Lubach	Magnus (2011)
4	Willem G. van Maanen	De onrustzaaiër (1954)
456	Hendrik Marsman	De dood van Angèle Degroux (1933)
4	Tip Marugg	De morgen loeit weer aan (1988)
456	Nicolaas Matsier	Gesloten huis (1994)
4	Vonne van der Meer	Eilandgasten (1991)
4	Vonne van der Meer	Ik verbind u door (2004)
4	Vonne van der Meer	Zondagavond (2009)
4	Vonne van der Meer	De vrouw met de sleutel (2011)
4	Doeschka Meijsing	Robinson (1976)
456	Doeschka Meijsing	Over de liefde (2008)
456	Geerten Meijsing	Veranderlijk en wisselvallig (1987)
4	(Joyce & co)	Erwin (1975)
4	Hannes Meinkema	De maaneter (1974)
4	Hannes Meinkema	En dan is er koffie (1976)
456	Jan van Mersbergen	Naar de overkant van de nacht (2011)
456	Anja Meulenbelt	De schaamte voorbij (1976)

4	Marga Minco	Het bittere kruid (1957)
4	Marga Minco	De val (1983)
4	Joris Moens	Bor (1973)
456	Marente de Moor	De Nederlandse maagd (2010)
456	Margriet de Moor	Eerst grijs, dan wit, dan blauw (1991)
456	Margriet de Moor	De virtuoos (1993)
456	Marcel Möring	Het grote verlangen (1992)
456	Marcel Möring	In Babylon (1997)
4	Marcel Möring	Het beloofde leven (2009)
456	Erwin Mortier	Godenslaap (2008)
456	Erwin Mortier	Gestmeld liedboek (2011)
456	Harry Mulisch	Het zwarte licht (19456)
456	Harry Mulisch	Het stenen bruidsbed (1959)
456	Harry Mulisch	De zaak 40/61 (1962)
4	Harry Mulisch	Twee vrouwen (1975)
456	Harry Mulisch	De aanslag (1982)
456	Harry Mulisch	Hoogste tijd (1985)
456	Harry Mulisch	De elementen (1988)
456	Harry Mulisch	De ontdekking van de hemel (1992)
456	Harry Mulisch	De procedure (1998)
456	Harry Mulisch	Siegfried (2001)
4	Hans Münstermann	Je moet niet denken dat ik altijd bij je blijf (2001)
4	Hans Münstermann	Ik kom je halen als het zomer is (2010)
456	Hans Münstermann	Mischa (2013)
456	Charlotte Mutsaers	Koetsier Herfst (2008)
456	Charlotte Mutsaers	Rachels rokje (1994)
456	Nescio	De uitvreter/Titaantjes/Dichtertje (1918)
4	Hélène Nolthenius	Geen been om op te staan (1977)
456	Cees Nooteboom	Philip en de anderen (1954)
456	Cees Nooteboom	Rituelen (1980)
456	Cees Nooteboom	In Nederland (1984)
456	Cees Nooteboom	Allerzielen (1998)
456	Nelleke Noordervliet	Tine (1987)
456	Nelleke Noordervliet	Het oog van de engel (1991)
456	Nelleke Noordervliet	De naam van de vader (1993)

456	Nelleke Noordervliet	Uit het paradijs (1997)
4	Nelleke Noordervliet	Altijd roomboter (2005)
456	Nelleke Noordervliet	Snijpunt (2008)
456	Nelleke Noordervliet	Vrij man)2012'
456	Frits van Oostrom	Maerlants wereld (1996)
456	Griet Op de Beeck	Vele hemels boven de zevende (2013)
456	J. van Oudshoorn	Tobias en de dood (1925)
4	Vincent Overeem	Misfit (2008)
456	Monica Van Paemel	De vermaledijde vaders (1985)
456	Monica Van Paemel	De eerste steen (1992)
456	Monica Van Paemel	Celestien (2004)
456	Connie Palmen	De wetten (1990)
456	Connie Palmen	De vriendschap (1995)
456	Connie Palmen	I.M. (1998)
456	Connie Palmen	De erfenis (1999)
456	Connie Palmen	Lucifer (2007)
4	Marion Pauw	Daglicht (2008)
4	Gustaaf Peek	Ik was Amerika (2010)
4	Gustaaf Peek	Dover)2008'
456	Elvis Peeters	Dinsdag (2011)
456	Koen Peeters	Grote Europese roman (2007)
4	David Pefko	Het voorseizoen (2011)
456	Rascha Peper	Oesters (1991)
456	Rascha Peper	Rico's vleugels (1993)
456	Rascha Peper	Russisch blauw (1995)
456	Rascha Peper	Een Spaans hondje (1998)
456	Rascha Peper	Dooi (1999)
456	Rascha Peper	Wie scheep gaat (2003)
456	Rascha Peper	Vingers van marsepein (2008)
456	E. du Perron	Het land van herkomst (1935)
456	E. du Perron	Schandaal in Holland (1939)
4	R. J. Peskens	Twee vorstinnen en een vorst (1975)
4	R. J. Peskens	Mijn tante Coleta (1976)
4	Leo Pleysier	De Gele Rivier is bevrozen (1993)
4	Claire Polders	Eeuwige kermis (2010)

456	Sybren Polet	Mannekino (1968)
456	Sybren Polet	De sirkelbewoners (1970)
456	Jacques Presser	De nacht der Girondijnen (1957)
456	Hugo Raes	De vadsige koningen (1961)
456	Hugo Raes	Een faun met kille horentjes (1966)
456	Gerard Reve	De avonden (1947)
456	Gerard Reve	Werther Nieland/De ondergang van de familie Boslovitsj (1949/1950)
456	Gerard Reve	De taal der liefde (1972)
456	Gerard Reve	Lieve jongens (1973)
456	Gerard Reve	Een circusjongen (1975)
456	Gerard Reve	Oud en eenzaam (1978)
456	Gerard Reve	Moeder en zoon (1980)
4	Gerard Reve	De vierde man (1981)
456	Gerard Reve	Het boek van violet en dood (1996)
456	Gerard Reve	Het hijgend hert (1998)
456	Karel van het Reve	Nacht op de kale berg (1961)
456	Adriaan Roland Holst	Deirdre en de zonen van Usnach (1920)
456	Thomas Rosenboom	Vriend van verdienste (1985)
456	Thomas Rosenboom	Gewassen vlees (1994)
456	Thomas Rosenboom	Publieke werken (1999)
456	Thomas Rosenboom	Zoete mond (2009)
456	Thomas Rosenboom	De rode loper (2012)
456	Renate Rubinstein	Niets te verliezen en toch bang (1978)
456	Renate Rubinstein	Heden ik (1985)
456	Renate Rubinstein	Mijn beter ik (1991)
456	Helga Ruebsamen	Op Scheveningen (1988)
456	Helga Ruebsamen	Het lied en de waarheid (1997)
4	Ward Ruyslinck	De ontaarde slapers (1957)
4	Ward Ruyslinck	Wierook en tranen (1958)
4	Ward Ruyslinck	Het reservaat (1964)
4	Ward Ruyslinck	De Karakoliërs (1969)
4	Hans Sahar	De gebroeders Boetkaboet (2008)
4	Anke Scheeren	De mooiste dagen zijn het ergst (2009)
4	Arthur van Schendel	De waterman (1933)

4	Arthur van Schendel	Een Hollands drama (1935)
4	Arthur van Schendel	De wereld een dansfeest (1938)
456	K. Schippers	Waar was je nou? (2005)
456	Allard Schröder	De hydrograaf (2002)
456	Jan Siebelink	De herfst zal schitterend zijn (1980)
456	Jan Siebelink	En joeg de vossen door het staande koren (1982)
456	Jan Siebelink	Knielen op een bed violen (2005)
456	Jan Siebelink	Suezkade (2008)
456	Jan Siebelink	Het lichaam van Clara (2010)
456	Jan Slauerhoff	Het leven op aarde (1934)
456	Jan Slauerhoff	Het verboden rijk (1932)
456	Jan Slauerhoff	De opstand van Guadalajara (1937)
456	F. Springer	Bougainville (1981)
456	F. Springer	Quissama (1985)
4	Maria Stahlie	Scheerjongen (2011)
456	Rosita Steenbeek	Ander licht (2009)
456	René Stoute	Op de rug van vuile zwanen (2004)
456	M.H. Székely-Lulofs	Rubber (1931)
456	Toon Tellegen	Brieven aan Doornroosje (2003)
456	Peter Terrin	Post Mortem (2011)
4	Theo Thijssen	Kees de Jongen (1923)
4	Theo Thijssen	De gelukkige klas (1926)
4	Pieter Thomése	Heldenjaren (1994)
456	Pieter Thomése	Schaduwkind (2003)
456	Pieter Thomése	Vladiwostok! (2007)
456	Pieter Thomése	De weldoener (2010)
4	Pieter Thomése	Grillroom Jeruzalem (2011)
4	Franca Treur	Dorsvloer vol confetti (2009)
456	Anton Valens	Het boek Ont (2011)
4	Jos Vandeloo	Het gevaar (1960)
4	Jos Vandeloo	Het huis der onbekenden (1963)
4	Jos Vandeloo	De muggen (1973)
4	Jos Vandeloo	De Engelse les (1980)
4	Adriaan van der Veen	Het wilde feest (1952)
4	Edward v.d Vendel & Anoush Elman	De gelukvinder (2009)

4	Dimitri Verhulst	De helaasheid der dingen (2008)
4	Dimitri Verhulst	Mevrouw Verona daalt de heuvel af (2006)
456	Dimitri Verhulst	Godverdomse dagen op een godverdomse bol (2009)
4	Dimitri Verhulst	De laatste liefde van mijn moeder (2010)
456	Simon Vestdijk	Terug tot Ina Damman (1934)
456	Simon Vestdijk	Meneer Visser's hellevaart (1934)
456	Simon Vestdijk	De nadagen van Pilatus (1938)
456	Simon Vestdijk	Pastorale 1943 (1948)
456	Simon Vestdijk	De kellner en de levenden (1949)
456	Simon Vestdijk	De koperen tuin (1950)
456	Simon Vestdijk	Ivoren wachters (1951)
456	Simon Vestdijk	Op afbetaling (1952)
456	Simon Vestdijk	Het genadeschot (1965)
456	Simon Vestdijk	Het verboden bacchanaal (1968)
456	Ivo Victoria	Gelukkig zijn we machteloos (2011)
4	Judith Visser	Oversteken (2009)
456	Theun de Vries	Rembrandt (1931)
456	Theun de Vries	Stiefmoeder Aarde (1936)
4	Theun de Vries	Het meisje met het rode haar (19456)
4	Robert Vuijsje	Alleen maar nette mensen (2008)
4	Levi Weemoedt	De ziekte van Lodesteijn (1986)
456	Tommy Wieringa	Alles over Tristan (200)
456	Tommy Wieringa	Joe Speedboot (2005)
456	Tommy Wieringa	Caesarion (2009)
456	Tommy Wieringa	Dit zijn de namen (2012)
456	Leon de Winter	De verwording van de jonge(re) Dürer (1978)
456	Leon de Winter	La Place de la Bastille (1981)
456	Leon de Winter	Zoeken naar Eileen W. (1981)
456	Leon de Winter	Kaplan (1986)
456	Leon de Winter	Hoffmann's honger (1990)
456	Leon de Winter	Supertex (1992)
456	Leon de Winter	De ruimte van Sokolov (1992)
456	Leon de Winter	Zionoco (1995)
456	Leon de Winter	De hemel van Hollywood (1997)

456	Leon de Winter	Gods gym (2002)
456	Leon de Winter	Het recht op terugkeer (2008)
456	Jan Wolkers	Kort Amerikaans (1962)
456	Jan Wolkers	Een roos van vlees (1963)
456	Jan Wolkers	Terug naar Oegstgeest (1965)
456	Jan Wolkers	Horrible tango (1967)
456	Jan Wolkers	Turks fruit (1969)
456	Jan Wolkers	De walgvogel (1974)
456	Jan Wolkers	De doodshoofdvlinder (1979)
456	Jan Wolkers	De perzik van onsterfelijkheid (1980)
456	Jan Wolkers	Brandende liefde (1981)
456	Jan Wolkers	De junival (1982)
4	Nilgün Yerli	De garnalenpelster (2001)
4	Annejet van der Zijl	Sonny boy (2005)
456	Koos van Zomeren	Otto's oorlog (1983)
456	Koos van Zomeren	Het verhaal (1986)
4	Joost Zwagerman	Gimmick ! (1989)
456	Joost Zwagerman	Vals licht (1991)
456	Joost Zwagerman	De buitenvrouw (1994)
456	Joost Zwagerman	Chaos en rumoer (1997)
456	Joost Zwagerman	Transito (2006)
-
C.	VERHALENBUNDELS VAN NA 1916	
456	Kader Abdollah	De adelaars (1994)
456	A. Alberts	De eilanden (1952)
4	Jan Arends	Keefman (1972)
456	Belcampo	Verhalen (1935)
456	Belcampo	Bevroren vuurwerk (1962)
4	Maarten Biesheuvel	In de bovenkooi (1972)
4	Maarten Biesheuvel	Slechte mensen (1973)
4	Maarten Biesheuvel	De verpletterende werkelijkheid (1979)
456	Louis Paul Boon	Menuet en andere verhalen (1955)
456	Ferdinand Bordewijk	Fantastische vertellingen (1919-1924)
4	Remco Campert	Alle verhalen (2001)

4	Remco Campert	Alle dagen feest (1955)
4	Remco Campert	De jongen met het mes (1958)
4	Remco Campert	Tot zoens (1986)
4	Remco Campert	Eetlezen (1987)
456	Patricio Canaponi	Een gondel in de Herengracht (1978)
456	Hugo Claus	De zwarte keizer (1958)
4	Jules Deelder	Schöne Welt (1982)
4	Jules Deelder	Modern passé (1984)
4	Jules Deelder	Drukke dagen (1985)
4	Henriëtte van Eyk	De kleine parade (1932)
4	Carl Friedman	De grauwe minnaar (1996)
456	Marnix Gijsen	Mijn vriend de moordenaar (1959)
456	Hermine de Graaf	Aanklacht tegen onbekend (1987)
456	Hermine de Graaf	Een kaart, niet het gebied (1984)
456	Jacques Hamelink	Het plantaardig bewind (1964)
456	Maarten 't Hart	Het vrome volk (1974)
4	Heere Heeresma	Zwaarmoedige verhalen voor bij de centrale verwarming (1973)
456	W.F. Hermans	Paranoia (1953)
456	W.F. Hermans	Een landingspoging op Newfoundland (1957)
456	W.F. Hermans	Een wonderkind of een total loss (1967)
456	W.F. Hermans	Hundertwasser, honderdvijf en meer (1973)
456	W.F. Hermans	De laatste roker (1991)
456	D. Hooyer	Sleur is een roofdier (2007)
456	F.B. Hotz	Ernstvuurwerk (1978)
456	F.B. Hotz	Eb en vloed (1987)
456	F.B. Hotz	Dood weermiddel (1976)
456	Arthur Japin	Magonische verhalen (1996)
456	Oek de Jong	De hemelvaart van Massimo (1997)
4	Lieve Joris	De poorten van Damascus (1993)
4	Lieve Joris	Dans van de luipaard (2001)
456	Frans Kellendonk	Bouwval (1977)
4	Kees van Kooten	Koot droomt zich af (1977)
4	Kees van Kooten	Koot graaft zich autobio (1979)
456	Anton Koolhaas	Gekke witte (1959)

4	Tim Krabbé	De matador en andere verhalen (1991)
4	Tom Lanoye	Een slagersjongen met een briljetje (1985)
4	Tom Lanoye	Spek en bonen (1994)
4	Tessa de Loo	De meisjes van de suikerwerkfabriek (1983)
456	Doeschka Meijsing	De Hanen en andere verhalen (1974)
456	Harry Mulisch	Het zwarte licht (19456)
456	Harry Mulisch	De versierde mens (1957)
456	Harry Mulisch	Het mirakel (1955)
456	Cees Nooteboom	's Nachts komen de vossen (2009)
4	Frans Pointl	De kip die over de soep vloog (1989)
4	R. J. Peskens	Twee vorstinnen en een vorst (1975)
456	Gerard Reve	Tien vrolijke verhalen (1961)
456	Gerard Reve	Vier wintervertellingen (1963)
456	Rascha Peper	Alle verhalen (1997)
4	Ethel Portnoy	Steen en been (1971)
456	Jan Slauerhoff	Schuim en asch (1930)
4	Ward Ruyslinck	De paardevleeseters (1965)
456	Jan Siebelink	Weerloos (1978)
456	Jan Siebelink	De laatste schooldag (1994)
456	Pieter Thomése	Zuidland (1991)
4	Manon Uphoff	Begeerte (1995)
4	Bob den Uyl	Gods wegen zijn duister en zelden aangenaam (1975)
4	Bob den Uyl	Vreemde verschijnselen (1978)
4	Jos Vandeloo	De vijand en andere verhalen (1962)
4	Jos Vandeloo	De croton en andere verhalen (1964)
4	Roger van de Velde	Galgenaas (1966)
4	Roger van de Velde	De knetterende schedels (1969)
456	Jan Wolkers	Serpentina's petticoat (1961)
456	Jan Wolkers	Gesponnen suiker (1963)
456	Jan Wolkers	De hond met de blauwe tong (1964)
 D. GEDICHTENBUNDELS VAN NA 1916		
56	Gerrit Achterberg	Voorbij de laatste stad (1955)
56	Hans Andreus	Muziek voor kijkdieren (1951)

56	Armando	Gedichten 2009 (2009)
56	H.H. ter Balkt	Voor vliegtuigmagneet (2011)
56	Paul Bogaert	De Slalom soft (2009)
56	J.C. Bloem	Verzamelde gedichten (1965)
56	J.C. Bloem	Het verlangen (1921)
56	Cees Buddingh	Deze kant boven (1965)
56	Remco Campert	Vogels vliegen toch (1951)
56	Remco Campert	Mijn leven's liederen (1968)
56	Hugo Claus	De Oostakkerse gedichten (1955)
56	Eva Cox	Een twee drie ten dans
56	Kreek Daey Ouwens	De achterkant (2011)
56	Jules Deelder	Moderne gedichten (1979)
56	Jules Deelder	Sturm und Drang (1980)
56	Willem Elsschot	Verzen van vroeger (1934)
56	Anna Enquist	Alle gedichten (2005)
56	Luuk Gruwez	Wijvenheide (2012)
56	Judith Herzberg	Beemdgas (1968)
56	Tjitske Jansen	Koerikoeloem (2007)
56	Gerrit Kouwenaar	Vijf 5-tigers (1955)
56	Gerrit Kouwenaar	Hand o.a. (19456)
56	Rutger Kopland	Het orgeltje van yesterday (1968)
56	Rutger Kopland	Alles op de fiets (1969)
56	Hans Lodeizen	Het innerlijke behang (1949)
56	Lucebert	Apocrief (1951)
56	Hendrik Marsman	Paradise regained (1927)
56	Hendrik Marsman	Tempel en kruis (1940)
56	Neeltje Maria Min	Voor wie ik lief heb wil ik heten (1966)
56	Ramsey Nasr	Onhandig bloesemend (2004)
56	Martinus Nijhoff	De wandelaar (1916)
56	Martinus Nijhoff	Lees maar, er staat niet wat er staat (1959)
56	Martinus Nijhoff	Nieuwe gedichten (1934)
56	Martinus Nijhoff	Het uur U (1942)
56	Paul van Ostaijen	Music Hall (1916)
56	Paul van Ostaijen	Het sienjaar (1918)
56	Paul van Ostaijen	Bezette stad (1921)

56	Hagar Peeters	Koffers zeelucht (2003)
56	Ester Naomi Perquin	Servetten halfstok (2007)
56	Ester Naomi Perquin	Namens de ander (2009)
56	Ester Naomi Perquin	Celinspecties (2012)
56	Sybren Polet	Virtualia, teletonen (2012)
56	Jean Pierre Rawie	Kwade trouw (1986)
56	Jean Pierre Rawie	Onmogelijk geluk (1992)
56	Adriaan Roland Holst	Een winter aan zee (1938)
56	Adriaan Roland Holst	In ballingschap (1959)
56	Jan Jacob Slauerhoff	Archipel (1923)
56	Jan Jacob Slauerhoff	Eldorado (1928)
56	Jan Jacob Slauerhoff	Een eerlijk zeemansgraf (1936)
56	Jan Jacob Slauerhoff	Serenade (1930)
56	Mustafa Stitou	Varkensroze ansichten (2003)
56	Marie Vasalis	Parken en woestijnen (1940)
56	Simon Vestdijk	Thanatos aan banden (1948)
56	Simon Vestdijk	Gestelsche liederen (1949)
56	Leo Vroman	262 Gedichten (1974)
56	Henk van der Waal	Zelf worden (2010)
56	Levi Weemoedt	Geduldig Lijden (1970)
56	Menno Wigman	Mijn naam is Legioen (2012)
56	Nachoem Wijnberg	Het leven van (2008)

5.16 VERHAALANALYSE

DEEL 1

1. Inleiding

Behalve met boeken ga je je dit jaar ook bezighouden met verhalen, literaire werkjes van over het algemeen niet meer dan 3 tot 15 pagina's. Je gaat je bekwamen in het analyseren van zulke verhalen en aan het einde van de vijfde klas zal verhaalanalyse het eerste schoolexamen zijn dat je voor Nederlands voorgeschoteld krijgt.

Dat je leert hoe je met verhalen moet omgaan, is niet alleen handig als voorbereiding op dat SE. In verhalen kom je dezelfde dingen tegen als in de boeken die je leest voor je leesdossier, en dat betekent dat je de aspecten van literatuur die je leert herkennen in de verhalen, ook gaat zien in die boeken. Door te oefenen met verhalen ga je inzien hoe literatuur in elkaar zit en dat maakt dat je die literatuur ook beter gaat begrijpen.

2. Structuuranalyse

Je kunt op verschillende manieren omgaan met verhalen. Je kunt bijvoorbeeld proberen te ontdekken wat een verhaal met jou als lezer doet. Wat is de rol die je fantasie speelt bij het lezen? In hoeverre ervaar je bij verhaalfiguren eigenschappen van jezelf (projectie) of neem je juist de manier van denken van de hoofdpersoon over (identificatie)? Heeft het verhaal voldaan aan de verwachtingen die je er vóór het lezen over had?

Wij hebben ervoor gekozen om je in deze module Verhaalanalyse op zoek te laten gaan naar de manier waarop het verhaal is opgebouwd en naar de middelen die de schrijver daarvoor gebruikt heeft. Je gaat met andere woorden van elk verhaal dat in de les besproken wordt, een

structuuranalyse maken. Als je een verhaal ziet als een huis, dan moet jij als lezer op zoek gaan naar de bouwstenen waarmee dat huis is opgebouwd. Dat zijn over het algemeen heel voor de hand liggende elementen als de handeling, de tijd en de verhaalfiguren, maar het gaat erom dat jij leert zien op welke manier die elementen gebruikt zijn en wat voor rol ze spelen.

Om maar eens een voorbeeld te noemen: natuurlijk is een verhaal een aaneenschakeling van gebeurtenissen, maar even zo natuurlijk is het dat dat niet een willekeurige aaneenschakeling is en dat achter die reeks gebeurtenissen de bedoeling van de schrijver met zijn verhaal verborgen ligt.

Als je je daarvan bewust bent, ga je vanzelf op zoek naar het verband tussen die gebeurtenissen. Een ander voorbeeld: het is ook vanzelfsprekend dat er tijd verloopt in een verhaal. Als dat niet het geval zou zijn, zouden er ook geen gebeurtenissen kunnen plaatsvinden. Logisch dus, maar dat betekent niet dat we het verloop van tijd maar moeten beschouwen als een onmisbaar gegeven dat verder geen rol speelt. Je zult zien dat een schrijver vaak juist via het structurelement 'tijd' zijn verhaal vorm geeft: hij kan de logische volgorde van de gebeurtenissen veranderen bijvoorbeeld en hij kan tijd overslaan of samenvatten.

De structurelementen die in deze module achtereenvolgens de revue passeren, zijn:

1. Tijd
2. Vertelvormen
3. Handeling
4. Figuren
5. Perspectief
6. Tijdsperspectief
7. Vertelsituatie
8. Ruimte

In het eerste deel van deze module wordt de nadruk gelegd op de elementen 'tijd' en 'handeling'; de overige elementen komen in het tweede deel aan de orde.

Ten behoeve van de analyse van verhalen is een overzicht gemaakt van de begrippen die een rol spelen in de verhalen die je gaat lezen, het 'begrippenapparaat bij de analyse van verhalen'. Het is - opgesplitst in twee delen - opgenomen in deze module.

Je kunt er bij het beantwoorden van vragen over een verhaal, zo vaak als je wilt, gebruik van maken. In de praktijk zul je merken dat je het steeds minder vaak nodig hebt.

Begrippenapparaat bij de analyse van verhalen – deel 1	
TIJD	
Vertelde tijd	De tijd waarbinnen het hele verhaal zich afspeelt; kan variëren van enkele uren tot vele tientallen jaren
Verteltijd	De tijd die nodig is om het verhaal te vertellen. Verhalen worden nu niet meer verteld, maar gelezen. De verteltijd wordt nu uitgedrukt in het aantal blz. of regels

Tijdlaag	Een bepaalde periode binnen de vertelde tijd (bijvoorbeeld een avond, een dag of een week)
Continue vertelwijze	Er zitten geen (noemenswaardige) tijdsprongen in het verhaal; die tijdsprongen worden voorkomen door toepassing van tijdverdichting (zie verderop)
- Duratief aspect	(= continu) In een met tijdverdichting vertelde periode wordt een aanhoudende (durende) toestand beschreven: <i>'het bleef die week regenen'</i> , <i>'een maand lang voelde hij zich zeer gedgeprimeerd'</i> .
- Iteratief aspect	(= continu) In een met tijdverdichting vertelde periode worden handelingen beschreven, die zich steeds herhalen; ze worden maar één keer genoemd, maar de lezer weet dat ze vaker voorkomen: <i>'Elke ochtend begon hij met koffie'</i> , <i>'Iedere maand kwam hij om geld vragen'</i> .
Discontinue vertelwijze	Er worden stukken tijd overgeslagen in het verhaal; er zitten tijdsprongen (zie verderop) in
Scenische vertelwijze	(= voorbeeld van discontinu) Fragmenten waarin de vertelde tijd en de verteltijd ongeveer even lang zijn, worden 'verbonden' door tijdsprongen (vgl. soaps)
Tijdsprong	Er wordt over een bepaalde periode in het verhaal niets verteld; er wordt tijd 'overgeslagen': <i>'Na een uur kwam hij terug,' 'Twee jaar later vertrok zij'</i>
Tijdverdichting	Een lange periode wordt slechts in enkele zinnen beschreven; de verteltijd is korter dan de vertelde tijd (er wordt 'tijd' samengevat, niet overgeslagen)
Tijdvertraging	Een korte periode wordt in veel tekst beschreven; de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Van tijdvertraging is vaak sprake als er dingen uitgebreid beschreven worden
Chronologisch vertellen	Het verhaal begint op een bepaald moment en het ontwikkelt zich vanaf daar volgens een normaal tijdsverloop. De tekst wordt dus niet

	onderbroken door gebeurtenissen uit de vóórgeschiedenis (flashbacks – zie later). Herinneringen waaraan relatief veel tekst is besteed, onderbreken de chronologie dus wél! Korte opmerkingen over wat er in het verhaalverleden is gebeurd, doen dat niet (retrospectie - terugverwijzing – zie later)
Niet-chronologisch vertellen	In het verhaal komen flashbacks voor
Flashback	Een stuk tekst middenin het verhaal over iets wat in het verleden heeft plaatsgevonden. Je wordt vaak als het ware teruggezet in het verleden (vgl. films)
Terugverwijzing (retrospectie)	Een verwijzing naar iets wat eerder in het verhaal is gebeurd. De functie daarvan is over het algemeen het verhelderen van het verhaalverleden, waardoor ook het verhaalheden beter te begrijpen is
Vooruitverwijzing (prospectie)	Een aanwijzing over wat er verderop in het verhaal waarschijnlijk zal gebeuren. Vooruitverwijzingen maken een verhaal over het algemeen spannender
Verhaalbegin	Ab ovo: Het verhaal heeft een duidelijk startmoment, bijvoorbeeld een geboorte, of het begin van een reis. Denk ook aan het begin van een sprookje: Er was eens..... In medias res: De lezer valt in regel 1 in 'lopende' gebeurtenissen', midden in het verhaal dus. Wat er aan de hand is, wordt met behulp van retrospectie en/of flashbacks duidelijk gemaakt
Verhaaleinde	Gesloten: Er is een duidelijk eind gekomen aan de gebeurtenissen; als lezer blijf je niet met onbeantwoorde vragen zitten Open: aan het eind van het verhaal houd je vragen over de afloop en/of het lot van de hoofdpersonen. Een open einde laat je nadenken over wat er nog zou kunnen gebeuren
VERTELVORMEN	
	Beschrijving, bericht, commentaar, monoloog, dialoog, polyloog, innerlijke monoloog. Dit laatste is de zgn. monologue intérieure (innerlijke

	monoloog): dit is tekst waarin de hoofdpersoon niet spreekt, maar waarin je zijn gedachtestroom leest (stream of consciousness); er zijn zo hele boeken geschreven; komt veel voor in moderne literatuur
Kaderverhaal of raamvertelling	Er is sprake van een verhaal in een verhaal. Vaak vormt dan het verhaalheden de omlijsting van het verleden. In het verleden speelt zich dan het eigenlijke verhaal af
HANDELING	het geheel van alle gebeurtenissen
Fabel	samenvatting van het verhaal in chronologische volgorde (dat hoeft dus niet per se de volgorde te zijn waarin de gebeurtenissen gepresenteerd worden in het verhaal)
Geleding	Een indeling van het verhaal, bijvoorbeeld op grond van wisseling van plaats, verandering wat betreft de tijd (na een tijdsprong zou een nieuw gedeelte kunnen beginnen) of verandering van het aantal personages (zoals in toneelstukken: als er iemand bijkomt of weggaat begint een nieuwe scène)
Thema	Het onderwerp van het verhaal. Het moet 'abstract' geformuleerd worden, d.w.z. los van concrete verwijzingen naar het verhaal. Dus niet: 'De radeloosheid van Ruud als hij ontdekt dat zijn broer Jack homoseksueel is', maar "De radeloosheid van een puber als hij ontdekt dat zijn broer homoseksueel is"
De idee	De visie van de auteur op de beschreven gebeurtenissen; wat heeft hij willen laten zien, soms ook: wat is zijn wereldbeeld of opvatting over de werkelijkheid. De idee heeft uiteraard te maken met het thema van het verhaal
Literair-historisch motief	Een situatie of handeling, die vaak terugkeert in het dagelijks leven en dus ook in de literatuur (bijvoorbeeld de kwaadaardige stiefmoeder, de strijd van een eenling tegen een vijandige omgeving, fantasie als vlucht, een zoektocht (queeste). Als die herkenbare situaties of handelingen van belang zijn voor het verhaal(thema), spreek je van een motief, anders niet

Verhaalmotief	Een situatie, voorwerp of handeling, die je door het verhaal heen leidt. Over het algemeen gaat het om concrete zaken die herhaald voorkomen in het verhaal. Door de herkenning ervan krijgt het verhaal vaak wat meer structuur voor de lezer
Leidmotief	Het meest in het oog springende verhaalmotief, te vergelijken met een leidmotief in de klassieke muziek: een 'riedeltje' dat steeds weer terugkomt. Nog meer dan de verhaalmotieven geeft het structuur aan het verhaal. Regelmatig is de titel (een aanwijzing voor) het leidmotief

5.17 OEFENVERHAAL 1

GERARD REVE – BLOED

Allen! ' De man liet zijn schorre, raspende stem opnieuw door de ruimte klinken. Er kwam geen antwoord, maar ergens uit de buurt van de opgestapelde blokken geperst hooi klonk een kort geritsel. De oogleden van de man vernauwden zich gedurende de paar seconden dat hij onbeweeglijk bleef staan, al zijn zintuigen gespannen, wachtend of het geluid zich

5 zou herhalen. Het geritsel verplaatste zich. De man stak snel, met de achteloze nauwkeurigheid van een roofdier, de ruimte over die hem van de stapel hooi scheidde, sprong met geruisloze behendigheid over de voorste paar blokken heen, en trok de ineengedoken gestalte van een jongen te voorschijn. Even was er een stilte, die slechts verbroken werd door het geluid van een fluitende, hijgende ademhaling. 'En wat deed jij daar? Opvreter. Jij, laf kreng. Wat had jij hier te

10 zoeken?' sprak daarop zacht, en daardoor nog heser, de stem. Voordat er tijd had kunnen zijn geweest voor een antwoord, volgde reeds het geluid van steeds sneller toegediende slagen. In het schaarse licht was alleen het gelaat van het kind duidelijk zichtbaar. Er waren geen tranen op te zien; uit de mond steeg wel een regelmatig, hoog gekreun op, maar in de spitse, muisachtige gelaatstrekken en de diepliggende, donkere ogen viel

15 slechts een uitdrukking van geduldige waakzaamheid te lezen. De man duwde de gestalte voor zich uit en drukte het gezichtje met brute kracht tegen de muur. Er klonk een gesmoorde gil, die de man een ogenblik zijn prooi deed loslaten. Opnieuw liet hij zijn vuisten op het lichaam van de jongen neerkomen, maar tenslotte scheen hij moe te worden, want opeens hield hij op, draaide zich om, en verdween. Allen veegde het

20 bloed, dat uit zijn neus liep, weg van zijn lippen en spuwde de stukjes hooi uit, die met het bloed zijn mond waren binnengekomen, en trad op zijn tenen naar buiten, in het volle daglicht. Nauwelijks was hij de staldeur uit, of opnieuw dook hij werktuiglijk in elkaar, maar de stem die zo onverwachts boven hem klonk, was niet dezelfde als die van daareven. Hij herstelde zich en keek omhoog. 'Allen, kom hier'. Hoog boven hem, over

25 de rand van de vloer van de droogzolder, was een blozend gezichtje met gele krulletjes eromheen zichtbaar. Allen schudde nadrukkelijk het hoofd. 'O, je bloedt helemaal. Kom hier!' riep het stemmetje.

De jongen veegde opnieuw zijn lippen schoon, en bekeek zijn hand. Hij deed een paar stappen naar voren, leunde tegen de ladder, en drukte zijn gezicht tegen het koele staal van één **30** der sporten. 'Je moet het zelf maar weten.' kirkte het stemmetje boven hem. 'Je komt hier, of ik zal Vader wat gaan vertellen.' De jongen klom langzaam de hoge ladder op en ging, boven gekomen, op de vloer zitten, na eerst een stuk gedroogde appel van één van honderden

volgeregen lijnen die door de loods gespannen waren, te hebben afgerukt en in zijn mond te hebben gestopt. 'Dat heb je te laten' zei het meisje. 'Ik ga het vertellen.' De jongen zei niets. Het **35** meisje trok nu op haar beurt een half dozijn appelpartjes van een lijn, at één ervan op, en wierp de rest in de diepte. 'Rupsen hebben ook bloed,' deelde ze mede. 'Maar het is groen.' De jongen bleef zwijgen. Op de grote hoogte waarop ze zich bevonden was een lichte bries voelbaar, die soms in de luchtsleuven van dak en wanden een ijl gezoem veroorzaakte. 'Hij vindt je altijd meteen,' vervolgde het meisje. 'Omdat je te stom bent om je te verstoppen. Vader zegt er zit **40** niets in zijn hoofd en alles moet ik er zelf inslaan. Hij zegt: Allen kan geen woord van een ander woord onderscheiden. Dat zegt hij.' De jongen likte aan zijn lippen, maar bewoog zijn hoofd niet. Het viel niet te zeggen of het gesprokene tot hem was doorgedrongen. Zijn blik bleef onbeweeglijk voor hem uit gericht. Het bouwsel waarop ze zich bevonden was veel hoger dan de stal en ook dan het woonhuis, dat grotendeels achter het staldak schuil ging. Voor hen lag een wijd **45** vergezicht over de met rotsmuurtjes gemarkeerde fruittuinen, de bijna geheel droge, rode rivierbedding en, voorbij de rivier, de hoge boompartijen, blauwachtig door stof of warmtenevels, die het dorp omzoomden en alleen de bovenste trans van de kerktoren zichtbaar lieten. Van de huizen was nergens ook maar een steen of dakpan te zien. Ook de dikke, hoge muur die bij de weg begon en het kerkhof omgaf waar zijn ouders begraven lagen, bleef, hoe scherp de jongen **50** ook tuurde, onzichtbaar voor zijn blik. Hij slikte de fijngekauwde appel door en begon met zijn nagels de hard geworden, donkere korst rond zijn neus los te krabben. 'De ladder kan helemaal los,' zei het meisje, driftig knikkend waarbij haar krullen op en neer dansten. De jongen keek haar even aan. De ladder kon niet los, want die was immers van ijzer! Hij schudde het hoofd. 'Wel waar!' kirde haar stemmetje. 'Kijk maar.' Ze knielde neer, boog zich voorover en begon moeizaam de **55** beide zware vleugelbouten los te draaien, waarmee de staken van de ladder aan de voorste vloerbalk zaten vastgeschroefd. Ze hield op toen de bouten halverwege naar buiten waren gekomen, en kwam weer overeind zitten. Haar purperen gezichtje was bezweet geraakt. 'Ik heb geen zin meer, ik krijg pijn aan mijn vingers,' verklaarde ze, achterover leunend tegen de golfijzeren wand. De jongen maakte slechts een kort, slorpnd geluid. 'Waarom zeg je helemaal niks?' vroeg **60** het meisje. Ze liet zich verder achterover zakken en bracht haar armpjes onder het hoofd. 'Denk je dat je nooit tegen me hoeft te antwoorden?' De jongen liet even zijn ogen over de liggende gestalte dwalen om ze tenslotte op de rode, dikke enkels en de zwarte knoopschoentjes die op die van een pop geleken, te laten rusten. Even, bijna onwaarneembaar kort, bewogen zijn lippen. 'Wil je weer helemaal niets zeggen?' Het stemmetje was even langzaam en lijsig als **65** tevoren, maar een nieuwe toon, die de jongen maar al te goed kende, was er in hoorbaar geworden. 'Je mag hier niet eens komen.' In een ritseling van massaas geborduurd katoen richtte

haar figuurtje zich op. De jongen staarde zwijgend langs de ladder neer op het betonnen plaveisel in de diepte. 'Ik ga Vader zeggen dat je hier zit. Je hebt van de appels gegeten, dat kan hij zien.'

70 Ze begon de ladder af te dalen. 'Je hoeft dus niet te proberen die stukken op te rapen.'

vervolgde ze, op de beneden over het beton verspreid liggende partjes wijzend. 'Ik ga ze fijntrappen.' Ze was nu beneden. De jongen keek toe, hoe de voetjes, een trilling veroorzakend in de rose, gerimpelde knietjes, de nog half sappige stukjes vrucht driftig vermorzelden. Daarna zag hij haar om de hoek van de stal, in de richting van het woonhuis, in snelle dribbelpas verdwijnen.

75 De jongen bleef geruime tijd onbeweeglijk zitten. Om hem heen was het bijna volkomen stil. De bries was te zwak geworden om nog enig gesuis in de luchtsleuven van de loods voort te brengen. Slechts vaag, als van heel ver, was het loom, mompelend getok van hoenders te horen. De jongen boog zich op zijn hurken naar voren. Zonder naar zijn handen te kijken, betastte hij de beide half uitgeschroefde bouten en begon ze verder uit te draaien. Het ging helemaal niet moeilijk, en hij

80 kreeg helemaal geen pijn in zijn vingers! Ergens koerde luid en opgewonden een duif. De jongen liet beide schroefbouten in zijn broekzak verdwijnen en richtte zich weer op. Een deur sloeg rammelend dicht, maar de jongen bewoog zich niet. Slechts even knipperden zijn oogleden. Over

het kiezel naderden zware voetstappen, die dof werden op het beton. De man bleef onder aan de ladder staan, beide handen op de rug houdend. Hij keek omhoog en zijn ogen, die scherp de

85 omtrekken van de jongen opnamen, drukten verbazing uit. Zijn blik ontmoette niet die van de jongen die stil voor zich uit keek en zich niet verroerde. De man haalde zijn handen van achter zijn rug vandaan. In de ene had hij een vers afgerukte, sterke boomtak. Hij begon de ladder te

bestijgen. De jongen slikte, maar nog steeds bleef hij roerloos zitten. Hij bewoog zich pas, toen het hoofd van de man de bovenste sport van de ladder was genaderd. Wat in de enkele volgende

90 ogenblikken gebeurde, zou niemand nauwkeurig hebben kunnen beschrijven, zo snel volgde alles elkaar op: de voet van de jongen die, als gedreven door een losspringende veer, de kin van de man raakte; de ladder die knarsend losliet en zich langzaam van de rand van de vloer begon te verwijderen; het gekreun dat uit de keel van de man ontsnapte, zijn bliksemsnelle draaiing om de ladder heen en zijn sprong, zijn vingertoppen en nagels, die slechts machteloze krassen in het

95 stof van de loodsvloer achterlieten; de plof, die uit de diepte opklonk en de stalen palen van de loods deed trillen; en tenslotte de ladder zelf, die langzaam, bijna plechtig, op zijn plaats

terugkeerde. De jongen knielde neer en bracht de vleugelbouten weer in hun gaten aan. Daarna daalde hij naar beneden om de tak op te rapen en deze ver weg, tot over de omheining van de varkenshokken heen, weg te slingeren, steeds echter behoedzaam blijvend niet zijn voeten te

100 zetten in het donkere, reeds tot stilstand gekomen stroompje, dat om het hoofd van de man over het beton was uitgevloeid.

(Ik zal het hierbij maar laten, hoewel ik graag ook dat gemene stiefzusje een doodsmak had laten maken)

Vragen

1. Geef in het kort de fabel van het verhaal.
2. Deel het verhaal in drie delen in en geef aan waar je de indeling op baseert: op de tijd, de ruimte of de personages.
3. Wat is het thema van *Bloed*?
4. Noem een aantal motieven (ongeveer 7 mogelijkheden).
5. Is het verhaal chronologisch?
6. Is het verhaal continu?
7. Geef één voorbeeld van tijdverdichting en twee voorbeelden van tijdvertraging.
8. Noem een aantal vooruitwijzingen dat spanning opwekt.
9. Noem twee terugverwijzingen en geef aan wat hun functie is.
10. Welke andere begrippen kun je toepassen op het verhaal?

5.18 OEFENVERHAAL 2

JOS VANDELOO – ERGENS AAN ZEE

De stem van de schipper botst met een barre klank tegen de huizen. Alsof iemand met een steen tegen een gevel slaat. Met hun rug tegen de muur van het havenkantoor, beschut tegen de jagende zeewind, roepen twee mannen als de echo een antwoord. Ze houden de hand luisterend aan een oor en brengen hem dan weer als een trechter voor **5** de mond. De wind jaagt de klanken als kippen uiteen. De schipper in het bootje duwt nu met zijn stok het lichaam naar de kant. Er staan al vijf mensen te kijken. Ze halen hem uit het water.

Zijn haar steekt plakkerig in pieken weg. Toch heeft hij er niet zo lang in gelegen. De schipper was er vlug bij.

10 Twee jaar geleden had hij het meisje aan zee leren kennen. Een ontmoeting bij toeval, niet door de zon maar door de regen. Het regende elke dag. Badgasten waren er haast niet. De meesten waren weer gauw naar het binnenland gevlucht. Alleen de hardnekkigen bleven met de vruchteloze hoop dat het zomer zou worden. Op een avond moest hij schuilen voor de storm en het neergutsende water. Er was eigenlijk geen grens meer aan de zee, overal stroomde het water, **15** van boven naar beneden en schijnbaar zelfs andersom in een snelle opwaartse beweging. Alle huizen aan strand en haven waren hotels, cafés en restaurants. Eerst stond hij onder de neergelaten zonnetent van een café. Toen het begon door te druppelen, liep hij het café ernaast binnen. Daar werkte ze.

'Wij zullen kunstmatige ademhaling toepassen.' zegt een der mannen, alsof hij met een **20** medische encyclopedie op zak loopt. Hij doet zijn overjas uit. Uit gewoonte spuwt hij eerst in zijn handen. De anderen staan er behulpzaam, nieuwsgierig en wat besluiteloos omheen. 'Zou ik niet gaan telefoneren?' vraagt een der mannen. 'Natuurlijk' zeggen de anderen.

Hoe ze precies heette, wist hij niet. Dat heeft hij nooit geweten. Hij noemde haar Topsy. Maar zo **25** heette ze niet. Ze had een andere naam, misschien Els, of Lucie, of Denise. Hij heeft het haar niet gevraagd. Dat zijn zo van die dingen die men vergeten kan.

Er was weinig volk. Een echtpaar zat garnalen te pellen en bracht de visjes telkens met een vlug gebaar naar de mond. Een man zat een beetje eenzaam achter een bord frieten en een enorme

kom dampende mosselen. Drie keer opnieuw nam hij zout. Hij bekeek elke mossel onderzoekend **30** met de blik van een archeoloog. Misschien verwachtte hij wel een parel of iets van die aard. Maar die zitten natuurlijk soms wel eens in oesters, maar niet zo gauw in mosselen. De man zag er echter niet uit alsof hij zich oesters kon permitteren.

Hij keek niet meer naar de man maar naar het meisje en bestelde een glas bier. 'Pils!' riep ze naar het buffet. De waardin begon zich langzaam omhoog te werken. Eerst lei ze landerig twee **35** kwabbige armen op de toog en daarna kwam de rest van de vleesmassa in beweging. Hij volgde de werkzaamheden met belangstelling. Ze tapte het glas vol, maar je zag geen bier, alleen maar schuim. 'Er staat teveel acide op.' zei ze verwijtend. 'Weer teveel acide!' riep ze nog eens over haar schouder naar achteren. Alsof daar ergens de oorzaak van het teveel aan koolzuur te vinden was.

40 Zijn jasje was nat aan de schouders en ook zijn broek ter hoogte van zijn knieën. Hij bestelde ook frieten om het warm te krijgen. Het water bleef tegen de ramen kletsen, de vlagen sloegen geselend tegen het glas. Hij vroeg opnieuw een glas bier, meer uit verveling dan van dorst. Daarna dacht hij: ik had beter koffie genomen, maar het was te laat. De bazin verdween met vertoon van gewicht naar de kamer achter het café. Het vlaggeschip verliet de haven. Iedereen **45** keek haar na. Waarschijnlijk ging ze naar de 'acide'. Het meisje bleef wat praten, ze had niets bijzonders uit te richten. Ze had een gewoon, lief gezichtje, onpersoonlijke blonde haren, maar vooral heel witte tanden. 'Drink je iets mee?' vroeg hij. 'Gaarne.' zei ze, 'Een cola.' 'Ben je geheelonthouder?' vroeg hij. Ze lachte alleen maar.

Ze hebben zijn jas en zijn hemd losgeknoopt. De grote man past kunstmatige ademhaling **50** toe. Het is net of hij aan het roeien is. 'Haal maar een dokter.' zegt hij. De schipper zegt: 'Ik geloof dat iemand de dokter verwittigd heeft. Hij zal er wel gauw zijn.'

Ze kwam naast hem zitten. Haar hand was klein en koud. Het regende mistroostig. Er hing iets droevigs in de gelagkamer. Ze praatten wat en keken naar de regen. Dat is zowat het enige wat je met de regen kan doen: er naar kijken. Het echtpaar van de garnalen telefoneerde om een **55** taxi. Daarna was het een tijdje stil. Met een windvlaag kwam de chauffeur binnen, riep 'taxi' en was weer weg. Toen de auto vertrok met het echtpaar, zagen ze heel even het pinkende rode konijnenooog achteraan. De man aan de overkant nam voor de vierde keer zout. Ofwel was er iets niet in orde met het zoutvat, ofwel met de man zelf. Hij gromde wat in zichzelf. De lege mosselschelpen kromden hun ruggen. Hij voelde zich naar het meisje toegroeien. Het verbaasde **60** hem. Haar aanwezigheid prikkelde hem. Ze zaten been tegen been. Zij drong als duinzand in zijn poriën. Haar warmte sloeg een vlam in zijn lichaam. Hij was opgewonden en onrustig.

De regendruppels sloegen feller toe. Ze improviseerden een dolle dans op de ramen en het water trok abstracte lijnen en vlakken op het glas. De deur zwiepte weer open en een kleine, wat groezelige man waaide naar binnen. Zijn trenchcoat was nat en grijs en het water lekte van zijn
65 smoezelige pet op de grond. 'Good evening,' zei hij zonder iemand aan te kijken, 'A beer, Topsy.'

'Het duurt lang voor er iemand komt,' zegt de schipper. 'Ze hebben veel tijd nodig.' 'Och, dat weel je toch,' zegt de man naast hem, 'ze hebben tijd zat. Vooral als het maar een arme knul is die verzuipt. En waarom zouden ze zich haasten? Het zal toch wel te laat zijn.'

70 Nadat hij het glas bier besteld had, ging hij helemaal achteraan in het café zitten. Een neonbuis knipperde met haar ziekelijke ogen. Hij was een kleine, wat oudere man, kennelijk behept met een of meer complexen. Uit de ondergrond van zijn nogal ingewikkelde kleding haalde hij ergens een tijdschrift met een schreeuwerig omslag te voorschijn. 'Hij is een Engelsman,' zei Topsy even later toen de man al verdiept was in zijn bier en in zijn tijdschrift. 'Hij komt hier elk jaar
75 zijn vakantie doorbrengen.'

'Het regent elke dag,' zei hij ironisch. 'In Engeland ook,' zei het meisje. 'Denk je soms dat het nu aan de overzijde mooi weer is? Ja, dat zal wel. Het is er gewoon nog rotter dan hier. Het is slecht weer over gans Europa.'

'Heet je Topsy?' vroeg hij.

80 'Nee, helemaal niet,' zei ze. 'Maar hij noemt me zo. Weet je, hij leest altijd moordverhalen.' Ze had een griezeltje in haar stem.

'De Engelsen zijn specialisten in moordverhalen,' zei hij gemelijk.

Een politieagent duwt de mensen achteruit. Ze hebben de drenkeling opgetild en nu op zijn buik gelegd. Uit zijn mond en uit zijn neusgaten loopt water. Zelfs een beetje uit zijn
85 oren. Om hem heen is de grond helemaal nat. Een vrouw steekt haar kop vooruit om de drenkeling beter te zien. 'Ik ken hem niet,' zegt ze sterk geïnteresseerd, 'Is het soms iemand uit de buurt?'

Topsy legde haar hand op zijn knie. Ze dronk nu bier. De Engelsman bleek conservatief, hij las een moordverhaal. De andere man zat besluiteloos naar de regen en naar de klok te kijken. Alsof
90 beiden iets met elkaar te maken hadden. De waardin kwam even tegen de deurstijl leunen en stak het hoofd naar binnen. De vreemde stilte was waarschijnlijk doorgedrongen in haar

woonkamer, waar ze al die tijd als een kruiser in een droogdok had gelegen. Ze keek onderzoekend rond. 'Kom je nog eens terug?' vroeg Topsy.

'Natuurlijk,' zei hij. 'Volgend jaar.' 'Wanneer vertrek je?' 'Morgen.' 'Je bent een vreemde man,' zei ze

95 wat bewonderend. Hij was geveleid en tegelijk had hij ook een hartgrondige hekel aan het sentimentele gevoel dat hem bekreep. 'Ik geloof dat ik je al jaren ken,' zei hij. Het klonk niet eens overtuigend. Net of hij luidop een zin uit een goedkope liefdesroman voorlas. Het was goedkoop en klonk onecht. Hij grijnsde erom, maar het meisje deed een beetje verliefd. Ze leunde met haar hoofd tegen zijn schouder en hij beet haar even in het oor. Dat ontflokte haar een kort lachje en **100** een nerveuze rilling. Zij drukte haar arm boven op zijn been en hij wreef met zijn hand onder haar bloesje over haar blote rug. Het was onschuldig en toch opwindend. De Engelsman was ingedut boven zijn moordverhaal. Misschien waren er te weinig doden. De man van de frieten, het zout en de mosselen deed behoedzaam zijn regenjas aan. Hij trok een bezorgd gezicht. Twee doornatte politieagenten schoven naar binnen. 'Tijd om te sluiten,' zeiden ze.

105 De dokter veegt zijn brillenglazen af en voelt dan de pols van de drenkeling. Hij hoeft niet eens op zijn horloge te kijken. Beroepshalve kijkt hij ernstig en ingetogen.

Hij praatte nog wat met Topsy. Hij hield intussen haar hand vast, net een vogelnestje, de rode nagels als open bekjes. 'Tot volgend jaar, dus,' zei hij. Hij had haar nu wel in zijn armen willen nemen, maar dat ging niet. Dat kon hij zich nu niet veroorloven. De bazin hing achteraan naar **110** hem te kijken en ook de Engelsman had het spel met Britse nuchterheid in de gaten. 'Een klein kusje ten afscheid,' zei ze en ze stak haar lippen naar voren. Hij kuste haar snel en liep naar buiten.

De mensen kijken neutraal naar het doorweekte lichaam. 'Hij is nog vrij jong,' zegt een van de omstanders. De dokter houdt de drenkeling een spiegeltje voor de mond. Daarna

115 fluistert hij iets tegen de politieman.

Hij bleef met Topsy in zijn hoofd lopen. Maanden later moest hij nog aan die avond denken. Het was de sfeer geweest of de regen. Allerlei factoren hadden er toe bijgedragen om op hem een hypnotiserende werking uit te oefenen. Hij vond het zelf bijwijken dwaas, maar het bleef in zijn binnenste knagen en het was zelfs niet onprettig er aan terug te denken. Ik had me veel

120 vrijmoediger moeten gedragen, dacht hij. Ik was veel te schuchter tegenover het meisje. Ze was zo tegemoetkomend en aanhankelijk. Stellig stond ik in haar gunst.

De dokter schudt ontkennend het hoofd. De grote man van de kunstmatige ademhaling loopt heen om ergens een of andere hulp in te roepen. De schipper met de lange stok staat naast het lichaam als de gelukkige eigenaar.

125 Het duurde twee jaar voor hij weer met vakantie naar zee kon. Hij liep langs de kade en de honderden hotels, restaurants, cafés. Hij trachtte zich de juiste plaats te herinneren, maar alle huizen leken op elkaar. Overal waren overvolle terrasjes met luisterende, kijkende en drukdoende mensen. Krankzinnig natuurlijk, dat hij de naam van het café niet gevraagd had. Maar hij moest en zou Topsy terugvinden. Hier was het, dacht hij hoopvol, maar dan bleek het weer niet juist. Hij keek **130** uil naar de kleine Engelsman met de groezelige pet en de vuile regenjas. Misschien had hij bij het zoeken een café overgeslagen? Of misschien was het meer naar rechts, naar de vissershaven? Overal liep hij in en uit. Een glas bier. Vrouwen. Nergens Topsy. Overal meisjes. Mensen met frieten, met wafels, met cola, met ice-cream. Meisjes in badpakken en shorts. Matrozen. Een glas bier. **135** Kinderen met emmertjes. Een meisje met een schenkblad. Getoeter van een auto. Weer een glas bier. Etende mensen. Een slenterende politieagent. Een krant op de grond. Meeuwen boven het water. Een dobberend scheepje. Nog een glas bier. Mensen, mensen. Hij moest haar vinden.

De roomkleurige auto met het rode kruis neemt piepend de bocht en remt. Twee mannen met witte jassen leggen de drenkeling op een draagbaar. Hij is niet zo zwaar, dat valt nogal mee.

140 Toen kwam hij in het café. 'Hier is het,' zei hij halffluid. Zijn blik groot en verbaasd naar de meubelen en de prenten aan de wanden. Iets van verwondering om het herkennen van het interieur. Hij keek om zich heen naar de zongebruinde, etende mensen. Sommigen waren hoogrood als gekookte kreeften. Niemand nam enige notitie van hem 'Hier is het.' herhaalde hij voldaan. Daarna bestelde hij een glas bier aan het hulpje achter de tapkraan. Van op zijn plaats **145** aan de toog, kon hij in de woonkamer de dikke vrouw bezig zien. Ze was er in die twee jaar niet op vermagerd. Als een vliegtuigmoederschap schoof ze tussen de meubelen door. Er kwamen meer mensen binnen. De wind was plots opgestoken en het strand werd ontruimd. De vissershaven, waarvan hij schuin voor het café het begin kon zien, lag nu verlaten. De netten trilden in de wind. De mensen liepen gebogen en haastig over de dijk. Het zand stoof warrelend **150** als een geel gordijn omhoog. Dan zag hij Topsy. Ze droeg een schotel aan voor de klanten. Hij stootte onhandig zijn glas om en liep in haar richting. 'Topsy!' riep hij. 'Topsy.'

Het meisje bekeek hem verbaasd. Enkele mensen hielden op met schrokken en drinken. 'Topsy, ik ben het!' riep hij vrolijk. Hij deed een beetje onstuimig. 'U bent dronken.' zei ze boos. 'Gaat u **155** alsjeblieft weer weg.'

'Jij bent toch Topsy?' zei hij verwonderd 'Je herkent me toch wel?' De waardin kwam met ganzenpas naar het tumult kijken. 'Wie is het?' vroeg ze. 'Wat komt hij hier doen? Wij zijn hier een fatsoenlijk café.' Ze werd agressief en het werkte aanstekelijk op de klanten.

'Ik ken hem niet.' zei Topsy. 'Hij is dronken. Ik heb hem nooit eerder gezien.'

160 Ze wou verder gaan, maar weer klampte hij zich aan haar vast. Met zijn schouder duwde hij de opdringerige waardin achteruit. Maar ze viel opnieuw aan en trachtte hem te enteren als een echt product van de zee.

'Maar jij bent het toch, Topsy?' riep hij radeloos. 'Je weet het toch nog? Ik zou terugkomen. Je herkent me toch, Topsy?'

165 'Ik heet niet Topsy.' zei ze koel.

Toen begon hij luid te lachen zodat zijn gezicht rood aanliep.

Enkele mannen kwamen achter hun tafeltje vandaan, grepen hem vast en duwden hem onzacht naar buiten.

'Die man is gek' zei de bazin met heilige verontwaardiging. Haar haren hingen in de war en ze lei

170 haar hand op de borst om haar in vet vervat hart te kalmeren. 'Wat gaat er nog allemaal gebeuren?' zei ze bevend van de emotie.

Topsy bediende haar klanten. 'Ik ken hem heus niet.' zei ze. 'Waarschijnlijk heeft hij zich vergist. Ik heet Irene.'

'Waar is hij er in gesprongen?' vraagt de politieman. 'Ginder.' zegt de schipper. Hij wijst met **175** zijn kin de juiste richting aan, want hij kan zijn stok niet loslaten.

De kleine Engelsman kwam net binnen. Hij ging weer helemaal in de hoek zitten, achteraan. Uit zijn binnenzak haalde hij een Engels tijdschrift met een schreeuwerige omslag te voorschijn. Een echtpaar zat garnalen te pellen. Een man deed wat zout op zijn frieten.

Vragen

1. Is het verhaal chronologisch? Motiveer je antwoord.
2. Wat voor begin heeft het verhaal?
3.
  - a Welke tijdlagen zijn er?
  - b Waar zie je dat aan?
4. Waar komen de tijdlagen het dichtst bij elkaar?
5. Hoeveel tijd bedraagt de vertelde tijd van elke tijdlaag apart?
6.
  - a Over welke tijdlaag wordt het meest verteld?
  - b Waarom?
7. Geef het duidelijkste voorbeeld van een tijdsprong.
8. Geef een zeer duidelijk voorbeeld van tijdverdichting.
9. Noteer tweemaal twee stukjes tekst, die ongeveer dezelfde inhoud hebben. Vermeld de regelnummers en de kern van de inhoud.
10. Geef tenminste drie motieven uit dit verhaal.
11. Hoe wordt de spanning erin gehouden, gelet op de opbouw van het verhaal?
12. Wat is het thema van dit verhaal? Motiveer je antwoord.
13.

Ik heet niet Topsy,' zei ze koel (r.165)

Is dit meisje de Topsy van twee jaar geleden of niet? Motiveer je antwoord.
14. Waarmee wordt de waardin herhaaldelijk vergeleken? Geef tenminste drie bewijsplaatsen.
15. In welke twee opzichten heeft dit verhaal een gesloten einde, gelet op de hoofdpersoon?

5.19 VERHAALANALYSE - DEEL 2

In het eerste deel van deze module heb je gezien welke mogelijkheden een schrijver heeft met het structuurelement 'tijd' en hoe veel complexer de 'handeling' van een verhaal is dan alleen maar een opeenvolging van gebeurtenissen. En zoektocht naar thema, idee en motieven is niet eenvoudig. Dat heb je nu wel ondervonden.

In deel twee richten we ons meer op de figuren (wat zijn het voor mensen, zijn dat typetjes of juist echte karakters, hoe kunnen we ze leren kennen?) en op het perspectief (is er wel of geen verteller, van welke verhaalfiguren komen we te weten wat zij denken en voelen en wat hebben die gedachten en gevoelens voor invloed op onze beleving van het verhaal?). Ook het structuurelement 'ruimte' komt aan de orde (in hoeverre bepaalt de plaats van handeling de sfeer van het verhaal, past de plaats van handeling bij de gebeurtenissen of is er juist sprake van contrastwerking?).

In het hieronder weergegeven, tweede deel van het begrippenapparaat vind je alle gegevens die een rol spelen bij de structuurelementen die in dit gedeelte van de module behandeld worden. Het spreekt voor zich dat je ook het eerste deel van het begrippenapparaat nog regelmatig zult moeten raadplegen. We gaan ervan uit dat we van nu af aan over elk structuurelement vragen kunnen stellen en dus ook over de elementen uit deel 1 van de module, 'tijd' en 'handeling'.

begrippenapparaat bij de analyse van verhalen – deel 2	
FIGUREN (PERSONEN)	
Flat character	Een in één zin te karakteriseren persoon, die geen nieuwe eigenschappen krijgt in de loop van het verhaal. Hij wordt in het begin gepresenteerd en er verandert niets meer aan het beeld dat je dan van hem krijgt (vgl. stripfiguren)
Round character	Er is sprake van een geleidelijke onthulling van het volledige karakter. Een personage vertoont eigenschappen die je in het begin van het verhaal niet verwacht had. Een andere definitie is: een persoon heeft een round character als er in de loop van het verhaal sprake is van karakterontwikkeling. In een kort verhaal ligt dat niet voor de hand

PERSPECTIEF	de invalshoek waaronder je de gebeurtenissen of personen ziet
- Fysische perspectief	Het letterlijke, ruimtelijke perspectief: Zie je de gebeurtenissen van dichtbij of veraf?
- Psychisch perspectief	Door wiens ogen zien we de gebeurtenissen? Kennen we een persoon van binnenuit (doordat zijn gedachten beschreven worden) of van buitenaf (omdat alleen genoemd wordt wat hij zegt en doet?). Het feit dat we de gebeurtenissen zien door de ogen van een persoon, beïnvloedt onze interpretatie van de gebeurtenissen. Ze worden immers 'gekleurd' door de gedachten van die persoon
Wisselend perspectief	We zien de gebeurtenissen afwisselend door de ogen van verschillende personen. In romans (Menuet, De Metsiers) beschrijven die personen soms ook dezelfde gebeurtenissen, in korte verhalen gebeurt dat nauwelijks
TIJDSPERSPECTIEF	Het moment van waaruit verteld wordt
- Meeschrijdend verteld	We lopen mee met de 'camera', er lijkt sprake van een 'live opname'. We maken de gebeurtenissen als het ware tegelijkertijd mee met de hoofdpersoon
- Achteraf verteld	Het meest voorkomende tijdsperspectief. Er wordt verteld over iets wat al heeft plaatsgevonden en dus verleden tijd is
Belevende ik (Let op! Géén vorm van tijdsperspectief)	In een verhaal dat meeschrijdend verteld wordt, is de hoofdpersoon vaak een ik-figuur die de gebeurtenissen als het ware tegelijkertijd met ons meemaakt. Hij weet net zo veel als de lezer
Vertellende ik (idem)	Als het tijdsperspectief 'achteraf' is, wordt het verhaal vaak verteld door een ik-figuur die al weet hoe het verhaal afloopt. Hij weet dus meer dan de lezer

	In sommige verhalen vertelt een ik-figuur in het heden over gebeurtenissen in het verleden (een vertellende ik). Die gebeurtenissen in het verleden maken we dan mee met de belevende ik
VERTELSITUATIE	Wie vertelt eigenlijk het verhaal?
- de auctoriële verteller	De verteller staat buiten het verhaal, hij doet zelf niet mee. Omdat hij de auctor is (de maker, hij maakt al vertellend het verhaal), is hij alwetend Hij geeft soms commentaar op de gebeurtenissen, kent de voorgeschiedenis en weet hoe het verhaal afloopt
- het ik-verhaal	De 'ik' is de hoofdpersoon van het verhaal. Het perspectief ligt bij hem: we zien de gebeurtenissen door zijn ogen. Van de anderen kennen we de gedachten en gevoelens niet
- de personele vertelsituatie	We zien de gebeurtenissen door de ogen van de hoofdpersoon. Het verhaal wordt echter niet in de ik-vorm verteld, maar in de hij/zij-vorm. Dit zorgt voor meer afstand tussen hoofdpersoon en lezer (minder identificatie). Deze vertelsituatie is kenmerkend voor de innerlijke monoloog
- de neutrale vertelsituatie	De gebeurtenissen worden niet gekleurd door de gedachten en gevoelens van een van de personages. We zien ze als het ware door een camera (komt bijna nooit voor)
RUIMTE	De plaats van handeling
Overeenstemming	De beschreven ruimte is in overeenstemming met de sfeer die in het verhaal heerst: leuke dingen, mooie omgeving
Contrast	De gebeurtenissen contrasteren met de omgeving waarin ze gesitueerd zijn: mooie omgeving, dramatische gebeurtenissen

5.20 OEFENVERHAAL 3

HANNES MEINKEMA – OPPERUIMD STAAT NETJES

Toen hij thuiskwam was Marijke nergens te vinden. Ze zat natuurlijk weer boven. Bij de jongen. Ze had zeker gedacht dat hij het niet zou merken, maar hij was tien minuten eerder thuis dan anders. Wat nu?

In de huiskamer wachten, tot ze beneden kwam? Ze zou zich betrappt voelen als ze hem daar

5 doodkalm zag zitten. Daar kwam geheid ruzie van.

Hij kon beter net doen of hij nog niet thuisgekomen was.

Hij pakte de aktentas en trok zich terug in het schuurtje achter in de tuin. Gelukkig had hij geen parkeerplaats voor de deur kunnen vinden, anders had ze z'n auto gezien. Nu stond ie 'n straat verder, om de hoek. Hij had nog gevloekt, dat komt van die studenten die met hun oudroest de

10 hele straat verpesten, zodat er voor fatsoenlijke mensen geen plaats meer is. Maar achteraf kwam het mooi uit.

Hoewel hij het niet op studenten had, tegenwoordig. Vooral niet op die flikker bij hen boven. Als je 't hem vroeg, zat Marijke daar de hele dag. Hij kon 't niet controleren. De jongen had een moeder nodig, zei ze. Moeder, jawel. Of hij soms niet zag dat ze veranderd was de laatste tijd. Ze was veel

15 mooier geworden dan ze vroeger was, dat zag hij best.

Verdomme, het was hier nog koud ook. Hij sloeg met z'n armen om zich warm te krijgen. Was ze al beneden? Het werd anders wel tijd dat ze eens ging koken, het zou er nog bij moeten komen dat hij verwaarloosd werd omwille van dat joch.

Hij keek door het raampje of hij het keukenlicht kon zien.

20 Verdomd stoffig hier. Nee, ze was er nog niet. God, hij zat hier pas vijf minuten. Leek langer.

Kon hij niet ergens gaan zitten?

Wat was het hier een godvergeten troep. Oude fietsen, verrotte meubels, tijd dat het hier eens werd opgeruimd. Mooi karweitje voor Marijke, die had toch niks beters te doen. Behalve boven zitten dan. Hij zou 't 'r eens voorstellen. Niet vanavond, dan zou ze vragen of hij in het schuurtje was

25 geweest en wanneer dan en wat ie daar te zoeken had. Want ze was niet dom, Marijke.

Morgen zou hij het vragen, heel achteloos.

't Zou hem trouwens benieuwen of ze er straks iets van zei, dat ze boven had gezeten. Als ze niks zei wist ie gelijk hoe laat het was.

Ha, daar ging het licht in de keuken aan. Eindelijk. Nou, 't werd wel tijd hoor, dat ze er ook nog es

30 aan dacht dat ze een man had om voor te zorgen.

Maar nu. Nu moest ie naar binnen gaan zonder dat ze merkte dat hij uit het schuurtje kwam.

Jesses, daar had ie eerder aan moeten denken. Zou 't schuurdeurtje kraken? Dan was ie mooi de zak.

Vertrouw je me soms niet? zou ze vragen. Natuurlijk vertrouw ik je, Marijke, natuurlijk.

35 Heel langzaam duwde hij het deurtje open. Telkens een klein piepje, maar zachtjes, dat hoorde ze niet. Zo, hij was eruit. Nu naar het poortje en dat met een klap dicht laten vallen: hij kwam vandaag door de achterdeur thuis, dat deed ie immers wel meer. Nou bukken en niet struikelen of lawaai maken. Oppassen voor die verrotte rozestruik. Au, daar was ie toch. In z'n hand geprikt, verdomme. Zou 't bloeden? Maar hij was er.

40 Met een klap gooide hij 't poortje dicht. Zo Marijke, daar zijn we dan.

Maar wat ie zei toen hij in de keuken stond, was: 'Nou heb ik me alweer aan die verdomde roos geprikt. Kijk maar, ik bloed. Waarom heb je nog niet gesnoeid? Het had al een maand geleden gebeurd moeten zijn.'

Marijke keek hem kalm aan. 'Waarom kom je dan niet door de voordeur, als het 's avonds zo

45 donker is? Eigen schuld.'

Is hij even knorrig vandaag, dacht ze. Zeker trouble op z'n werk.

'We eten macaroni.' zei ze. Daar hield ie van, bovendien was 't gauw klaar. Ze was te lang boven gebleven. Stom, hij had haar wel kunnen betrappen.

'Schenk jezelf een borrel in.' zei ze. 'Ik kom zo.' Ja, ze was stom geweest om pas op het laatste

50 moment beneden te komen. Ze wist niet, boven bij Michiel voelde ze zich altijd zo anders, zo of ze alles kon wat ze wou, en als ze dan aan Rob dacht leek die zo onbelangrijk. Moest je hem daar zien zitten door het doorgeefluik met z'n borrel en z'n samengeknepen gezicht...Voorzichtig maar met 'm, vandaag. Anders komen er moeilijkheden van.

Toch zou ze willen dat ie niet zo jaloers was. Dat ze 't 'm kon uitleggen. Heus, er zat geen kwaad bij.

55 Ze praatte alleen maar met Michiel, verder niks. Ze wist toch zeker zelf wel wat ze deed? Als een moeder was ze voor 'm, dat moest Rob begrijpen. De jongen had iemand nodig. Wat was dat nou voor bestaan, als je alleen maar een psychiater had om tegen te praten, en verder niemand? Niemand die naar je problemen wou luisteren? Nou, zij wou wel. De stakker, hij zat onder de medicijnen. Ze had z'n flesjes en potjes gezien, een hele rij. Om kalm te blijven, om te slapen, om

60 opgewekt te worden – zielig, hoor.

Alleen had ze liever dat hij niet zo veel over z'n homoseksualiteit praatte, daar werd ze wat ongemakkelijk van. Als hij zei hoe alleen hij was, dat begreep ze, dat kende zij zelf ook (maar je hebt Rob toch, zei Michiel. Ach, Rob...) - maar dat ie een homo was, daar wilde ze liever niet over horen, daar dacht ze liever niet over na. Hij sprak er zo stellig over, alsof hij 't 100% zeker wist, maar

65 hoe kon hij dat weten als hij het nog nooit met een vrouw had geprobeerd?

Gek idee was dat eigenlijk, een jongen die het nog nooit met een vrouw had gedaan. En zonde was het ook nog, want hij was hartstikke mooi. Vanmiddag had ze z'n haar geknipt, dat mooie blonde lange haar, en om niet te veel op z'n kleren te morsen had hij zich van boven uitgetkleed. Hij had een prachtige rug, Michiel. Ze had hem aangeraakt - het was immers heel normaal dat je **70** iemand aanraakte terwijl je zijn haar knipte? Als ze Robs rug met die van Michiel vergeleek dan was het maar minnetjes met Rob gesteld. Rob die daar zo knorrig de krant zat te lezen.

Nou, de macaroni was wel gaar. Ze goot hem af en schepte handig de kaas erdoor, en het blikje tomatenpuree dat ze zonder ongelukken had opengemaakt. Soms spatte het, tomatenpuree, en je kreeg de vlekken moeilijk weg. Ze roerde stevig om alles egaal te vermengen. De macaroni **75** werd oranje. Nu nog een lekkere klont boter erdoor om het smeug te maken. Bovenin de pan legde ze een paar plakken ham.

Ze zouden maar in de keuken eten vandaag. Ze had geen zin om binnen te dekken. Hier aan de keukentafel was 't een stuk makkelijker. Lepels waren wel genoeg, hoefde ze niet zo veel af te wassen. 'Rob!' riep ze. 'Kom je?' Rob ging zitten op de keukenstoel. Zij kon het krukje weer nemen, **80** zo ging het altijd. Alsof mannen altijd het recht hadden op de prettigste stoel, de lekkerste hapjes, de meeste ham op het bord met macaroni. Dat was ook zo'n verschil met Michiel: die vroeg of ze lekker zat, stopte een kussen in haar rug, zette koffie voor d'r. Michiel had eerbied voor vrouwen. Maar Rob zou zo iets nooit begrijpen, nooit.

'Ik heb pijn in m'n rug, Rob.' zei ze. 'Mag ik de stoel vandaag?'

85 'Ik zat net.' zei hij, maar hij stond toch op.

'Dank je wel. Zal ik maar opscheppen?'

'Ja natuurlijk, wie anders?'

Ja, wie anders?

'Zeg, vind je 't goed als Michiel hier af en toe meeëet?' vroeg ze ineens. Dat ze daar niet eerder **90** aan had gedacht. Wat een geweldig idee. 'Die jongen heeft anders zo weinig aanspraak.'

'Vind je?' vroeg hij. 'En wie zit er de hele dag bij 'm boven?'

'Ik zit niet de hele dag bij 'm boven.' zei ze. 'Heus niet.'

'Ben je er vanmiddag geweest?'

Ze keek hem aan. Er was iets verdachts in z'n ogen, zo'n blik van ik ga je betrappen. Hij had 't dus **95** gemerkt.

'Ja' zei ze onverschillig.

'Wat hebben jullie gedaan?' 'Nou niks. Zitten praten.' Ze zou maar niet vertellen van dat haarknippen. 'Die jongen heeft 't moeilijk.'

'Ja logisch. Alle flikkers hebben het moeilijk.'

100 'Ik heb liever niet dat je dat woord gebruikt.'

'Nee, natuurlijk heb jij dat liever niet. Omdat je verliefd op 'm bent, daarom.'

God, wat zat ie haar gemeen aan te kijken.

'Ik ben niet verliefd op 'm.' zei ze boos. 'Hoe kan dat nou?

Je moet niet zulke idiote dingen denken.'

105 Het kwam er wel overtuigend uit, dacht ze.

Rob keek haar aan. Ze had weer van die onschuldige ogen. Hij kende dat. Ze hield 'm voor de gek. Hij wist het wel, ze hield 'm gewoon voor de gek. God, en als hij eraan

dacht dat ze die jongen voor háár in huis hadden genomen, om wat aanspraak te hebben en die kamer boven stond immers toch leeg...

110 Wat was hij geschrokken toen ie merkte dat 't een homo was. Eerst had ie meteen de huur op willen zeggen. Met zo iemand wou hij niks te maken hebben. Maar later had hij gedacht ach, het is wel veilig zo, in ieder geval kan hij met Marijke geen kwaad, laat 'm maar blijven.

Nou, hij had zich mooi vergist. Marijke dacht aan niets anders meer. Hij, d'r man, kwam er niet meer op aan. Nou moest die knaap zelfs hier eten. Kwam niks van in. Geen sprake van. Er moest maar

115 eens een eind aan komen. Hij had er mooi genoeg van.

'Ik zeg 'm volgende maand de huur op' zei hij.

Hij zag haar schrikken. Een hele hap macaroni viel terug van haar lepel op het bord. 'Dat doe je niet hoor!' zei ze woedend.

'Waar moet ie naar toe? Die jongen heeft niemand, begrijp jij dat wel? Niemand. Nee dat begrijp

120 jij niet hè, wat dat is, om echt eenzaam te zijn, dat weet jij niet hè?' 'Hij heeft een moeder' zei hij. 'Z'n moeder.' zei ze minachtend. 'Dat stelt niks voor. Die slet, die denkt alleen maar aan mannen. Elke keer haalt ze een andere in huis. Vind jij dat een omgeving voor een gevoelige jongen om in op te groeien?'

'Ze is niet de enige, anders' zei hij.

125 'De enige wat?'

'De enige die de hele dag aan mannen denkt.'

Die was raak. Dat was een hele goeie. Ze werd er stil van.

'Geestig hoor.' zei ze na een tijdje. 'Ik zal maar niet zeggen waaraan jij de hele dag denkt. Jezus Christus, wat heb jij een smerige geest zeg. Weet je wel dat die jongen ziek is, dat ie bij een

130 psychiater is en heus niet voor niks hoor, hij heeft wel eens geprobeerd zelfmoord te plegen, weet je dat?'

'Ach wat zelig. Heeft ie je dat in vertrouwen verteld? Nou, ik heb diep medelijden met 'm hoor.' Hij merkte dat ie schreeuwde.

'Stil.' zei ze. 'Ik hoor de trap. Hij komt naar beneden.'

135 Hij gaat zeker naar de mensa om te eten, dacht ze. 'Hij kan je horen.'

'Kan me niet schelen of die flikker me hoort. Láát 'm zelfmoord plegen, als hij dat zo graag wil.

Opgeruimd staat netjes.'

Dit ging te ver. Dit kon ze niet verdragen, dit hield ze niet langer uit.

'Weet je wat jij bent? Een beest ben je, een varken. Ik blijf geen minuut langer met jou aan tafel

140 zitten, weet je dat?'

Ze stond op en schoof de inmiddels toch koud geworden macaroni weg. Ze liep de keuken uit.

Toen ze langs de trap kwam zag ze de jongen net haastig wegduiken op de bovengang. Ze ging naar de slaapkamer en deed de deur op slot.

Wat was Rob toch een rotzak. Hij bedierf alles, dacht ze terwijl ze op het bed lag. Het was juist net

145 zo fijn geweest met Michiel. Zo intiem. Het was zo'n rustige jongen, Michiel. De eerste maand had ze niks van 'm gemerkt, ook overdag niet. Zij had 't initiatief moeten nemen, Michiel was veel te verlegen geweest. Ze had 'm kopjes koffie gebracht en zo waren ze aan de praat geraakt. Zo iets moois was dat, als iemand zich gaandeweg helemaal voor je openstelde. Rob begreep dat niet. Het gaf haar zo'n warm gevoel van binnen.

150 Met Rob kon je niet praten, die was nu eenmaal niet gevoelig. Die dacht niet na over de dingen. Zij wel. Michiel ook. Dat gaf een band.

Ze zou hier heel lang blijven, in de slaapkamer. Dat zou Rob leren. Jammer dat ze niets te lezen had. Ze had net vanmorgen een nieuwe kasteelroman gekocht, maar die lag binnen.

Plotseling was er een harde klap in de centrale verwarming.

155 En nog één.

Ze schrok. Wat gebeurde er? Ze stond op.

Weer zo'n klap. Dreunde dwars door het hele huis. Het klonk alsof er iets met geweld tegen de verwarming werd gegoid.

Michiel!

160 Ze deed de deur open en rende naar de keuken. 'Rob, hoor je dat? Hij gooit met dingen tegen de radiator. Rob, laat 'm ophouden.'

Rob zat nog steeds rustig te eten. 'Zeker hysterisch geworden! Weer zo'n dreun. God, wat een lawaai. Alsjeblieft,' zei ze. 'Laat 'm ophouden, Rob. Ga nou naar boven alsjeblieft.'

'Weet je zeker dat je niet liever zelf gaat? Het is jóúw vriendje.'

165 Toe, dacht ze, toe Rob, dit is niet het moment om onze ruzie voort te zetten. Ik ben bang, Rob. Wie weet wat die jongen zich aandoet. Hij heeft ons natuurlijk ruzie horen maken, daarom doet ie het. Maar het kan niet, dit wil ik niet hebben, het moet ophouden.

En weer dat lawaai.

'Goed dan.' Rob stond op met zijn gezicht op storm. 'Ik ga wel.' Ze had liever gehad dat hij zijn

170 pantoffels voor schoenen verwisselde, Michiel moest 'm niet zo zien, zo burgerlijk.

Maar ze durfde er niets van te zeggen, dus zei ze alleen: 'Doe je niet al te rot tegen 'm, Robbie?' 'Niet rot?' mopperde hij. 'Nee, ik zal heel lief zijn voor die klootzak die daar boven de verf van onze radiatoren vernielt, ik zal heel lief zijn voor dat arme zieke homoseksueeltje van je, nou goed?'

Ze liet 'm gaan. Wat 'n ellende. Ze zakte in Robs stoel en stak een van zijn sigaretten op. Hij wou niet **175** dat ze rookte, ze had het ook nooit veel gedaan. Behalve bij Michiel, de laatste tijd. Die had van die geparfumeerde, met menthol erin. Lekker. Ze had net vanmorgen een pakje gekocht. Niet voor zichzelf, daar zou Rob toch achterkomen. Voor Michiel. 'Ik wou iets terugdoen, ik rook alsmaar jouw sigaretten op.'

'Wat lief van je, dat had je niet moeten doen' had hij gezegd.

180 Hij vond haar lief. Wat was ze blij geweest.

Evengoed durfde ze nou niet naar boven. Wat was dat eng, dat lawaai. Het had nu gelukkig opgehouden. Wat zou Rob met 'm doen?

Als er maar niks gebeurde, niks ergs of zo. Rob kon zo driffig zijn. En van Michiels ziekte begreep hij niets. Allemaal aanstellerij, zei Rob. Dit was de eerste keer dat ze er trouwens iets van merkte. Want

185 dat was toch niet normaal, als je dingen tegen de centrale verwarming ging gooien. Maar verder nooit iets, alleen was ie erg gevoelig natuurlijk. Kwetsbaar.

Als ze een dag niet geweest was, bijvoorbeeld. Dan was het meteen: je hebt me in de steek gelaten, het kan je niet schelen wat er met mij gebeurt. Natuurlijk kon het haar wel schelen, heel veel zelfs. En ze had beloofd dat ze 'm niet in de steek zou laten.

190 Dat ie altijd hier mocht blijven wonen. En over z'n haar geaaid, want ze zaten samen op z'n bed. Hij trok z'n hoofd niet weg.

Toen had ze er haar vingers een keer doorheen getrokken, door dat lange blonde haar. 'Er zitten knopen in, weet je dat?'

'Ja, altijd als het lang is. Ik moet eigenlijk naar de kapper.'

195 'Zal ik het doen?'

'Kun je dat?'

'Ik ben kapster, heb ik je dat nooit verteld?'

Ze was heel bedrijvig geworden bij het idee. Opgewonden.

'Geef maar een schaar, dan doen we het meteen even.'

200 'En als het op m'n kleren komt?'

Ze had evengoed om een handdoek kunnen vragen.

'Kleed je maar uit,' zei ze. 'Van boven dan.'

Hij deed 't nog ook. Zo volzaam was ie.

Hij had geen hemd aan, alleen zo'n t-shirtje. En nergens haren op z'n borst, alleen wat blond dons

205 op z'n armen. Een mooi lichaam had ie. Ze kon er eigenlijk niet afblijven. Had ze ook niet

gedaan. En z'n hoofd tegen haar borsten terwijl ze achter de stoel stond. Ze voelde nog de vorm van z'n kin tussen haar vingers.

Maar daar kwam Rob naar beneden. Zou ze de sigaret uitmaken? Ach nee, laat maar zitten, ze zou zeggen dat ze zo erg geschrokken was. Wás ze ook, trouwens.

210 'Zo, dat is dat.' Handenwrijvend kwam hij binnen. Akelige gewoonte was dat van hem, deed ie alleen als hij bijzonder tevreden was over zichzelf.

'Wat was het?' vroeg ze.

'Flessen. Hij gooide met flessen tegen de verwarming. Lege natuurlijk, geen volle. Vond ie zeker zonde. De aansteller.'

215 'Wat heb je toen gedaan?' Ze had een hekel aan Rob als hij zo cynisch deed. Maar ze zei niks, ze had 't angstige gevoel dat er nog meer kwam, iets nog veel ergers.

'Ik heb 'm een stoffer en blik gegeven en gewacht tot hij de rotzooi had opgeruimd. Een reuze troep was het. Overall scherven.'

'Hij heeft zich toch niet gesneden?' vroeg ze bezorgd.

220 'Nee hoor, hij niet, daar keek hij wel voor uit. Het was alleen maar aanstellerij van 'm, anders niet. Aandachttrekkerij, dat was het.'

'Heb je nog iets gezegd?'

'Ja wat dacht je. Ik heb 'm de huur opgezegd. Volgende maand gaat ie eruit.'

Terwijl hij het zei hield ie haar nauwlettend in de gaten.

225 Kijken hoe ze reageerde.

'O nee toch' zei ze. Jaja, een hele klap voor je, Marijke.

Marijke met je sigaret, ik zie het wel. Maar ze zei niks.

Nou, het zou haar niet helpen ook als ze wat zei. De jongen vloog eruit, dat stond als een paal boven water. En liever morgen dan volgende maand. Van die kant waren er tenminste geen

230 moeilijkheden te verwachten. Hij was zo dociel als een geslagen hond.

Kruipend over de vloer, blubberend dat ie heus alles op zou ruimen en of ze niet boos wilden zijn alsjeblieft - zo laf als ie in dat hoekje van z'n kamer gekropen was toen hij hem zag. Had natuurlijk gehoopt dat Marijke boven zou komen, maar daarin had ie zich mooi vergist.

Hij had het hier voor het zeggen, en niet Marijke. Daar moesten ze maar aan wennen. Marijke ook.

235 Het was niet omdat ze zich hier lekker voelde dat ze er zat, in deze koffiebar, maar omdat ze wel eens wou kijken hoe het hier nou was. Michiel kwam hier vaak.

Ze keken niet naar d'r. Gek, daar was ze nou juist bang voor geweest, dat ze zouden kijken, al die jongeren, en een beetje ongemerkt giechelen van wat moet dat mens nou hier. Ze had er zelfs over gedacht om de lange rok aan te houden die ze net had gekocht - zoiets hips had ze nog

240 nooit bezeten, wat zou Rob wel zeggen - maar ze had het niet gedaan omdat haar trui er niet bij kleurde.

Dus nu zat ze hier onopgemerkt met haar tweede kopje koffie. Ze wou nog lang niet naar huis en Michiel weer onder ogen komen. O nee, laat 'm maar eerst mooi een tijdje in z'n vet gaar sudderen, en spijt krijgen van wat ie tegen haar had gezegd. Na alles wat ze voor 'm had gedaan.

245 Al met al een afschuwelijke morgen. Uren in de stad gesjouwd, niet omdat ze dingen nodig had maar om de tijd zoek te brengen.

En hier was het ook al niet fijn. Wel gezellig hoor, het zag er echt wel gezellig uit en al die jongens maakten de indruk alsof ze zich hier prima amuseerden. Mooie jongens ook, sommige. Maar zij kreeg geen blik. Zo oud was ze toch nog niet?

250 Ze had geprobeerd een praatje te maken met de jongen achter de bar. Noppes. Keek haar aan met wat krijgen we nou in z'n ogen, bent u hier niet verdwaald dame. Was het hier soms niet voor iedereen toegankelijk? Zei ze soms iets van die harde muziek die ze draaiden, of van die seksposters die hier hingen? Nou dan.

Evengoed jammer want ze wist nu al dat ze hier nooit meer zou durven komen. Ook niet in haar

255 nieuwe lange rok: stel je voor dat ze bekenden op straat tegenkwam als ze er zo uitzag. Nee, die was voor 's avonds in huis. En voor verjaardagen, en bezoek.

Haar kopje was leeg. Zou ze er nog een nemen? Het stond wel gek, drie kopjes en al die tijd alleen aan een tafeltje. Net of ze zat te wachten, op een minnaar of zo.

Ze zou een sigaret opsteken en die oproken, daarna ging ze weg. Lekker een pakje gekocht, van

260 Michiels merk. Niet vergeten in haar handtas te bewaren, dat Rob ze niet vond.

O heden, ze had geen vuur. Dan maar vragen.

Ze boog zich naar het tafeltje naast haar, waar twee langharigen zaten te praten. 'Heeft u een vuurtje voor me?' Ze zeiden niks, maar de ene pakte een doosje lucifers en schoof het haar toe.

Dachten ze soms dat ze zich had willen opdringen? O nee, hij glimlachte tegen haar toen ze een

265 lucifer aanstreek. Ze waren hier toch wel vriendelijk.

Dat had Michiel ook, dat vriendelijke. Vanmorgen was eigenlijk de eerste keer dat ze 'm boos had gezien. Ze begreep feitelijk nog niet goed waarom. Ze was alleen maar naar 'm toegegaan om hem gerust te stellen.

Had ze al willen doen, maar toen durfde ze niet. Om Rob. De hele nacht had ze wakker gelegen.

270 Als ze 't handig speelde, zou hij misschien op z'n besluit terugkomen. Dat moest ie, Michiel had haar nodig. Ze zou Rob een beetje laten betijen. Ze kon 'm om haar vingers winden als ze wou. Hij was altijd gauw driftig, maar meestal was 't ook weer snel voorbij.

En hij was vanmorgen gewoon weggegaan, had niets over Michiel gezegd. Alles zou wel weer in orde komen, ze wist het zeker.

275 Goed, zij dus naar boven om 't Michiel te zeggen. Maar die wou er niks van horen. Hij stond stil voor z'n raam te kijken, ze zag alleen z'n rug die ze gisteren bloot had gezien. En toen hij wat zei, was het dat hij tóch weg zou gaan: hij wou niet dat Rob en zij ruzie maakten om hem, zei hij.

Ze had iets stoms gezegd, toen. Ze had gezegd dat ze wou dat zij Rob de huur op kon zeggen. Dat had ze niet moeten doen, die gedachte had ze voor zich moeten houden. Ze zag Michiel schrik-

280 ken toen ze dat zei.

En toen had ze 'm willen troosten. Ze had haar arm om zijn schouders gelegd, en 'm meegetrokken, naast zich op het bed.

'Ik heb niemand.' zei Michiel, en zij: 'Je hebt mij toch.'

En toen ineens lagen ze en hield ze Michiel vast terwijl hij op haar lag. Dus toch, had ze gedacht,

285 dus toch. Maar hij was opgesprongen en weggelopen. 'Ga weg.' zei hij. 'Ga in godsnaam weg en laat me met rust.'

Ze was weggegaan.

Ze had de voordeur heel hard dichtgeslagen, dat hij het zou horen. Na alles wat ze voor 'm had gedaan zei hij dat ze 'm met rust moest laten. Daar had je nou dankbaarheid.

290 Maar nu had ze er spijt van, Michiel was niet als de anderen, hij was zo gevoelig, hij had haar nodig.

Haar sigaret was op en ze kon hier toch niet langer blijven, zo in haar eentje. Op haar horloge was het al één uur, ze had honger ook. Ze zou naar huis gaan en een paar boterhammen maken voor hen allebei.

295 Ze knoopte haar sjaaltje om haar haar voor de wind, deed haar jas aan en ging naar huis. Op straat bedacht ze dat ze thuis meteen haar nieuwe rok aan kon doen. Ze had in de kast een truitje liggen dat er precies bij kleurde. Eigenlijk moest ze haar haar laten groeien, lang, zoals de meisjes het tegenwoordig hadden. Zou haar best staan. Rob hield er niet van, nou dan moest ie er maar aan wennen. Ze had er genoeg van er ouder uit te zien dan ze was.

300 Dat meisje daar, met dat kleine jongetje, dat was vast ouder dan zij. Het kind moest al minstens zes zijn, en je zag het ook wel aan haar gezicht. Liep zeker tegen de dertig, en zij was pas vijfentwintig. Ze kon er nog heel wat aan doen als ze wou.

Thuis deed ze eerst de boodschappen weg. De melk in de ijskast, het brood in de trommel. De nieuwe rok op een hangertje in de klerenkast. Even kijken, ja, dat truitje kleurde er precies bij. Zou

305 ze 't aandoen?

Nee, want plotseling had ze haast. Bij 't idee dat Michiel daar boven al uren ongelukkig zat te wezen werd ze onrustig. Die boterhammen kwamen ook straks wel, ze zou nu eerst gaan kijken. Wel even haar haar kammen, dat scheelde maar een seconde.

Ze liep de trap op, haastig. Michiel lag op z'n rug op het bed. Alsof hij sliep.

310 Maar wat had ie gedaan? Hij zag eruit als een hoer. Opgeverfd. Met zwartgemaakte wenkbrauwen en dikke groene oogschaduw en van die eyeliner rond zijn ogen. En lippenstift. En rouge.

Ze liep naar de wasbak en kotste koffie en ontbijt uit.

De smeerlap. De gore nicht. Ze maakte haar gezicht en polsen nat met water. Dat had ie voor

315 háár gedaan natuurlijk, dat had ie gedaan om haar eens goed te laten merken wat ie voor iemand was. Een vieze flikker, dat was ie.

Nu hoorde ze pas zijn ademhaling. Of ie ziek was, heel rauw en hijgend. Naast z'n bed stond een halfvolle fles port en een leeg buisje van z'n medicijnen.

Jezus, ook dat nog. Zelfmoord. In haar huis.

320 Daar moest ze iets aan doen. De GGD bellen. Ja, ze zou de GGD bellen dat ze hem moesten komen halen. Dat ie weg was, haar huis uit, de rotzak.

Maar ze zou eerst de wasbak schoonmaken. Ze wou niet dat de GGD zag dat ze gespuugd had, en zo'n auto kwam altijd zo gauw.

Hij moest maar even blijven liggen. Een paar minuten kwamen er niet op aan. Bovendien, wie kon

325 uitmaken hoe laat ze hem gevonden had?

Kordaat pakte ze vim en een vaatdoekje.

Jammer dat ze hém niet schoon kon maken. Wat zouden die mensen van de GGD wel denken?

Maar ze zou niet kunnen, ze zou 'm nog met geen tang kunnen aanraken.

Pas toen de wasbak glansde en de schoonmaakmiddelen op hun vaste plaatsje waren

330 opgeborgen, liep ze naar beneden.

Ze belde de GGD. Ze zouden meteen komen en een maagpomp meebrengen. Daarna zocht ze in haar agenda. Hoe heette die psychiater van die klootzak maar weer? Ze had het ergens staan. Wacht, Mattheus.

Ze zocht het nummer in het telefoonboek op en draaide het.

335 Ze legde uit wie ze was: de hospita van Michiel. En hoe ze hem gevonden had.

'Echt dokter.' zei ze. 'Wij kunnen niet voortdurend op hem letten.

'nog heeft mijn man de hele avond bij hem moeten zitten omdat hij met zelfmoord dreigde.'

'Hoe?'

'Nou, hij had flessen stukgegooid en wilde met een scherp zijn polsen doorsnijden. Eerst probeerde

340 hij mijn man aan te vallen. Rob moest zich nog met een stoel verdedigen.'

'Is uw man gewond?'

Dat konden ze controleren.

'Nee. Gelukkig niet, maar 't heeft niet veel gescheeld.

Hij dreigde ook nog uit het raam te springen.' Haar kennis van zijn kamer kwam haar nu goed van

345 pas. Ze kon zich precies voorstellen hoe het was gebeurd.

'Mijn man heeft 'm achteruitgetrokken en op het bed gegooid. Hij had het glas nog steeds vast.

Uiteindelijk heeft hij een slaappil geslikt, en mijn man moest bij hem blijven tot hij sliep.'

Dokter.' zei ze. 'We hebben van alles geprobeerd, maar dit houden we niet vol. Dat begrijpt u toch?'

'**350** Ik zal hem laten opnemen.' zei de psychiater.

'Dank u wel.' zei ze, en legde de hoorn op de haak.

Er werd gebeld.

De GGD met een brancard. Ze wees ze de weg, en bleef bij de voordeur staan wachten tot ze de brancard in de auto hadden geschoven.

355 Toen deed ze de deur dicht.

Zo, dat was mooi geregeld. Die was weg.

Rob zou wel blij zijn als hij vanavond hoorde hoe ze dat had opgeknapt.

Vragen

1. a Vanuit welk(e) standpunt(en) wordt dit verhaal verteld?
b Met welke vertelsituatie hebben we te maken?
c Doet zich in het verhaal een verandering van standpunt voor (bij een bevestigend antwoord regelnummers noemen)?
2. a Deel het verhaal in op grond van de vertelde tijd. Gebruik daarbij een schema zoals hieronder:

<u>regelnummers</u>	<u>tijdsdlaag</u>
regel 1 t/m regel ...	een avond
regel ... t/m regel ...	.....
regel ... t/m regel ...	.....

b Hebben we nu te maken met een chronologisch verteld verhaal of niet? Motiveer je antwoord.
3. Waar in het verhaal komt een tijdsprong voor (regelnummer(s) noemen)?
4. Hoe leren we de drie verhaalfiguren kennen?
  - a Rob leren we kennen via 1 ..... en via 2 .....
  - b Marijke leren we kennen via 1 ..... en via 2 .....
  - c Michiel leren we kennen via 1 ..... en via 2 .....
5. Zou je Marijke een round of een flat character kunnen noemen?
En Rob?
En Michiel?
Motiveer in alle gevallen je antwoord.
6. a Wie is de hoofdpersoon?
b Op grond waarvan (twee dingen noemen)?
7. Welke vertelwijze is in het verhaal in overheersende mate aanwezig?
8. Welke vertelvorm komt in dit verhaal in overwegende mate voor?
9. Wat zou je als leidmotief kunnen aanduiden? Geef met behulp van regelnummers 5 bewijspplaatsen.

10. Welke regel(s) uit de tekst zou je als vooruitwijzing kunnen beschouwen?
11. Wat is het hoogtepunt van het verhaal (kort aanduiden)?
12. Is de ontknoping van het verhaal verrassend te noemen? Waarom wel/niet?
13. We hebben in dit verhaal te maken met het klassieke thema van de driehoeks-verhouding. Zou je, op grond van verschillende gegevens uit het verhaal, de houding en de gevoelens van de drie figuren ten opzichte van elkaar kunnen weergeven? Neem hierbij het onderstaande schema over en vul in.

A1	Marijke	Michiel
A2	Marijke	Michiel
B1	Marijke	Rob
B2	Marijke	Rob
C1	Rob	Marijke
C2	Rob	Marijke
D	Rob	Michiel
E1	Michiel	Marijke
E2	Michiel	Marijke

Opmerking: uit het schema blijkt al dat er sprake kan zijn van méér gevoelens en/of houdingen ten opzichte van de ander.